

A Cold War Battleground

*Geheime operaties van de CIA in de jaren vijftig en
begin jaren zestig*

Masterthesis Maartje Marieke de Wit

Begeleid door Professor Bob de Graaff

Internationale betrekking in historisch perspectief

Universiteit Utrecht

mei 2014

'Your successes are unheralded, your failures are trumpeted'

“But even more, we will, or we ought to be, committed to the principle that every sovereign nation has a right to determine for itself its own form of government”

*Afbeelding op voorblad ‘top secret’ is op veel CIA-documenten terug te vinden.

* Citaat op voorblad: Allen W. Dulles, *The craft of intelligence. America’s legendary spy master on the fundamentals of intelligence gathering for a free world* (Guilford 2006) 39.

* Bovenstaand citaat is afkomstig van senator William Langer van North Dakota en is gepubliceerd in the *Congressional Record* van 28 Juni 1954, 9065-9066. Citaat is aangehaald door David M. Barrett in het CIA-document: *Sterilizing a “Red Infection”. Congress, the CIA, and Guatemala, 1954*. Dit document is te raadplegen op de website van de *Central Intelligence Agency* in het *Centre for the Study of Intelligence*.

Dit citaat suggereert dat de Amerikaanse Staat destijds het soevereiniteitsbeginsel waardeerde. Nochtans laat dit onderzoek zien dat deze waardering te betwijfelen valt.

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
1. INTEL? Een theoretisch kader	7
The Agency	8
Covert Ops	11
Hoofdrolspelers	16
2. TPAJAX, ‘So this is how we get rid of that madman Mossadegh’	21
Operatie.....	23
Communisme als motivatie?	26
Succes?	27
Lessons learned?	29
3. PBSUCCES, ‘Starting a civil war in the middle of Central America’	31
Operatie.....	32
Communisme als motivatie?	38
Succes?	39
Lessons learned?	41
4. HAIK, ‘It was a very strange war’	43
Operatie.....	46
Communisme als motivatie?	52
Lessons learned?	54
5. ZAPATA, ‘It was like a one-man show.’	57
Operatie.....	57
Verwarring.....	65
Lessons learned?	68
CONCLUSIE	71
EEN KRITISCHE NOOT EN EEN WOORD VAN DANK	77
BIBLIOGRAFIE	79

INLEIDING

Op 22 december 1963 werd een ingezonden brief in de *Washington Post* gepubliceerd met de titel: 'Harry Truman writes: Limit CIA Role To Intelligence'. Truman, die verantwoordelijk was voor de oprichting van de CIA als toenmalig president van de Verenigde Staten (VS), was een van de eerste die openbaar kritiek uitte op de *Central Intelligence Agency* (CIA). De CIA was volgens hem een 'operational and at times a policymaking arm of the government' geworden. Truman, de man die met zijn handtekening de CIA in werking stelde, distantieerde zich hiermee van de dienst. De dienst was tot iets geworden, wat hij nooit voor ogen had. De CIA diende naar zijn mening terug te keren naar zijn grondbeginsel: de president voorzien van *intelligence*.¹

Volgens oud *Director of Central Intelligence* (DCI) Allen Dulles, bestond de interesse in intelligence al sinds het geloof; het geloof in het bovennatuurlijke. De eerste bronnen waren volgens hem profeten, waarzeggers, astrologen en zelfs orakels. Voormalig directeur van het *National Strategy Information Centrum* Roy Godson onderschrijft dat inlichtingenvergaring eeuwenoud is en spreekt zelfs van het op een na oudste beroep ter wereld. Historici verklaren dat inlichtingen dienden om de belangen van leiders te behartigen. Geheime operaties dienden daarbij om tegenstanders te bedriegen, manipuleren, verzwakken en te vernietigen.²

Toch duurde het nog tot de Tweede Wereldoorlog voordat de VS een officiële geheime dienst kreeg. In 1941 gaf president Franklin D. Roosevelt, William J. Donovan de opdracht om een geheime dienst op te richten. Donovans organisatie kreeg de naam *Office of Strategic Service* (OSS) en diende strategische informatie te verzamelen en te analyseren, waarnaast de dienst ook 'special services' leverde.³ De aanval op Pearl Harbor in december 1941, - wat wordt gezien als een typisch geval van *intelligence failure* - zorgde voor een flinke uitbreiding van de dienst.⁴

Na de oorlog kreeg de VS te kampen met een ander probleem: de Koude Oorlog, waarbij de democratische Verenigde Staten in conflict kwamen met de communistische Sovjet-Unie. Het

¹ Sarah-Jane Corke, *US covert operations and Cold War strategy. Truman, secret warfare and the CIA, 1945-53* (Londen 2008) 1. Er vindt enige discrepantie plaats of de brief daadwerkelijk door Truman is geschreven, of van een assistent afkomstig is. Er wordt zelfs gesuggereerd dat Truman de brief nooit onder ogen heeft gekregen voor publicatie. De brief verscheen namelijk alleen in de ochtendeditie van de krant en is niet meer terug te vinden in latere edities van die dag. Zie hiervoor: Thomas F. Troy *Truman on CIA* (22 september 1993), Centre for the study of Intelligence, [vanaf nu CSI], https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol20no1/html/v20i1a02p_0001.htm 'When the CIA arose from its ashes, Truman wanted it to serve him solely as a global news service, delivering daily bulletins... He insisted that he never wanted the CIA "to act as a spy organization. That was never the intention when it was organized', aldus Tim Weiner, *Legacy of Ashes. The history of the CIA* (New York 2007) 3.

² Roy Godson, 'Dirty tricks or Trump cards?', *Society*, vol. 38 nr. 6 (Dordrecht 2001) 38-51, aldaar 39 en 40 en Abram N. Shulsky en Gary J. Schmitt, *Silent Warfare. Understanding the World of Intelligence* (Washington 2002) 132.

³ Allen W. Dulles, *The craft of intelligence. America's legendary spy master on the fundamentals of intelligence gathering for a free world* (Guilford 2006) 31.

⁴ Mark Lowenthal, *Intelligence. From secrets to policy* (Los Angeles 2012) 19 en 20.

naoorlogse Europa, dat door de oorlog grotendeels vernietigd was, diende weer opgebouwd te worden. Hier hadden de VS en de Sovjet-Unie echter andere ideeën over. Hoewel een Derde Wereldoorlog in alle opzichten voorkomen diende te worden, steeg de spanning tussen het Westen en het Oosten tot een absoluut hoogtepunt in 1962.⁵ Om de ‘vijand’ in de gaten te houden ontstonden er wereldwijd inlichtingendiensten. Alleen ‘het in de gaten houden’ was niet voldoende. De inlichtingendiensten beschikten over geheime afdelingen die, wanneer nodig, geheime operaties uitvoerden, ook wel *covert actions* genoemd.

Het ondertekenen van de *The National Security Act* door president Truman op 26 juli 1947, zorgde voor een ‘democratic legislative sanction to a foreign-intelligence agency’. Dit werd de Central Intelligence Agency (CIA).⁶ De wet vormde de juridische basis van de *intelligence community* en benadrukte het opkomende belang van het vergaren van inlichtingen tijdens de Koude Oorlog.⁷

Na zijn oprichting, behaalde de CIA succes na succes. Op het gebied van geheime operaties werd door historicus Rhodi Jeffreys-Jones zelfs gesproken over de *golden age* van de CIA.⁸ De CIA was een organisatie die tot de verbeelding sprak. Door het ‘succesvol’ afzetten van de democratisch gekozen Iraanse premier Mohammad Mossadegh en de democratisch gekozen premier van Guatemala, Jacob Arbenz, genereerde de CIA wereldwijde bekendheid. Eind jaren vijftig lijkt aan het succes een einde te zijn gekomen. Zowaar elke geheime operatie leek uit te lekken en te mislukken. ‘Things went wrong for the CIA in the 1960s. For one thing, whatever one’s criterion for judgment may be, its performance declined’, aldus Jeffreys-Jones.⁹

Geheime operaties spreken tot de verbeelding. Veel onderzoek is er daarom al gedaan naar allerlei verschillende succesvolle en minder succesvolle geheime operaties. Daarentegen heeft er nooit een specifiek comparatief onderzoek plaatsgevonden naar het vermoedelijke omslagpunt van de CIA, eind jaren vijftig. Vond er daadwerkelijk een omslag plaats of was het mislukken van de vele operaties eind jaren vijftig en in de jaren zestig enkel te danken aan toevalligheden? In dit onderzoek wordt gekeken of er daadwerkelijk een omslag plaatsvond, en zo ja, waardoor kwam dit? Om het vermoedelijke omslagpunt eind jaren vijftig in kaart te brengen zullen vier geheime operaties nader bestudeerd worden. Twee geslaagde, voor het

⁵ E. Van der Vlugt, *The third Korea. Our last round before World War III* (20 mei 1954), in: Central Intelligence Agency [vanaf nu CIA], Freedom of Information Act Electronic Reading Room [vanaf nu FOIA], laatst geraadpleegd op 15 mei 2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP80R01731R000700040003-2.pdf.

⁶ Rhodi Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy* (New York 1989) 24.

⁷ Lowenthal, *Intelligence*, 20.

⁸ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 12.

⁹ *Ibidem*, 9.

omslagpunt, en twee minder succesvolle operaties, tijdens, al dan niet na het omslagpunt, respectievelijk Iran; Guatemala; Indonesië en Cuba.

De geheime operaties in bovengenoemde landen zijn geselecteerd op basis van vier belangrijke aspecten. Ten eerste betreffen alle casussen een operatie in het buitenland. Ten tweede hebben alle vier de operaties een gemeenschappelijke deler, zij draaiden namelijk allemaal om een gewenste politieke omslag, het stimuleren van *coup d'états*. Het communisme moest uitgesloten worden. Als derde was de geografische ligging van belang en als laatste heeft de tijdsbepaling een belangrijke rol gespeeld. Het is daarbij van belang dat de operaties wat betreft tijdsbepaling niet te ver uit elkaar lagen. Op deze manier is er makkelijker een eventueel omslagpunt aan te wijzen.

Om deze redenen is besloten om de relatief succesvolle operaties AJAX (1953) in Iran en PBSUCCESS (1954) in Guatemala te bestuderen en de wat minder succesvolle operaties HAIK (1958) in Indonesië en ZAPATA (1961) in Cuba. Bij de eerste drie operaties heeft president Eisenhower samen met zijn DCI Allen Dulles, een centrale rol gespeeld. Deze personen zullen daarom uitgebreid in kaart gebracht worden. Daarnaast gaf Eisenhower nog voor zijn aftreden begin 1961 de toestemming aan de CIA om geheime operaties jegens het regime van Fidel Castro in Cuba te ondernemen. Allen Dulles bleef zijn functie behouden tot het fiasco in de Varkensbaai (operatie ZAPATA) zijn carrière kostte. Er is bewust voor deze operaties gekozen, omdat zij allen hetzelfde doel nastreefden: het beïnvloeden of al dan niet het afzetten van het huidige regime.

Naast dat *intelligence* eeuwenoud is, is het misschien wel het moeilijkst te begrijpen vakgebied op aarde.¹⁰ Ik ben mij bewust van het feit dat een onderzoek naar de CIA veel problemen met zich meebrengt. Mede omdat de CIA zich actief bezig zou houden met het verspreiden van propaganda, is een objectieve waarneming van de feiten moeilijk. Wie kan bevestigen dat een naar voren gebracht feit waarheid is? Dulles benadrukt daarbij dat 'Others continue to draw their knowledge from the so-called inside stories by writers who have never been on the inside.'¹¹ Ik acht het daarom van groot belang om een zo kritisch mogelijke houding aan te nemen ten opzichte van de geraadpleegde literatuur. Het blijft daarentegen moeilijk om sommige 'feiten' met bewijsmateriaal te bekrachtigen. Wat is waarheid en wat is propaganda? Het is naar mijn mening van belang om altijd de eventuele subjectiviteit van een bron te achterhalen. Vragen die daarbij dienen te worden gesteld, zeker ook bij bronnen in de vorm van personen, zijn: waarom is dit naar buiten gebracht? Kan diegene die dit heeft onthuld hierbij belang hebben gehad en zo ja, wat was dit belang?

¹⁰ Dulles, *The craft of intelligence*, 39.

¹¹ Ibidem.

Een ander belangrijke vraag die regelmatig gesteld dient te worden is wanneer van een geslaagde, succesvolle operatie kan worden gesproken. Historicus Mark Lowenthal zegt hierover: 'Covert action tends to be successful the more closely it is tied to specific policy goals and the more carefully defined the operation is.'¹² Naast het duidelijk opstellen van concrete doelen, stelt hij dat politici en de DCI vaak een bepalende rol speelden in het wel of niet slagen van een operatie.¹³ Ik onderschrijf dit en zal laten zien dat het succes van operaties grotendeels afhing van persoonlijkheden op hoge posities.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende intelligence-overzichtswerken. De werken van ex-CIA'ers en historici als Ambrose, Blum, Daugherty, Dulles, Jeffrey-Jones, Johnson, Kinzer, Lowenthal, Prados, Ranelagh en Weiner waren binnen dit onderzoek leidend. Het onderzoek is aangevuld door literatuurstudies over de behandelende operaties en bovenal met vrijgegeven beleidstukken van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de CIA.

Na eerst uiteengezet te hebben wat inlichtingen en geheime operaties precies zijn en te hebben uitgelegd hoe de CIA in de jaren vijftig en begin jaren zestig te werk ging, zullen de operaties in chronologische volgorde aan bod komen. Als eerste wordt operatie AJAX behandeld. Het daaropvolgende hoofdstuk gaat in op operatie PBSUCCESS. Hierna wordt de minder succesvolle operatie HAIK behandeld, en als laatste het fiasco in de Varkensbaai. Per hoofdstuk wordt als eerste de operatie in kaart gebracht. Daarbij wordt gekeken naar wat de belangen van de verschillende betrokkenen waren en welke andere facetten zodanig een rol hebben gespeeld, dat zij de gang van zaken van de desbetreffende operaties hebben beïnvloed. Daarnaast wordt in kaart gebracht wat de daadwerkelijke motivatie was voor het ondernemen van een operatie. Speelde communisme een bepalende rol, of was er sprake van andere belangen?

Vervolgens wordt gekeken naar welke lessen er uit de operaties getrokken hadden moeten worden, om als laatste de desbetreffende operatie te meten aan de grondbeginselen van een succesvolle geheime operatie. Oud-CIA'er William Daugherty geeft in zijn boek *Executive Secrets, covert action and the presidency*, aan dat er acht vitale kenmerken bepalend zijn voor het slagen van een geheime operatie. Door dit alles per hoofdstuk in kaart te brengen kan een uitgebreide analyse worden gemaakt van de zichtbare, al dan niet onzichtbare verbanden. Deze verbanden kunnen ons laten zien wat de redenen waren voor de veronderstelde veranderingen in het Amerikaanse geheime beleid eind jaren vijftig. Als Truman in 1963 terug wilde naar een CIA waarvoor het bedoeld was, moet daar toch iets aan voorafgegaan zijn?

¹² Lowenthal, *Intelligence*, 197.

¹³ *Ibidem*, 199.

1. INTEL? Een theoretisch kader

Covert Action, 'even when understood, it remains one of the most controversial intelligence topics'.¹⁴

Voormalig DCI Allen Dulles, stelde in zijn boek *The craft of intelligence* dat inlichtingen vrijwel niet zijn te begrijpen en dat misinterpretatie hiervan bijna onontkoombaar is. Wanneer men denkt het te begrijpen, brengen geheime operaties een grote controverse met zich mee. Dit hoofdstuk dient er voor om deze controverse een plek te geven voor een beter begrip van de andere hoofdstukken binnen dit onderzoek.

Voordat gesproken kan worden van een eventueel omslagpunt in de uitvoering van geheime operaties door de CIA eind jaren vijftig, dient eerst een overzichtelijk beeld te worden geschetst van de ontwikkelingen op het gebied van inlichtingen in de VS. In dit hoofdstuk wordt daarom een theoretisch kader geschetst. Wat is *intelligence*? Wat is *Covert Action*? Wat zijn de veranderingen binnen de *intelligence community* in de jaren vijftig en welke verdragen zijn daarbij van belang? Wat zijn de belangrijkste gevestigde theorieën over succesvolle geheime operaties en wie waren de hoofdrolspelers gedurende de vier te behandelen operaties? Dit zijn belangrijke vragen die eerst beantwoord dienen te worden, voordat de operaties met elkaar vergeleken kunnen worden.

Wanneer het begrip *intelligence* nader bestudeerd wordt, brengt dit meteen een definitieprobleem met zich mee. Intelligence omvat zowel het vakgebied inlichtingen, het inlichtingen vergaren als wel het hele inlichtingenproces. Historicus Mark Lowenthal geeft een uitgebreide analyse over wat intelligence is, maar versimpelt dat vervolgens tot het vergaren van informatie dat geheim dient te blijven. 'You ask a question; you collect information; you answer the question.' Al het andere zit volgens hem in de details.¹⁵

Jeffrey Richelson, die al ruim dertig jaar onderzoek doet naar intelligence, baseert zich liever op definitie van de Joint Chiefs of Staff (JCS): Intelligence is het product dat resulteert uit de verzameling, het proces, de integratie, analyse, evaluatie en interpretatie van beschikbare informatie van (buitenlandse) entiteiten, die zowel een regering, groep of gebied kunnen zijn. Informatievergaring kan daarbij gedefinieerd worden als doelgerichte toe-eigening van informatie die gewenst kan zijn voor een analist, gebruiker of operateur.¹⁶ *U.S. Department of Defense Dictionary of Military Terms* van 2010 laat zien dat intelligence ook de activiteit kan zijn

¹⁴ Lowenthal, *Intelligence*, 181.

¹⁵ *Ibidem*, 1.

¹⁶ Jeffrey T. Richelson, *The US intelligence community* (New York 2008) 2. Betekenis komt uit de Joint Chiefs of Staff, *U.S. Department of Defense Dictionary of Military Terms* (New York 1988) 183.

die resulteert in het product en/of de organisatie die hierbij betrokken is. Kortom, het begrip *intelligence* kan het product/resultaat, de activiteit, of organisatie aanduiden.¹⁷ Het grootste kenmerk van zo'n operatie is dat deze in het geheim uitgevoerd dient te worden.¹⁸

The Agency

In tegenstelling tot andere grootmachten, beschikte de VS tot de Tweede Wereldoorlog niet over een officiële inlichtingendienst.¹⁹ De Japanse aanval op Pearl Harbor in december 1941 bracht daar echter verandering in. De aanval, die als typisch voorbeeld van *intelligence failure* kan worden beschouwd, wordt veelal gezien als de motivering voor een officiële Amerikaanse inlichtingendienst; nooit meer een Pearl Harbor.²⁰

De aanval op Pearl Harbor liet zien dat de bestaande diensten hadden gefaald. Ten eerste hadden zij niet de juiste informatie verzameld. Maar bovenal faalden zij in het coördineren en analyseren van de verkregen informatie.²¹ Hoewel de VS wel in staat bleek om sommige geheime kanalen van Japan te decoderen, had zij de waarschuwingssignalen niet goed genoeg geëvalueerd. Daarbij werd de verkregen informatie niet gedeeld, waardoor niemand de aanval zag aankomen.²²

Door de aanval op Pearl Harbor steeg de behoefte aan een centrale inlichtingendienst. Mede daarom richtte president Franklin D. Roosevelt op 31 juni 1942 de *Office of Strategic Services* (OSS) op. Deze werd geplaatst onder militair bevel. De dienst functioneerde onder de autoriteit van de JCS - het militaire adviesorgaan van de Amerikaanse overheid - en kreeg als doel het verzamelen en analyseren van strategische informatie. Daarbij kreeg de dienst bevoegdheid voor het plannen en leiden van 'special services'.²³ William Donovan, ook wel 'Wild Bill' genoemd, richtte de OSS op in opdracht van de president. Onder hem opereerde de OSS wereldwijd.²⁴

De dienst werd sterk beïnvloed door de Britse geheime diensten. Speciaal de Britse empathie voor geheime operaties wekte Amerikaanse interesse.²⁵ Volgens Jeffreys-Jones had

¹⁷ Joint Chiefs of Staff, *U.S. Department of Defense Dictionary of Military Terms* (New York 2010) [As amended through 15 October 2013] 135. Ten opzichte van de definitie uit 1988 wordt er ook niet meer gesproken over entiteiten.

¹⁸ Richelson, *The US intelligence community*, 9.

¹⁹ Weiner, *Legacy of Ashes*, xiv.

²⁰ Lowenthal, *Intelligence*, 19 en Gregory F. Treverton, *Covert action. The CIA and the limits of intervention in the postwar world* (New York 1988) 31.

²¹ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 18 en Michael Warner (ed.), *Central intelligence. Origin and evolution* (Washington 2002) 1.

²² Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 18 en Lowenthal, *Intelligence*, 19.

²³ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 18.

²⁴ John Prados, *Presidents' secret wars. CIA and Pentagon covert operations since World War II* (Chicago 1996) 15.

²⁵ Lowenthal, *Intelligence*, 19.

ook Donovan een speciale interesse in geheime operaties. Hij en zijn 'star officer', Allen W. Dulles, waren bovenal gefascineerd door spionage en sabotage. Op dat gebied was Amerika desalniettemin een amateur.²⁶

Toen de oorlog eenmaal voorbij was, was het tevens afgelopen voor de OSS. Op 20 september 1945 werd de dienst officieel opgeheven. Een inlichtingendienst gericht op oorlogsvoering was in tijd van vrede niet noodzakelijk. De Amerikaanse bevolking had geen behoefte aan een Amerikaanse 'Gestapo'.²⁷ Maar met de opkomende dreiging van het communisme steeg de interesse voor een Amerikaanse inlichtingendienst aanzienlijk. De behoefte aan een moderne inlichtingendienst was grotendeels te danken aan het feit dat de VS een wereldmacht was geworden en zich wilde indekken tegen de stijgende dreiging van de Sovjet-Unie. Vooral het feit dat de Russische media niet voldoende loslieten over de nucleaire capaciteiten van het land, motiveerde de VS om deze informatie op een andere manier te bemachtigen. Om dit te bewerkstelligen steeg de behoefte aan nieuwe clandestiene technieken.²⁸

Op 12 maart 1947 verklaarde president Truman dat de veiligheid van de VS in het geding was. De communistische dreiging was hiervan de oorzaak. 'The world would face disaster unless the United States fought communism abroad.'²⁹ Daarom besloot de president dat er een centrale inlichtingendienst nodig was om deze dreiging tegen te gaan. De centrale inlichtingendienst zou een permanent agentschap van de regering moeten worden. Het Republikeinse Congres ging akkoord en met het ondertekenen van de *National Security Act* datzelfde jaar, werd er een centrale onafhankelijke inlichtingendienst gevestigd: de Central Intelligence Agency (CIA).³⁰ In de volksmond ook wel *The Agency* genoemd. Met de National Security Act werd ook de National Security Council (NSC) opgericht en de functie van Director of Central Intelligence (DCI) gecreëerd.³¹

De OSS fungeerde als een goed voorbeeld voor de CIA. Zo was de OSS een belangrijke trainingsschool voor een hele generatie operateurs en analisten en gaf het deze mensen een esprit die zij hun hele carrière bij zich droegen. De OSS vestigde daarbij de traditie van analisten en operateurs binnen één organisatie. Als laatste heeft ook het nadenken over de positionering

²⁶ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 27 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 4.

²⁷ Weiner, *Legacy of Ashes*, 10 en Stephen E. Ambrose, *Ike's Spies. Eisenhower and the espionage establishment* (Mississippi 1999) 164.

²⁸ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 11.

²⁹ Geciteerd in Weiner, *Legacy of Ashes*, 22.

³⁰ Dulles, *The craft of intelligence*, 33, Prados, *Presidents' secret wars*, 21, Weiner, *Legacy of Ashes*, 24 en John H. Hedley, 'The evolution of intelligence analyses', in: Roger Z. George en James B. Bruce (ed.), *Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles, and innovations* (Washington 2008) 19 – 34, aldaar 21.

³¹ Lowenthal, *Intelligence*, 20.

van de OSS binnen de Amerikaanse staat een belangrijke rol gespeeld, aldus Lowenthal. Onder de druk van de Koude Oorlog, volgde de CIA het gevestigde patroon van de OSS.³²

De CIA werd een onafhankelijk agentschap onder supervisie van de NSC. De dienst kreeg van het Congres de bevoegdheid om ter bescherming van de democratie, wereldwijd inlichtingen te vergaren.³³ De CIA diende zich bezig te houden met analyses en clandestiene activiteiten, maar had geen beleidsbepalende rol.³⁴ De verantwoordelijkheden van de CIA zijn destijds in de *National Security Act* vastgelegd. Ten eerste moest de CIA de NSC adviseren op het gebied van inlichtingen. Als tweede moest de dienst aanbevelingen doen over gerelateerde aangelegenheden. Ten derde was de CIA verantwoordelijk voor het coördineren, evalueren en het verspreiden van inlichtingen. Als vierde was de CIA verantwoordelijk voor het uitvoeren van extra diensten van gemeenschappelijk belang op het gebied van de gehele inlichtingengemeenschap, ofwel het uitvoeren van inlichtingenpraktijken waarvan de NSC geloofde dat deze het best centraal konden worden uitgevoerd. Als vijfde en tevens als laatste was de CIA verantwoordelijk voor het uitvoeren van andere nodige praktijken ter bescherming van de nationale veiligheid, opgelegd door de NSC.³⁵ Termen als *covert action*, *secret action* en *covert operation* komen niet in de *National Security Act* van 1947 voor. Verondersteld wordt dat deze vielen onder de vijfde taak van de CIA: 'such other functions and duties related to intelligence'.³⁶ Maar de voornaamste missie van de CIA was het informeren van de president en deze waarschuwen voor mogelijke verrassingsaanvallen.³⁷ De dienst groeide sindsdien aanzienlijk.

De DCI had drie functies. Zo werd hij het hoofd van de CIA, de inlichtingenadviseur van de president en de NSC en was hij tevens coördinator van alle Amerikaanse inlichtingenactiviteiten. Hoewel de DCI een hooggeplaatste officier kon zijn, werd de CIA niet zoals de OSS onder militaire controle geplaatst.³⁸ De CIA diende verantwoording af te leggen aan de president via de NSC. De NSC had als functie het adviseren van de president. Destijds bestond de NSC uit de minister van Defensie, de minister van Buitenlandse Zaken, verscheidene militaire

³² Mark. M. Lowenthal, *U.S. Intelligence. Evolution and anatomy* (Westport 1992) 11, 12 en 19 en Treverton, *Covert action*, 32.

³³ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 4.

³⁴ Warner (ed.), *Central intelligence*, 5.

³⁵ *Act of July 26, 1947* (National Security Act) sec. 102,d,1-5, laatst geraadpleegd op 18 november 2013, van: <http://research.archives.gov/description/299856>, *Act of July 26, 1947* (National Security Act) [As Amended Through P.L. 110-53, Enacted August 3, 2007] Sec. 104,a, laatst geraadpleegd op 18 november 2013, van: <http://www.intelligence.senate.gov/nsaact1947.pdf> en Weiner, *Legacy of Ashes*, xiv.

³⁶ Prados, *Presidents' secret wars*, 21.

³⁷ *Act of July 26, 1947* (National Security Act) sec. 102,d,1-5, [As Amended Through P.L. 110-53, Enacted August 3, 2007] Sec. 104,a en Weiner, *Legacy of Ashes*, xiv.

³⁸ John Ranelagh, *The Agency. The rise and decline of the CIA* (New York 1986) 25 en Lowenthal, *Intelligence. From secrets to policy*, 20.

bevelhebbers en de president. De NSC leek een symbolische uitstraling te hebben, want het adviesorgaan kwam zelden bijeen.³⁹

Een onderzoek naar geheime operaties van de CIA in de jaren vijftig en zestig valt niet los te zien van de Koude Oorlog. Het was juist mede vanwege de Koude Oorlog dat de CIA als opvolger van de OSS werd opgericht. 'It represented the very public-spirited determination of the governing elite no to let America be surprised or outsmarted by the old European empires or the new Soviet one.'⁴⁰ Tijdens de Koude Oorlog was er sprake van een bipolair systeem. De westerse focus op communistische landen was mede terug te zien in de geheime oorlogvoering van de CIA, die voornamelijk gericht was tegen het communisme.⁴¹

Covert Ops

Er wordt binnen de Amerikaanse inlichtingendienst onderscheid gemaakt in vier vakgebieden: collectie, analyse, geheime operaties en contraspionage.⁴² Collectie is het verzamelen van *raw data*. Spionage dus. Analyse staat voor het analyseren van de binnengekomen informatie en is volgens inlichtingendeskundigen Shulsky en Schmitt een vitaal punt in het inlichtingenproces. Geheime operaties, ook wel covert actions, covert operations, of covert ops genoemd, zijn controversieel, maar spreken tegelijkertijd ook het meeste tot de verbeelding.⁴³ Zij hebben als doel politieke activiteiten te beïnvloeden, op een manier die niet naar de opdrachtgever kan worden herleid.⁴⁴ Contraspionage dient ter bescherming van een samenleving tegen elke mogelijk schade die andere inlichtingendiensten zouden kunnen aanbrengen.⁴⁵

Een veel voorkomende vraag onder critici, is of covert action überhaupt als onderdeel van inlichtingen kan worden gezien. Zo vindt politicoloog en inlichtingendeskundige Jeffrey Richelson, dat inlichtingen enkel het verzamelen en analyseren van informatie betreft, die vervolgens wordt omgezet naar inlichtingen.⁴⁶ Abram Shulsky en Gary Schmitt, auteurs van *Silent Warfare* leggen een link met het doel van geheime operaties. Zij zijn van mening dat geheime operaties, in hun meest extreme vorm, niet als onderdeel van het inlichtingenproces kunnen worden beschouwd. Het doel van zulke operaties is namelijk het beïnvloeden van

³⁹ Prados, *Presidents' secret wars*, 20, Dulles, *The craft of intelligence*, 37 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 25.

⁴⁰ John Ranelagh, *The Agency. The rise and decline of the CIA* (New York 1986) 36.

⁴¹ Van der Vlugt, *The third Korea*, [CIA, FOIA].

⁴² Godson, 'Dirty tricks or Trump cards?', 46. William Daugherty heeft echter collectie en analyse samengevoegd tot een discipline in zijn boek: *Executive Secrets. Covert action and the presidency* (Kentucky 2004) 9.

⁴³ Shulsky en Schmitt, *Silent Warfare*, 8 en 9.

⁴⁴ Godson, 'Dirty tricks or Trump cards?', 49.

⁴⁵ Shulsky en Schmitt, *Silent Warfare*, 8 en 9.

⁴⁶ Richelson, *The US intelligence community*, 3.

buitenlandse politiek. Dit kan beter gezien worden als buitenlands beleid op het gebied van diplomatie of militair ingrijpen.⁴⁷

Maar wat zijn geheime operaties nu exact? Om in te kunnen gaan op die vraag dienen eerst enkele Amerikaanse ontwikkelingen op het gebied van geheime operaties in kaart gebracht te worden. Het begon in december 1947 met de goedkeuring van het NSC memorandum NSC-4/A door president Truman. De president gaf hiermee toestemming voor het opzetten van een geheim propagandaprogramma. 'To initiate steps looking toward the conduct of covert psychological operations designed to counteract Soviet and Soviet-inspired activities.'⁴⁸ Het toenmalig hoofd van de CIA Roscoe Hillenkoeter kreeg de taak om een *Special Procedures Group* voor deze taak op te zetten. Deze afdeling kreeg later de naam *Office of Special Projects*.⁴⁹

Op 27 september 1947 stuurde politicus George Kennan de minister van Defensie een gedetailleerde brief met het verzoek om een *guerrilla warfare corps* op te richten. Hoewel Kennan ervan overtuigd was dat het Amerikaanse volk nooit akkoord zou gaan met zo'n methode, vond hij dat vuur met vuur moest worden bestreden.⁵⁰ De plannen van Kennan werden op 18 juni 1948 goedgekeurd door de NSC en ondertekend door de president. De nieuwe richtlijn NSC-10/2 bleef echter wel een geheime akte.⁵¹ Met NSC-10/2 werden psychologische oorlogsvoering en paramilitaire programma's officieel toegestaan, uitgevoerd door een nieuwe organisatie, de *Office of Policy Coordination* (OPC). De naam mocht niets doen vermoeden en diende als dekmantel van deze clandestiene tak van de CIA.⁵²

Drie veranderingen uit de NSC-10/2 waren cruciaal voor de naoorlogse evolutie van geheime operaties. Zo werd er voor het eerst in een officieel document een mechanisme opgesteld voor presidentiële goedkeuring over geheime operaties. Dit maakte de president verantwoordelijk.⁵³ Er werd daarnaast voor het eerst een definitie opgesteld voor geheime operaties en ten slotte kreeg de CIA alle verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van zulke operaties door de OPC.⁵⁴

⁴⁷ Richelson, *The US intelligence community*, 76.

⁴⁸ National Security Council, NSC 4-A. *Washington, December 9, 1947*, sectie 2,a, laatst geraadpleegd op 21 november 2013, van: <https://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-4.htm>.

⁴⁹ Jeffery T. Richelson, *A century of spies. Intelligence in the twentieth century* (New York 1995) 244.

⁵⁰ Weiner, *Legacy of Ashes*, 25 en 26.

⁵¹ U.S. Department of State, Office of the historian, [Vanaf nu U.S.O.H.] *Foreign Relations of the United States, [vanaf nu FRUS] 1945–1950. Retrospective Volume, Emergence of the Intelligence Establishment. Document 292 [NSC 10/2]* laatst geraadpleegd op 21 november 2013, van: <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945-50Intel/d292>.

⁵² Prados, *Presidents' secret wars* 28 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 29.

⁵³ Shulsky en Schmitt, *Silent Warfare*, 132: 'The president claims the power to engage in intelligence operations on the basis of his foreign policy and military responsibilities under the Constitution.'

⁵⁴ John Prados, *Presidents' secret wars*, 29 en Trevorton, *Covert action*, 36.

Er wordt in dit onderzoek vastgehouden aan de definitie uit de 10/2. Deze geeft weer dat geheime operaties alle activiteiten omvatten, gesponsord of uitgevoerd door de VS bij het steunen van vriendschappelijke regeringen, of tegen vijandelijke, met de precisie dat zij zo ontworpen en uitgevoerd worden dat elke band met de VS niet duidelijk zichtbaar is en dat indien de operatie uitlekt, de band met de Amerikaanse regering op een aannemelijke manier ontkend kan worden. Tevens laat 10/2 zien wat geheime operaties zijn: propaganda, economische oorlogsvoering, het voorkomen van acties door middel van sabotage, anti-sabotage, vernietiging en evacuatie, het omverwerpen van vijandelijke staten met eventuele steun aan ondergrondse verzetsbewegingen, guerrilla, vrijheidsstrijders en anticommunisten.⁵⁵ Samengevat zijn geheime operaties een methode voor het beïnvloeden van gedragingen en omstandigheden, zonder dat dit herleid kan worden naar de opdrachtgever: *plausible denial*. Geheimhouding is daarbij onvoorwaardelijk.⁵⁶ William Daugherty vat het samen als 'in simplest terms covert action is influence.'⁵⁷

Dit onderzoek moet vaststellen wat constante factoren waren tijdens de vier operaties. Dit is van belang om een goede vergelijking te kunnen maken. De operaties worden nader bestudeerd aan de hand van de verschillende fasen in het inlichtingenproces, onderscheiden door Lowenthal, namelijk: 1. vaststellen van behoeften, 2. collectie, 3. verwerking en verspreiding, 4. analyses en productie, 5. verspreiding, 6. consumptie, 7. feedback.⁵⁸ In welke fasen ging het goed, of juist faliekant fout?

Tijdens de eerste fase - het vaststellen van de behoefte - dient vast te worden gesteld of inlichtingen überhaupt iets kunnen betekenen tijdens bepaalde kwesties. Van groot belang is daarbij dat de juiste prioriteiten worden gesteld, want verkeerde prioriteiten stellen kan grote problemen met zich meebrengen.⁵⁹ Nadat de behoeften zijn vastgesteld is het van belang om de juiste informatie te verzamelen. Dit kan op verschillende manieren geschieden. Wat men wenst te verzamelen vloeit direct voort uit de behoeften.⁶⁰ Na het verzamelen moet de informatie verwerkt worden, voordat deze als inlichtingen kan worden beschouwd. Zolang de informatie onbegrijpelijk is voor de analist, kan hij of zij daar niets mee. Informatie dient dus op de juiste manier gedecodeerd te worden. Volgens Lowenthal heerst er een constante spanning in de VS

⁵⁵ U.S.O.H, *FRUS, Document 292*, [NSC 10/2] en *National Security Council Directive NSC 10/2. Office of Special Projects*, laatst geraadpleegd op 11 december 2013, van: <http://www.voltairenet.org/article163480.html>.

⁵⁶ Shulsky en Schmitt, *Silent Warfare*, 75.

⁵⁷ Daugherty, *Executive Secrets*, 12.

⁵⁸ Lowenthal, *Intelligence*, 57.

⁵⁹ *Ibidem*, 57, 59 en 60.

⁶⁰ *Ibidem*, 61.

tussen stap twee en drie, het verzamelen en het verwerken. Meestal wordt er besloten om nog meer informatie te verzamelen, waardoor veel informatie nooit geanalyseerd wordt.⁶¹

Al deze stappen krijgen echter pas betekenis als de informatie ook daadwerkelijk geanalyseerd wordt. Analisten kunnen de gekregen informatie omzetten in begrijpelijke rapporten die aan de wensen van beleidsmakers voldoen. Vanwege de hoeveelheid informatie en de verschillende lange- en kortetermijnprioriteiten, vindt Lowenthal dat analisten zouden moeten helpen met het vaststellen van de prioriteiten. In de VS van de jaren vijftig bestond echter geen goede connectie tussen de collecteurs en de analisten. Nadat de rapporten zijn opgesteld moet er besloten worden hoe de rapporten verspreid dienen te worden. Vragen die hiermee gepaard gaan zijn: wie moet het in handen krijgen en hoe snel moet dat gebeuren? Volgens Lowenthal eindigt het inlichtingenproces vaak hier. Maar stap zes en zeven, de consumptie en feedback, zijn minstens even belangrijk.⁶²

Enkele theoretici hebben zich gewijd aan het ontwerpen van een 'escalatieladder'. Het begrip werd als eerste geïntroduceerd door Herman Kahn. Kahn maakte een uitgebreid onderscheid op alle niveaus van Internationale Betrekkingen. Hoe hoger op de ladder des te extremer de methode. Loch Johnson heeft geprobeerd zo'n zelfde ladder te ontwikkelen op het niveau van inlichtingen. Op de ladder, bestaande uit 38 methoden, staan verschillende geheime operaties. Van propaganda tot aan coups, uitroeiing en geheime oorlogvoering. Johnson probeerde hierin een onderscheid te maken in de mate van heftigheid.⁶³

Richelson en Lowenthal hebben beiden een onderscheid gemaakt tussen zeven activiteiten van geheime operaties, alleen heeft Lowenthal deze net zoals Kahn en Johnson, gekoppeld aan een escalatieladder.⁶⁴ Lowenthal heeft deze onderscheiden in verschillende mate van geweld. Hoe lager op de ladder, des te hoger de *plausible deniability*, oftewel de mogelijkheid tot ontkenning van betrokkenheid. Des te hoger op de ladder, des te gewelddadiger en des te lager de *plausible deniability*. Oplopend staat onderaan propaganda, daarna politieke activiteiten, gevolgd door economische activiteiten, sabotage en coups. Paramilitaire operaties worden door hem als meest gewelddadig beschouwd. Hoe kleiner de operatie des te makkelijker de *plausible deniability* valt te waarborgen.⁶⁵ Daugherty daarentegen maakt een onderscheid tussen drie soorten geheime operaties tot de jaren tachtig, namelijk: propaganda, politieke activiteiten en paramilitaire operaties.⁶⁶

⁶¹ Lowenthal, *Intelligence*, 63.

⁶² Ibidem, 58, 64 en 65.

⁶³ Loch K. Johnson, 'On Drawing a Bright Line for Covert Operations', *The American Journal of International Law*, vol. 86, nr. 2 (Washington DC 1992) 286 en *National Security Intelligence* (Cambridge 2012) 99.

⁶⁴ Richelson, *The US intelligence community*, 3.

⁶⁵ Lowenthal, *Intelligence*, 187 en 191.

⁶⁶ Daugherty, *Executive Secrets*, 64 en 72.

Een probleem dat zich voordoet bij geheime operaties, is dat zij ingaan tegen het Westfaalse soevereiniteitsbeginsel: het niet inmengen in de binnenlandse zaken van andere landen. Dit is precies wat geheime operaties doen. Daarom is het van uitermate groot belang dat de plausible deniability gewaarborgd kan worden. Indien uitlekt dat de VS zich niet aan het verdrag van Westfalen houdt en zich bemoeit met binnenlandse kwesties van andere landen en daarbij tracht deze te beïnvloeden, schaadt dit haar geloofwaardigheid en aanzien. Het is daarom van groot belang dat de president altijd in staat moet zijn om de betrokkenheid van de VS te ontkennen. De mogelijkheid hiertoe hangt echter samen met de omvang van de operatie. Hoe groter en agressiever de operatie, des te moeilijker de *plausible denial* valt te waarborgen.⁶⁷

Voor het uitvoeren van de operaties was de *Office of Policy Coordination* (OPC) verantwoordelijk. Het hoofd van de OPC diende verantwoording af te leggen aan de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken en niet aan de DCI.⁶⁸ Dit zorgde regelmatig voor communicatieproblemen. De president moest namelijk vooral vertrouwen op de informatie die hij van zijn DCI kreeg, maar de DCI overlegde zelden tot nooit met de OPC en had hier enkel indirecte controle over.⁶⁹

Frank Wisner werd aangesteld als het eerste hoofd van de OPC.⁷⁰ Hij trad 1 september 1948 in dienst met de missie: 'To roll the Soviets back to Russia's old boundaries and free Europe from communist control.' Wisner vertelde zelden aan de DCI waar hij mee bezig was. Hij alleen zou beslissen of de geheime operaties conformeerden aan het Amerikaanse buitenlandsbeleid. Volgens journalist Tim Weiner had Wisner geen geduld en tijd voor uitgebreide spionagepraktijken en uitgebreide analyses. Wisner 'was impatient ... and eager for action.'⁷¹ De OPC groeide flink onder Wisner. Zo nam het aantal personeelsleden toe van 302 in 1949 naar 2812 (plus 3142 overseas contract personnel) in 1952 en ook het budget ging ruim tien keer over de kop, van 4,7 miljoen dollar in 1949 naar 82 miljoen in 1952.⁷²

Wisner had echter een groot probleem. NSC 10/2 was een geheim document. De CIA had dus ook geen enkele autoriteit om legaal geheime operaties tegen andere landen uit te voeren. De dienst had geen constitutioneel handvest van het Congres en had daarom ook geen beschikking over een officiële geldstroom voor het uitvoeren van missies. De OPC opereerde in dienst van de CIA, buiten de Amerikaanse wet, maar de CIA zat inmiddels zo diep in geheime operaties dat het juridische bescherming/dekking nodig had. Op 27 mei 1949 werd daarom *The*

⁶⁷ Lowenthal, *Intelligence*, 188-190 en Bruce D. Berkowitz en Allan E. Goodman, 'The logic of covert action', *National Interest*, nr. 51 (1998) 38-46, aldaar 38.

⁶⁸ Weiner, *Legacy of Ashes*, 29.

⁶⁹ Prados, *Presidents' secret wars*, 80.

⁷⁰ Weiner, *Legacy of Ashes*, 30.

⁷¹ Treverton, *Covert action*, 37.

⁷² Prados, *Presidents' secret wars*, 33 en 81 en Treverton, *Covert action*, 40.

CIA Act goedgekeurd door het Congres. Het Congres gaf de CIA daarmee alle denkbare bevoegdheden die het nodig achtte.⁷³

Veel historici verklaren dat de ontwikkelingen binnen de CIA destijds voornamelijk zijn te danken aan de successen en dwalingen van personen. Maar naast enkel deze persoonlijkheden, benadrukt Lowenthal dat juist de onderlinge relaties tussen deze personen effect hadden op de gang van zaken.⁷⁴ Rhodri Jeffreys-Jones zegt daarover dat variatie in verwachtingen, het politieke klimaat, persoonlijkheden en taken, allemaal de effectiviteit van de CIA hebben beïnvloed.⁷⁵

Maar wat maakt een geheime operatie dan tot een goede operatie? Volgens voormalig CIA'er William Daugherty zijn er vitale kenmerken die bepalend zijn voor het slagen van een geheime operatie. Zo moet bij elk besluit voor het inzetten van geheime operaties afgewogen worden of de doelstellingen en intenties duidelijk, billijk en juist zijn.⁷⁶ Daugherty geeft acht grondbeginselen voor goede geheime operaties. Ten eerste dienen geheime operaties niet als mechanisme voor het oplossen van een crisis te worden ingezet. Ten tweede moet er tussen belanghebbende overheidsinstanties goed gecoördineerd worden. Ten derde dienen de doelen van de geheime operatie duidelijk en logisch te zijn. Daarvoor dienen eerst alle condities in ogenschouw te worden genomen. Ten vierde mogen geheime operaties niet gezien worden als laatste redmiddel. Als vijfde punt draagt Daugherty aan dat geheime operaties niet ingezet mogen worden voor het redden van falende politiek. Het zesde punt is dat de operationele componenten van een operatie niet zomaar vast dienen te worden gesteld door beleidsmakers. Punt zeven is dat er nooit vanuit mag worden gegaan dat bij geheime operaties het resultaat meteen zichtbaar is, het duurt nu eenmaal lang om een groep te kunnen beïnvloeden. Als laatste dienen de doelen aan te sluiten bij de Amerikaanse waarden en interesses.⁷⁷ In dit onderzoek wordt duidelijk dat het op meerdere vitale punten van Daugherty fout ging bij de operaties in Iran, Guatemala, Indonesië en Cuba.

Hoofdrospelers

Binnen dit onderzoek hebben verschillende personen een zeer belangrijke rol gespeeld, zo belangrijk dat zij een eigen podium verdienen. Alle operaties zijn namelijk uitgevoerd onder Allen Welsh Dulles als DCI. Met de invasie in de Varkensbaai uitgesloten, zijn ook alle operaties uitgevoerd onder president Dwight D. Eisenhower. Hij was wel betrokken bij het in gang zetten

⁷³ Weiner, *Legacy of Ashes*, 40.

⁷⁴ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 43 en Lowenthal, *Intelligence*, 41 en 199.

⁷⁵ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 8.

⁷⁶ Daugherty, *Executive Secrets*, 47.

⁷⁷ *Ibidem*, 50 en 51.

van de invasie in de Varkensbaai. Om in het vervolg van dit onderzoek een duidelijk beeld te schetsen van de invloed die zij hadden, wordt hieronder kort uiteengezet wie zij waren.⁷⁸

Op 26 februari 1953 werd Allen Welsh Dulles door Eisenhower aangesteld als de Director of Central Intelligence. Hij bekleedde deze positie tot 29 november 1961. In tegenstelling tot zijn voorgangers had Dulles al ervaring in de inlichtingenwereld. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte hij voor de OSS in Zwitserland.⁷⁹ 'The new DCI had not shied away from secret activities while he was with OSS.'⁸⁰ Hij werd niet enkel aangesteld als DCI vanwege zijn ervaring, maar zeker ook omdat hij in tegenstelling tot zijn voorgangers beschikte over een uitgebreid politiek netwerk. Dit was enerzijds te danken aan zijn dienstjaren bij de OSS, waar Dulles in de gelegenheid was om veel samen te werken met de Britse geheime dienst, maar was grotendeels te danken aan zijn broer, John Foster Dulles, de minister van Buitenlandse Zaken.⁸¹ 'Dulles had two lifelong obsessions: fighting communism and protecting the rights of multinational corporations.'⁸²

Allen Dulles was een telg uit een zeer vooraanstaande familie. Zijn grootvader, John W. Foster, was in 1892 minister van Buitenlandse Zaken, onder president Harrison.⁸³ Ook zijn broer John Foster Dulles bekleedde deze positie van 1952 tot 1959. De broers Dulles hebben jarenlang nauw samengewerkt en hun bloedband zorgde ervoor dat alles binnenskamers informeel bespreekbaar was. John Foster Dulles was een zelfverzekerde, stijve en soms confronterende persoonlijkheid. Door zijn zelfverzekerdheid werd hij veelal arrogant gevonden, aldus Stephan Kinzer.⁸⁴ 'For us there are two sorts of people in the world, John Foster Dulles once asserted. there are those who are Christians and support free enterprise, and there are the others.'⁸⁵

Volgens Allen was zijn broer een groot voorstander van de CIA. John zag namelijk, net als Allen, grote gevaren in het gedachtengoed van het communisme.⁸⁶ Daarbij kon hij de CIA mooi als middel gebruiken voor zijn buitenlandse beleid.⁸⁷ Allen was ervan overtuigd dat het communisme bestreden diende te worden middels geheime operaties. De CIA zou de Sovjet-Unie wel terugdringen naar zijn oude grenzen.⁸⁸ Daarom was het van cruciaal belang dat de CIA zich

⁷⁸ Stephan Kinzer, *Overthrow. America's century of regime change from Hawaii to Iraq* (New York 2006) 117.

⁷⁹ Lowenthal, *U.S. Intelligence*, 24 en CIA [CSI], *Allen Welsh Dulles* (2007) laatst geraadpleegd op 20-11-2013, van: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/directors-and-deputy-directors-of-central-intelligence/dulles.html>.

⁸⁰ Prados, *Presidents' secret wars* 94.

⁸¹ Dulles, *The craft of intelligence*, 17 en Lowenthal, *U.S. Intelligence*, 25.

⁸² Kinzer, *Overthrow*, 122.

⁸³ Dulles, *The craft of intelligence*, vii.

⁸⁴ Kinzer, *Overthrow*, 116.

⁸⁵ Ibidem, 215.

⁸⁶ Dulles, *The craft of intelligence*, ix en Kinzer, *Overthrow*, 114.

⁸⁷ Ranelagh, *The Agency*, 230

⁸⁸ Weiner, *Legacy of Ashes*, 63.

niet defensief opstelde. 'There have been instances where we have taken the initiative, where we have turned back the Communist, and there should be more.'⁸⁹ 'Our government must be both forewarned and forearmed.'⁹⁰ Om dit in het werk te stellen volgde de CIA volgens Lowenthal een bekend patroon, namelijk: het afzetten, of het proberen af te zetten van een regering die als vijand van de Amerikaanse interesses werd gezien. Deze regering diende te worden vervangen door een meer vriendelijke regering, naar Amerikaanse maatstaven.⁹¹ De dienst ging ervan uit dat communisten de schuld waren van elke mogelijke crisis.⁹²

Tim Weiner schetst in zijn boek *The legacy of ashes*, een zeer typisch beeld van Allen Dulles. Zo stelt hij dat Dulles enerzijds uiterst geniaal was, een persoonlijkheid met twinkelende ogen en een opvallende lach, op het ondeugende af, als iemand die niet de gebaande paden aflegde.⁹³ Ook Stephen Ambrose stelt dat Dulles beleefd en makkelijk in de omgang was.⁹⁴ Douglas Garthoff meent zelfs dat Dulles sympathieker was dan de andere DCI's.⁹⁵ Daarentegen was Dulles volgens Weiner ook iemand met meerdere persoonlijkheden, een overspeler en belachelijk ambitieus. Weiner veronderstelt zelfs dat Dulles er geen enkele moeite mee had om zijn collegae, het Congres of zelfs de president te misleiden. Allen was zelfs zo gefascineerd door geheime operaties, dat hij vergat zijn hoofdtaak uit te voeren: informatie doorspelen naar de president.⁹⁶ Dulles vond waardige publiciteit veel belangrijker dan discretie. Hij stond daarom in nauw contact met de grote bazen van *The New York Times*, *The Washington Post* en alle grote tijdschriften. Weiner stelt zelfs dat het de tweede natuur van Dulles was om verhalen te planten in de pers. Hij wenste gezien te worden als de vernuftige meester van de professionele spionnendienst.⁹⁷

Waar Dulles tevens goed in bleek te zijn, was het rechtvaardigen van mislukkingen, want zo stelde hij in zijn memoires *The craft of Intelligence*, dat 'Intelligence operations are risky enterprises, and success can rarely be guaranteed. Since generally only the unsuccessful ones become advertised, the public gains the impression that the batting average of intelligence is much lower than is really the case.'⁹⁸ Kortom, men zag enkel de mislukkingen en had geen weet van de successen die door de CIA zijn behaald.

⁸⁹ Dulles, *The craft of intelligence*, 231.

⁹⁰ Ibidem, 44.

⁹¹ Lowenthal, *U.S. Intelligence*, 26.

⁹² Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 249.

⁹³ Weiner, *Legacy of Ashes*, 24.

⁹⁴ Ambrose, *Ike's Spies*, 174.

⁹⁵ Douglas F. Garthoff, *Directors of Central Intelligence as leaders of the U.S. intelligence community, 1946-2005* (Washington DC 2007) 33.

⁹⁶ Weiner, *Legacy of Ashes*, 24 en 122 en Ambrose, *Ike's spies*, 174.

⁹⁷ Weiner, *Legacy of Ashes*, 77.

⁹⁸ Dulles, *The craft of intelligence*, 193.

Ook Dwight D. Eisenhower, heeft een centrale rol gespeeld in de ontwikkeling van intelligence in de VS. Op 20 januari 1953 werd hij beëdigd als president van de VS. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij als *Supreme Commander of the Allied Forces in Europe* verantwoordelijk voor de grootste geheime operatie ter wereld: operatie Overlord. Beter bekend als D-Day.⁹⁹ Eisenhower had een grote behoefte om dure, bloedvergietende oorlogen te voorkomen, maar te veel aan Defensie besteden zou volgens hem niet positief uitpakken voor de staatsveiligheid.¹⁰⁰

Volgens John Ranelagh, auteur van *The Agency, the rise and decline of the CIA*, heeft het karakter van Eisenhower een belangrijke rol gespeeld in de vorming van de CIA. 'He was a man of great ability, resolved never to let his emotions run away with him.'¹⁰¹ Volgens William Daugherty was Eisenhower misschien wel de eerste president sinds George Washington die intelligence en geheime operaties naar waarde wist te schatten.¹⁰² 'CIA gave the Eisenhower administration flexibility where diplomacy had failed and military action was not practical.'¹⁰³ Het was een relatief goedkoop en effectief middel dat misschien zelfs wel bepalend was in Eisenhowers strijd tegen de Sovjet-Unie.¹⁰⁴

De regering-Eisenhower was in tegenstelling tot de voorgaande regering een non-isolationistische, vooruitstrevende regering met een sterke anticommunistische houding.¹⁰⁵ Zij heeft een grote rol gespeeld in de ontwikkeling van inlichtingen door proliferatie van de verschillende managementafdelingen. De president wenste goed georganiseerde en gecoördineerde afdelingen.¹⁰⁶ Om het gevecht met het Kremlin te kunnen winnen, richtte Eisenhower eind 1955 een nieuwe commissie op. Hiervoor werd op 28 december 1955 NSC 5412/2 ondertekend. Met NSC 5412/2 werd de zogenoemde *Special Group* opgericht. Deze subcommissie van de NSC was de opvolger van *Special Group 10/2* en werd verantwoordelijk voor de uitvoering van de geheime operaties. De commissie zou niet meer zozeer oproepbaar zijn, maar juist wekelijks tezamen komen voor overleg.¹⁰⁷ Dit was de meest geheime commissie van de Amerikaanse regering en geen enkele geheime operatie kon vanaf nu nog uitgevoerd worden zonder goedkeuring van deze commissie.¹⁰⁸ Toch bleef het coördineren van de

⁹⁹ D-Day was de eerste dag van deze operatie.

¹⁰⁰ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 85 en Ambrose, *Ike's spies*, 275 en 276.

¹⁰¹ Ranelagh, *The Agency*, 238.

¹⁰² Ibidem, 278 en Daugherty, *Executive Secrets*, 132.

¹⁰³ CIA, Scott A. Koch, *Zendebad Shah!* (Washington 1998), [National Security Archive vanaf nu NSAr] 83.

¹⁰⁴ Ranelagh, 278 en Daugherty, *Executive Secrets*, 132.

¹⁰⁵ Ranelagh, *The Agency*, 229.

¹⁰⁶ Lowenthal, *U.S. Intelligence*, 27.

¹⁰⁷ Daugherty, *Executive Secrets*, 137.

¹⁰⁸ Ambrose, *Ike's Spies*, 240.

intelligence community een probleem onder Eisenhower. Dit was vooral te wijten aan het feit dat Dulles andere voorkeuren en interesses had.¹⁰⁹

Als antwoord op het rapport van de tweede Commissie Hoover, over *government efficiency*, richtte Eisenhower in 1956 de *President's Board of Consultants on Foreign Intelligence Activities* (PBCFIA) op. Dit adviesorgaan, bestaande uit voornamelijk gepensioneerde *senior government officials* kreeg de taak om per periode de Amerikaanse inlichtingenactiviteiten te beoordelen en fungeerde als een soort van *watchdog* van de president. Hoewel het enkel een adviesorgaan was, constateerde deze groep dat de werkzaamheden van Dulles niet in balans waren met zijn originele taken. Hij diende zich meer te focussen op het coördineren van de intelligence community.¹¹⁰ 'But Dulles would not change... Dulles held to his own concepts and methods.'¹¹¹ Dus legde Eisenhower het advies naast zich neer, zoals meestal met de adviezen van PBCFIA werd gedaan.¹¹²

¹⁰⁹ The term "intelligence community" includes the following:

- (A) The Office of the Director of National Intelligence.
- (B) The Central Intelligence Agency.
- (C) The National Security Agency.
- (D) The Defense Intelligence Agency.
- (E) The National Geospatial-Intelligence Agency.
- (F) The National Reconnaissance Office.
- (G) Other offices within the Department of Defense for the collection of specialized national intelligence through reconnaissance programs.
- (H) The intelligence elements of the Army, the Navy, the Air Force, the Marine Corps, the Federal Bureau of Investigation, and the Department of Energy.
- (I) The Bureau of Intelligence and Research of the Department of State.
- (J) The Office of Intelligence and Analysis of the Department of the Treasury.
- (K) The elements of the Department of Homeland Security concerned with the analysis of intelligence information, including the Office of Intelligence of the Coast Guard.
- (L) Such other elements of any other department or agency as may be designated by the President, or designated jointly by the Director of National Intelligence and the head of the department or agency concerned, as an element of the intelligence community'

Zie: *Act of July 26, 1947. [As Amended] Sec. 3. [50 U.S.C. 401a] (4)*, Daugherty, *Executive Secrets*, 134 – 137.

¹¹⁰ Lowenthal, *U.S. Intelligence*, 27, Garthoff, *Directors of Central Intelligence*, 33, Ranelagh, *The Agency*, 279 en Ambrose, *Ike's Spies*, 242.

¹¹¹ Ambrose, *Ike's Spies*, 243.

¹¹² Ranelagh, *The Agency*, 280.

2. TPAJAX, 'So this is how we get rid of that madman Mossadegh'¹¹³

Nu duidelijk is met welke kenmerken intelligence en geheime operaties geassocieerd worden, kunnen de verschillende operaties in kaart worden gebracht. Beginnende met operatie TPAJAX die plaatsvond in augustus 1953. Voordat deze operatie in Iran uitgebreid geanalyseerd en met de andere operaties vergeleken kan worden, is het van belang om de operatie eerst kort uiteen te zetten. Waarom vond deze plaats en hoe vond deze plaats? Hierna kan dan aan de hand van de verschillende theorieën, waaronder die van Daugherty, gekeken worden naar specifieke momenten en keuzes die bepalend zijn geweest voor het verloop van TPAJAX.¹¹⁴

Iran ging reeds een geruime tijd gebukt onder westerse dominantie. Mohammad Mossadegh, de leider van – volgens de CIA 'ultranationalistische' beweging - *National Front Group*, wilde daar verandering in brengen.¹¹⁵ Mossadegh belichaamde de obsessie van Iran: nationalisatie van de olie-industrie en de daaruit voorkomende winst gebruiken om Iran verder te ontwikkelen, aldus Stephan Kinzer.¹¹⁶ Gedreven om dit te bewerkstelligen, voerde Mossadegh in 1951 campagne met maar een belofte: 'to free Iran from the British imperial yoke'.¹¹⁷

De nieuwe Iraanse regering, met Mossadegh aan het hoofd, besloot in april 1951 de Anglo-Iraanse Olie Compagnie (AIOC) te nationaliseren. De reden hiervoor was dat Groot-Brittannië veel meer aan AIOC verdiende dan Iran deed. Iran kreeg maar zestien procent van de winst en wilde een eerlijke verdeling van de winst. Dit kwam het bijna bankroete Groot-Brittannië niet goed uit.¹¹⁸ Volgens criticus William Blum deed de regering-Mossadegh al het mogelijke om de Britten tevreden te stellen en was het bereid vijftwintig procent van de nettowinst aan de Britten te schenken. Daarnaast garandeerde zij de banen en veiligheid van Britse medewerkers en beloofde zij de internationale oliegiiganten niet in de weg te zitten. Bovenstaande argumenten van Blum zijn echter incorrect. Onderzoekers Kinzer en McMurdo spreken namelijk van een fifty-fifty verdeling van de winst. Dit wordt gestaafd door het CIA-

¹¹³ John Foster Dulles in: William Blum, *Killing hope. US military and CIA interventions since World War II* (Londen 2004) 64 en Kinzer, *Overthrow*, 123. In de geschreven literatuur vinden wij een variatie in de spelling van de naam Mossadegh/Mossadeq/Mosaddeq/Musaddiq. Er is in dit onderzoek gekozen om de spelling van 'Mossadegh' aan te houden.

¹¹⁴ AJAX is hierbij de naam van de operatie, bedacht door Kermit Roosevelt, het hoofd van de *Near East and Africa Division* van de CIA, die verantwoordelijk was voor de operatie. TP was de geheime landcode van de CIA voor Iran.

¹¹⁵ CIA, *Special estimate. Current developments in Iran* (22 mei 1951), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0001354617.pdf.

¹¹⁶ Kinzer, *Overthrow*, 118.

¹¹⁷ Moyara de Moraes Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited. Iran, 1953', *Middle Eastern Studies*, vol. 29, nr. 1 (Londen 1993) 467-487, aldaar 467.

¹¹⁸ Kinzer, *Overthrow*, 117 en Torey L. McMurdo, 'The Economics of Overthrow. The United States, Britain, and the Hidden Justification of Operation TPAJAX', *Studies in Intelligence* Vol. 56, Nr. 2 (2012) 15-26, aldaar 15 en 16.

document *The battle for Iran*, dat onlangs is vrijgegeven.¹¹⁹ De Britten wilden absoluut niet akkoord gaan en enkel hun oliecompagnie terug, maar daar tegenover stond dat Mossadegh alle onderhandelingen dwarsboomde.¹²⁰

De Amerikanen waren bezorgd om wat voor invloed de stagnerende onderhandelingen op de oliemarkt zouden kunnen uitoefenen. De regering van Truman profileerde zich daarom snel als 'neutrale' bemiddelaar in het proces.¹²¹ De kans dat de Sovjet-Unie zich anders met de oliemarkt in Iran zou bemoeien was aanwezig, maar gering. In maart 1951 was de CIA namelijk niet overtuigd dat de Sovjet-Unie grote interesse had in Iran, althans het leek de dienst onwaarschijnlijk dat de Sovjet-Unie zou interveniëren in Iran.¹²² De regering-Truman vond wel dat Mossadegh op zijn plaats moest blijven zitten om zo een communistische overname te voorkomen.¹²³

Als gevolg van de nationalisatie van het AIOC lagen nog datzelfde jaar de Britse oorlogsschepen voor de kust van Iran.¹²⁴ Een Britse armada van het leger, de marine en de luchtmacht werkte onder de codenaam "Buccaneer." Een Britse aanval kon het begin van een Derde Wereldoorlog betekenen, maar de Amerikaanse weerstand tegen dit plan zorgde dat de armada snel werd ingetrokken.¹²⁵ Om druk te blijven uitoefenen probeerde Groot-Brittannië vervolgens oliecompagnieën over te halen om geen olie meer te importeren uit Iran.¹²⁶ Mossadegh legde vervolgens zijn probleem voor aan het Internationaal Gerechtshof en de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (VN), maar ondanks dat zij Iran in het gelijk stelden, wilde Groot-Brittannië niet opgeven en zocht naar een nieuwe oplossing.¹²⁷

Toen Mossadegh kennis kreeg van een beoogde Britse coup tegen hem, besloot hij op 16 oktober 1952 de Britse ambassade te sluiten. Hierdoor werden alle Britten in Iran *persona non gratae*. Tegelijkertijd groeide het besef in Groot-Brittannië dat wanneer Groot-Brittannië nog iets wilde bereiken in Iran, het daarvoor Amerika nodig had.¹²⁸ Het argument dat Mossadegh moest worden afgezet omdat hij de Britse oliecompagnie had genationaliseerd, zou niet overtuigend zijn. Volgens Kinzer heeft Groot-Brittannië daarom naar een ander motief gezocht

¹¹⁹ Kinzer, *Overthrow*, 117, McMurdo, 'The Economics of Overthrow', 15 en 16 en CIA History staff, *The battle for Iran* (z.j. waarschijnlijk omstreeks 1975) gedeclineerd in juni 2011 [NSAr] A-6.

¹²⁰ Blum, *Killing hope*, 65.

¹²¹ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 468.

¹²² CIA, *Special estimate. The current crisis in Iran* (16 maart 1951) FOIA, laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_000008881.pdf.

¹²³ Blum, *Killing hope*, 66.

¹²⁴ Weiner, *Legacy of Ashes*, 82.

¹²⁵ Fariborz Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited. Internal dynamics versus external intrigue', *Middle East Journal*, Vol. 62, Nr. 3 (2008), pp. 457-488, aldaar 468 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 83.

¹²⁶ Blum, *Killing hope*, 65.

¹²⁷ Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 471.

¹²⁸ Kinzer, *Overthrow*, 119.

om zo de steun van de VS te krijgen. De Britse regering besloot dat Mossadegh Iran naar het communisme leidde.¹²⁹ In werkelijkheid speelde het communisme maar een kleine rol in Iran. Zo deed Mossadegh er juist alles aan om Sovjetonderdrukking te voorkomen en had de Iraanse communistische Tudeh-partij maar weinig macht in het land.¹³⁰

In november 1952 overtuigde de Britse geheime dienst MI6 CIA-agent Kermit Roosevelt van een communistische dreiging in Iran. Roosevelt zag echter in dat Groot-Brittannië geen steun kon verwachten van de regering-Truman, die wel coulant tegenover Mossadegh stond, en wachtte met actie ondernemen totdat de nieuwe regering gezeteld was.¹³¹ Deze nam plaats in januari 1953. Terwijl Truman zocht naar een vreedzame oplossing voor de crisis in Iran, bekeek de nieuwe president Eisenhower de situatie enkel in Koude Oorlog-termen, gevoed door angst voor verspreiding van het communisme, aldus Midden-Oostdeskundige Moyara de Moraes Ruehsen.¹³² De Britten verwachtten dat de nieuwe regering zich sympathieker tegenover de Britse situatie zou opstellen. Dit bleek een correcte aanname.¹³³

Vlak na de nationalisatie van de AIOC reisde de minister van Buitenlandse Zaken, John Foster Dulles, af naar het Midden-Oosten (niet naar Iran) en concludeerde dat de westerse invloed afnam, terwijl die van de Sovjet-Unie juist toenam.¹³⁴ Terugkomend met een sterke overtuiging dat er iets gedaan moest worden aan Mossadegh, organiseerde Dulles op 17 juni een geheim topperleg. Naast zichzelf en zijn broer, waren hier onder anderen Kermit Roosevelt, een fel voorstander van een operatie, en de Amerikaanse ambassadeur in Iran, Loy Henderson, bij aanwezig. De broers Dulles wisten de aanwezigen te overtuigen van het belang van CIA-interventie. Volgens Moyara de Moraes Ruehsen verklaarde Roosevelt later dat hij vrijwel zeker wist dat waarschijnlijk de helft van de aanwezigen, als zij de moed hadden gehad om te spreken, zich negatief tegen de operatie zouden hebben geuit.¹³⁵

Operatie

Donald Wilber, een van de ontwikkelaars van de operatie, heeft in 1954 een uitgebreid document opgesteld over operatie TPAJAX. In dit document schrijft hij dat de VS eind 1952 bang was dat Iran achter het IJzeren Gordijn zou verdwijnen. Het werd daarbij langzaam duidelijk dat er geen overeenkomst zou komen met de regering-Mossadegh over de Iraanse olie. Daarnaast vonden Amerikaanse politici dat Iran de wet niet meer respecteerde, Mossadegh naar macht

¹²⁹ Kinzer, *Overthrow*, 121.

¹³⁰ Ibidem en Blum, *Killing hope*, 66.

¹³¹ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 90 en Stephen Schlesinger en Stephen Kinzer, *Bitter Fruit. The story of the American coup in Guatemala* (Cambridge 1999) 100.

¹³² Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited' 469 en 474 en Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 90.

¹³³ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 470.

¹³⁴ Ranelagh, *The Agency*, 260.

¹³⁵ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 475 en 476.

streefde, Iran geleid werd door onverantwoordelijk beleid en door emotie, de macht van de Shah en het leger in gevaarlijke mate was gereduceerd en dat de regering samenwerkte met de Tudeh, aldus Wilber.¹³⁶ Maar het Amerikaanse beeld van Iran was gekleurd door diens geografisch 'strategische' ligging. Iran, grenzend aan de Sovjet-Unie, werd beschouwd als de brug naar het Midden-Oosten. Het was de verbintenis tussen Europa, Afrika en Azië. Als Iran onder vijandelijke macht kwam zouden alle omliggende landen in het Midden-Oosten, volgens Allen Dulles, als dominostenen omvallen.¹³⁷ Dit zou de belangen van de VS in het gehele gebied in het geding brengen.

Toen Mossadegh in maart 1953 weer een olievoorstel weigerde, begon de Amerikaanse regering zich echt zorgen te maken over de situatie in het land. Dit was de directe aanleiding voor de regering om een andere weg in te slaan en John Foster Dulles vroeg de CIA een plan te bedenken om premier Mossadegh af te zetten. Tegelijkertijd eiste hij wel dat Groot-Brittannië de realiteit accepteerde: de AIOC zou zij niet meer terug krijgen.¹³⁸ Operatie TPAJAX werd op 11 juli 1953 goedgekeurd door de broers Dulles en president Eisenhower. Kermit Roosevelt kreeg de leiding over de operatie.¹³⁹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog had hij in dienst van de OSS uitgebreide ervaring in het Midden-Oosten opgedaan.¹⁴⁰

De eerste stap was om de Shah (Mohammed Reza Shah Pahlavi) aan Amerikaans-Britse zijde te krijgen. Dit moest bewerkstelligd worden door hem kenbaar te maken dat Eisenhower en Churchill bereid waren om hem te ondersteunen op politiek en militair gebied. De Shah stond bij de CIA bekend als een besluiteloos man. Er moest dus druk op hem uitgeoefend worden zodat hij zou meewerken.¹⁴¹ Roosevelt ging volgens Blum zelfs zo ver om een brief te schrijven die zogenaamd van de president afkomstig was.¹⁴²

Generaal Fazlollah Zahedi, voormalig minister onder Mossadegh, werd ondanks zijn eerdere veroordeling voor zijn pro-nazihouding, aangewezen als meest geschikte opvolger van de premier. Hij stond namelijk bekend als de enige persoon die zich openlijk negatief over

¹³⁶ Donald N. Wilber, *Overthrow of Premier Mossadeq of Iran. November 1952 - August 1953* (1954), [CIA, FOIA] iii.

¹³⁷ CIA, *The current situation in Iran* (20 oktober 1947), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000256620.pdf, Treverton, *Covert action*, 49 en 84 en Ambrose, *Ike's spies*, 191.

¹³⁸ Darioush Bayandor, *Iran and the CIA, the fall of Masaddeq revisited* (Basingstoke 2010) 162 en Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 475.

¹³⁹ Opvallend is dat Piero Gleijeses in zijn boek *Scattered hope. The Guatemalan revolution and the United States, 1944-1954*, (Princeton 1991) 238 spreekt over 25 juni als de dag van goedkeuring. Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 477 en CIA History staff, *The battle for Iran*, [NSAr], 26.

¹⁴⁰ Bayandor, *Iran and the CIA*, 4 en Prados, *Presidents' secret wars*, 96.

¹⁴¹ Wilber, *Overthrow of Premier Mossadeq*, [FOIA] vii en viii.

¹⁴² Blum, *Killing hope*, 67.

Mossadegh uitte en hij maakte daarbij geen geheim van zijn ambitie om hem te vervangen.¹⁴³ De CIA zette een actieve propagandacampagne op en organiseerde daarnaast een aantal demonstraties in Teheran. Dit moest voor onrust in het land zorgen.

Volgens Midden-Oostdeskundige Fariborz Mokhtari is het beeld van de CIA-coup in Iran eenzijdig. Er wordt veel gesproken over het succes van de Amerikaanse propaganda, maar onderzoekers vergeten volgens hem te vermelden dat er vijf maal zoveel pro-Mossadegh publicaties verschenen. Daarbij waren de door de staat gecontroleerde nationale en provinciale radio-uitzendingen zeer effectief.¹⁴⁴ Heel voorzichtig kan hieruit geconcludeerd worden dat onderzoekers zich veelal op elkaar baseren door gebrek aan bewijs. Uit een onlangs vrijgegeven intern CIA-onderzoek over TPAJAX blijkt inderdaad dat de propagandacampagne van de CIA maar tot op een zekere hoogte effectief was. 'It must be remembered that the CIA was able to influence directly events only in the capital city, and there only barely. Kermit Roosevelt had neither the money nor the agents to initiate the kinds of demonstrations that took place in Iran's widely separated cities.'¹⁴⁵

Voordat Mossadegh daadwerkelijk afgezet kon worden moest de Shah twee decreten uitvaardigen, maar de Shah had op het laatste moment toch zijn twijfels over de operatie. Hij moest namelijk de eerste stap zetten. Roosevelt bezocht de Shah en wist hem te overtuigen van Amerikaanse en Britse steun. De Shah bezweek. Op 13 augustus vaardigde hij de decreten uit, een voor het aftreden van Mossadegh en een voor de aanstelling van Zahedi als de nieuwe premier van Iran.¹⁴⁶

Nu kon de coup eindelijk plaatsvinden. Kolonel Nematollah Nassiri werd aangesteld om Mossadegh in de nacht van 15 op 16 augustus te arresteren. Er was echter sprake van een lek bij de CIA, waardoor Mossadegh in staat was om zijn woning dusdanig te verdedigen dat niet hij, maar Nassiri werd opgepakt. Om kwart voor zes die morgen werd op de radio aangekondigd dat de coup had gefaald. Volgens Tim Weiner had de CIA geen idee wat het nu moest doen, daarbij hadden veel sympathisanten van de Shah hun moed verloren.¹⁴⁷ Ervan uitgaande dat de operatie was mislukt, dook generaal Zahedi onder in de kelder van een CIA-safehouse en vluchtte de Shah het land uit.¹⁴⁸

De macht lag nog steeds in handen van Mossadegh. Dit veranderde allemaal op 19 augustus toen opeens duizenden pro-Shah demonstranten de straten op gingen. Zelfs militairen

¹⁴³ Wilber, *Overthrow of Premier Mossadeq*, [FOIA] vii, Kinzer, *Overthrow*, 123, Bayandor, *Iran and the CIA*, 4, Prados, *Presidents' secret wars*, 96, Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 478 en Ranelagh, *The Agency*, 262.

¹⁴⁴ Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 486.

¹⁴⁵ Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAr] 86.

¹⁴⁶ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 478 en Prados, *Presidents' secret wars*, 96 en 97.

¹⁴⁷ Weiner, *Legacy of Ashes*, 89 en Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAr] 50.

¹⁴⁸ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 478.

en politie keerden zich tegen Mossadegh en sloten zich bij de groep aan.¹⁴⁹ Nog diezelfde dag waren de Mossadegh-loyalisten ontwapend en was de woning van Mossadegh vernietigd. Ondanks dat hij aan de menigte wist te ontkomen, gaf hij zich op 20 augustus gewonnen. Niemand stond meer achter Mossadegh.

Er is enige discrepantie in het discours over de gebeurtenissen op 19 augustus. Enerzijds wordt er door historici zoals Tim Weiner gezegd dat de demonstranten betaald werden door de CIA, anderzijds betwisten steeds meer historici dit. Er is hier namelijk nooit bewijs voor gevonden.¹⁵⁰ Nadat de beoogde operatie was mislukt, was er geen back-upplan. Niemand had de gebeurtenissen van 19 augustus zien aankomen.¹⁵¹ De val van het regime van Mossadegh was het resultaat van een willekeurige samenloop van omstandigheden, aldus Mokhtari.¹⁵² De bevestiging hiervan vinden we terug in een onlangs gepubliceerd stuk van de CIA. Dit tot voor kort geheime document zegt dat de pro-Shah-sentimenten bij de opstandelingen op 19 augustus in Teheran echt waren. Hoewel de CIA een grote rol heeft gespeeld in het kweken van deze sentimenten en het starten van de demonstraties, waren de demonstraties van 19 augustus spontaan en 'took on a life of their own that surprised even Kermit Roosevelt.'¹⁵³

Dit 'onverwachte' succes bracht de Amerikanen veel voordelen. Vooral het feit dat het Britse oliemonopolie was verbroken en ook de VS nu geld kon gaan verdienen in Iran, doet vermoeden dat dit wel eens een belangrijk, zo niet het belangrijkste motief kan zijn geweest voor het opzetten van de coup.¹⁵⁴

Communisme als motivatie?

Er wordt in vrijwel alle literatuur gesproken over het dreigende communisme als de beweegreden voor interventie.¹⁵⁵ Nu blijkt uit verschillende vrijgegeven CIA-documenten, dit niet zodanig het geval te zijn. Zo staat in een document van 9 januari 1953 dat de dreiging van het communisme niet zo groot was dat de CIA interventie in Iran van belang achtte.¹⁵⁶ Ook

¹⁴⁹ Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 483.

¹⁵⁰ Enerzijds: 'At dawn on August 19, the agency's hired mobs assembled in Tehran, ready for a riot. Buses and trucks filled with tribesmen from the south, their leaders all paid by the CIA, arrived in the capital.' in: Weiner, *Legacy of Ashes*, 90 en anderzijds: 'There is no evidence – certainly no claim in the CIA's internal history – that any CIA money was disbursed for crowd manipulation or any other purpose after the failure of TPAJAX.' In: Bayandor, *Iran and the CIA*, 169.

¹⁵¹ Bayandor, *Iran and the CIA*, 144, 145 en 168.

¹⁵² Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 484.

¹⁵³ Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAr] 86.

¹⁵⁴ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 89.

¹⁵⁵ Zie bijvoorbeeld: 'CIA officials and their supporters in Congress presented KGB activities as one of the main justifications for U.S. "dirty tricks." In: Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 96.

¹⁵⁶ CIA, *National intelligence estimate [vanaf nu NIE]. Probable developments in Iran through 1953* (9 januari 1953), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119705.pdf.

enkele maanden daarvoor werden er stukken opgesteld waarin te lezen valt dat de CIA niet verwachtte dat de Tudeh-partij in staat zou zijn om de macht over te nemen in Iran.¹⁵⁷

Hetzelfde gold voor de 'geringe' angst voor interventie door de Sovjet-Unie in Iran: 'We do not believe that the USSR will take drastic action in Iran during 1953 unless there is a far more serious deterioration of Iranian internal stability than is foreseen in this estimate.'¹⁵⁸ Daarbij werd Mossadegh niet voor communist aangezien. In een CIA-evaluatierapport uit 1981 valt te lezen dat zelfs de meest 'bitter anti-Mossadeq partisans did not claim the Iranian Prime Minister was a Communist or a sympathizer.'¹⁵⁹ Het door Wilber aangedragen argument dat de VS eind 1952 bang was dat Iran achter het IJzeren Gordijn zou verdwijnen, lijkt quatsch.

Bovenstaande teksten over de verwachtingen voor Iran in 1953 impliceren dat de VS wel een ander motief dan het dreigende communisme moet hebben gehad. Een goed alternatief is het handelsbelang van de VS, betreffende de olie in Iran en voor een groot deel machtsvertoon richting de Sovjet-Unie.

Succes?

Kijkend naar de door Daugherty opgestelde vitale kenmerken, die bepalend zijn voor de afloop van een operatie, ging het bij TPAJAX op verscheidene punten flink mis. Zo kan een operatie niet functioneren als crisisoplossing, dat wat TPAJAX wel moest doen. Tevens betoogt Daugherty dat een operatie niet ingezet kan worden als laatste redmiddel, maar operatie 'TPAJAX was entered into as a last resort', valt te lezen in een onlangs vrijgegeven CIA-rapport, genaamd *The battle for Iran*.¹⁶⁰ Geheime operaties kunnen daarnaast niet ingezet worden als middel om tekortschietend beleid te redden. Vooral op lange termijn bleken de effecten negatief. De Iraniërs keerden zich uiteindelijk tegen de Amerikanen in 1979.

Volgens Daugherty is daarnaast een evenwichtige balans tussen beleidsmakers en operateurs van belang. De beleidsmakers hebben namelijk veelal geen inzicht wat er zich in het gebied afspeelt. Voor het uitvoeren van de operatie in Iran kregen Kermit Roosevelt en andere operateurs grotendeels vrij spel om naar eigen inzicht te handelen en ervoeren zij weinig druk van bovenaf, aldus Wilber.¹⁶¹ Toen de operatie in eerste instantie mislukte leek, werd Roosevelt opgedragen het land per direct te ontvluchten. Eigenwijs als hij was liet hij Henderson terug

¹⁵⁷ CIA, *Special estimate. Prospects for survival of Mossadeq regime in Iran* (14 oktober 1952), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000010612.pdf en CIA, *NIE. Probable developments in Iran through 1953* (13 november 1952), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13-12-2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000014050.pdf.

¹⁵⁸ CIA, *NIE. Probable developments in Iran through 1953* (13 november 1952), [FOIA].

¹⁵⁹ Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAr] 79.

¹⁶⁰ CIA History staff, *The battle for Iran*, [NSAr] 26.

¹⁶¹ Wilber, *Overthrow of Premier Mossadeq*, [FOIA] 92.

naar Iran komen om nog een keer een gesprek aan te gaan met Mossadegh. Achteraf gezien is deze beslissing van cruciaal belang geweest voor het alsnog doen slagen van de operatie. Roosevelt vroeg de ambassadeur om te klagen over de behandelingen van Amerikanen in het land. Daarnaast stelde hij voor om Mossadegh te vragen met zijn politiemacht de opstanden tegen de Amerikanen neer te slaan. Henderson ging echter nog een stapje verder. Hij volgde Roosevelt's instructies op en voegde daaraan toe dat als er niet meteen werd ingegrepen, hij alle Amerikanen zou evacueren, waarmee het voortbestaan van de Amerikaanse hulpmissies in gevaar kwam.¹⁶²

Mossadegh bezweek. Het herstellen van de orde op straat, wordt als Mossadegh's vitale misstap gezien in het proces. 'The Tudeh, who until then had joined forces with Musaddiq against the Shah, were humiliated and outraged. Feeling betrayed, they angrily retreated underground. ... By removing the Tudeh from the scene, Henderson had become not merely part of the plot, but its savior, turning events around in favor of the conspirators', aldus Ruehsen.¹⁶³

Daugherty vindt dat de coupgelegers niet meteen resultaat kunnen verwachten. De CIA kreeg de beschikking over olie in Iran, maar hoewel de resultaten op lange termijn negatief bleken te zijn, werd operatie TPAJAX meteen als een groot succes bestempeld en als voorbeeld aangehaald voor de vele operaties die zouden volgen. Hiernaast sloot de operatie ook niet echt aan bij de Amerikaanse belangen en waarden. Want als het communisme niet de werkelijke motivatie was van de operatie, dan is er waarschijnlijk gehandeld uit ander belang, namelijk geld dat verkregen moest worden middels de handel in olie.

In het vorige hoofdstuk is duidelijk geworden dat Lowenthal veel waarde hecht aan de rol die personen spelen bij een operatie. Ook uit deze analyse is die rol bepalend gebleken. Kijk bijvoorbeeld naar de rol die Roosevelt en Henderson hebben gespeeld de dagen na het mislukken van de coup. Volgens Ruehsen was daarnaast ook de rol van Eisenhower bepalend. Het was Eisenhower zelf die besloot dat de operatie uitgevoerd diende te worden. Daarnaast waren volgens haar de acties van Mossadegh bepalend. 'The CIA, along with its British and Iranian collaborators, may have facilitated the events of August 1953, but one has to wonder how long Mussadiq could have survived on his own had the coup not taken place.'¹⁶⁴

Hoewel er verschillende beelden over Mossadegh bestaan, heeft hij een grote rol gespeeld in de vorming van een negatief beeld van zichzelf. Zo liet hij in 1953 meerdere keren mensen arresteren die hem niet loyaal gezind waren.¹⁶⁵

¹⁶² Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 479 en Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAr] 52.

¹⁶³ Ruehsen, 'Operation 'Ajax' revisited', 480.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 481-483.

¹⁶⁵ Mokhtari, 'Iran's 1953 coup revisited', 477 en 481.

Lessons learned?

Donald Wilber achtte het van groot belang dat er van geheime operaties geleerd werd en schreef daarom in 1954 een rapport over het verloop van TPAJAX. Dit rapport in het bezit van de CIA, kwam in 2000 in zijn geheel in handen van *The New York Times*. In de publicatie van deze krant zegt Wilber 'If this history had been read by the planners of the Bay of Pigs, there would have been no such operation.'¹⁶⁶ In Appendix E van dit rapport geeft Wilber een toelichting welke lessen getrokken kunnen worden uit operatie TPAJAX en aan welke militaire eisen een coup d'état zou moeten voldoen. Juist dit deel van het rapport had een cruciale rol kunnen spelen bij het plannen van toekomstige operaties. Maar het lijkt erop dat men destijds bij de CIA vergat om tussentijds te analyseren en terug te kijken naar de lessen uit vorige operaties.

Roosevelt uitte na afloop van de operatie kritiek op de gang van zaken, zo vond hij dat de dienst eigenlijk te veel risico had genomen.¹⁶⁷ Daarbij vond hij dat als de CIA nog eens zo'n soort actie als de coup in Iran wilde gaan ondernemen, het absoluut zeker moest zijn dat de lokale bevolking en het leger dezelfde doelen hadden als de CIA. Volgens Prados schreef Roosevelt later dat John Foster Dulles zo'n advies niet wilde horen, wat al snel uit de nieuwe operatie in Guatemala bleek.¹⁶⁸ Kinzer betoogt daarbij zelfs dat Dulles nooit collega's raadpleegde die anders dachten.¹⁶⁹

Concluderend is er naar mijn mening niet echt sprake van een CIA-coup, maar eerder van een poging tot. Uiteindelijk lijkt het toch een samenloop van omstandigheden te zijn geweest die ervoor hebben gezorgd dat Mossadegh moest aftreden. Maar de winst werd aangegrepen als promotiemiddel. De coup werd gezien als CIA's grootste overwinning. Het vertrouwen in geheime operaties steeg enorm. Volgens Lowenthal heeft het succes van deze operatie ervoor gezorgd dat geheime operaties gezien werden als uiterst lucratief middel door Amerikaanse beleidsmakers. De aankomende hoofdstukken laten zien dat Lowenthal hierin gelijk heeft.¹⁷⁰

¹⁶⁶ James Risen, 'Secrets of history. The CIA in Iran. How a Plot Convulsed Iran in '53 (and in '79)', *The New York Times. On the web* (2000), laatst geraadpleegd op 12-12-2013, van: <http://www.nytimes.com/library/world/mideast/041600iran-cia-intro.html>.

¹⁶⁷ Blum, *Killing Hope*, 64 en 65.

¹⁶⁸ Prados, *Presidents' secret wars*, 98.

¹⁶⁹ Kinzer, *Overthrow*, 124.

¹⁷⁰ Weiner, *Legacy of Ashes*, 92 en Ranelagh, *The Agency*, 263 en 264.

3. PBSUCCESS, 'Starting a civil war in the middle of Central America!'¹⁷¹

Het vorige hoofdstuk heeft laten zien dat van een communistische dreiging in Iran geen sprake was. Andere factoren, zoals de Amerikaanse belangen in olie, lijken een meer beslissende factor te zijn geweest voor het organiseren van een coup. Daarbij is gebleken dat het slagen van de coup grotendeels te danken was aan de protesten van de Iraanse bevolking en niet aan de CIA. Het bewijs voor het argument dat de CIA deze opstandelingen heeft betaald, is tot op heden nog niet geleverd. In dit hoofdstuk wordt uiteengezet waarom de CIA een coup tegen de president van Guatemala nodig achtte en of het uiteindelijke resultaat deze keer wel aan de inzet van de CIA te danken viel. Daarvoor vindt in dit hoofdstuk een vergelijking plaats met het voorgaande hoofdstuk. Op welke cruciale punten verschillen de operaties en op welke punten komen zij overeen?

Het behaalde succes in Iran deed de reputatie van de CIA danig stijgen. De bovenmatige interesse van beleidsmakers in geheime operaties als middel, kon opnieuw worden ingezet. Een van de aanleidingen voor het ondernemen van een nieuwe geheime operatie lag net zoals in Iran bij een groot bedrijf. Ditmaal was er echter geen sprake van een Britse firma die geannexeerd werd, maar van een Amerikaans bedrijf: *The United Fruit Company* (UFCO), de grootste grondbezitter van Guatemala.¹⁷² Een onderzoek naar de geheime operatie in Guatemala en de rol van UFCO zijn zo met elkaar verweven dat deze niet los van elkaar kunnen worden gezien.

In maart 1951 werd Jacobo Arbenz Guzmán democratisch verkozen tot president van Guatemala. Arbenz (CIA-codenaam STANDEL) was een progressieve, idealistische nationalist die de macht van de oligarchische elite wilde inperken.¹⁷³ De hervormingsgezinde Arbenz wilde een economisch onafhankelijk Guatemala en een hogere levensstandaard voor zijn bevolking. Dit moest voornamelijk worden bewerkstelligd door een agrarische hervormingswet. Toen Arbenz aan de macht kwam beschikte namelijk circa twee procent van de landeigenaren gezamenlijk over maar liefst zeventig procent van het land, waarbij maar een kwart van al het land werd gecultiveerd. Arbenz vond dat daar verandering in moest komen en was vastbesloten om zijn hervormingsplannen door te zetten.¹⁷⁴

¹⁷¹ PB was de geheime land code van de CIA voor Guatemala. Citaat is afkomstig van J.C. King, *Head of Operations for the CIA's directorate of plans in the Western Hemisphere*. Dit was de reactie van King op het plan voor operatie PBSUCCESS. Geciteerd uit: Kinzer, *Overthrow*, 137.

¹⁷² Prados, *Presidents' secret wars*, 98.

¹⁷³ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 49, CIA, Centre for the Study of Intelligence [hierna CSI], Nick Cullather, *Secret history. The CIA's classified account of its operations in Guatemala, 1952-1954* (Washington 1994) 8 en 110, laatst geraadpleegd op 21 januari 2014, van: <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB4/docs/doc05.pdf>, Richard H. Immerman, *The CIA in Guatemala. The foreign policy of intervention* (Austin 1982) 61 en 62 en Kinzer, *Overthrow*, 136 en 147.

¹⁷⁴ Immerman, *The CIA in Guatemala*, 66 en Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 38, 49-52.

De agrarische hervormingswet *Decreet 900* werd uiteindelijk uitgevaardigd op 27 juni 1952 en gaf de regering bevoegdheid om al het niet gecultiveerde land van grote plantages te onteigenen. De regering confisqueerde de eerste achttien maanden maar liefst 1,5 miljoen acre (circa 600.000 hectare) en verdeelde dat vervolgens onder landloze boeren. Het onteigende land werd door de regering gecompenseerd in de vorm van een obligatie ter waarde van drie procent, gedurende een looptijd van 25 jaar. De drie procent werd gekoppeld aan de waarde van het land. Deze waarde werd bepaald door de reeds opgegeven waarde in de belastingaangifte van mei 1952. Maar om belasting te ontduiken hadden veel grootgrondbezitters jarenlang een veel lagere waarde doorgegeven en daardoor kregen zij een 'te' lage compensatie.¹⁷⁵

Het grootste landbouwbedrijf in Guatemala was het Amerikaanse UFCO.¹⁷⁶ UFCO was zo machtig dat het de handel in Guatemala domineerde en volgens Blum zelfs gezien kon worden als een staat binnen de staat.¹⁷⁷ Naast de vele bananenakkers controleerde zij tevens de enige spoorweg van Guatemala.¹⁷⁸ Ook UFCO had haar grond jarenlang bewust ondergewaardeerd en vond de compensatie van Arbenz veel te laag. Zij eiste dan ook een hogere vergoeding. Omdat zij al jaren voor haar positie in Guatemala vreesde, huurde zij sinds 1950 'invloedrijke' lobbyisten en 'talentvolle' publicisten in om Amerika ervan te overtuigen dat Guatemala door Arbenz naar het communisme afgleed. Om dit tegen te gaan moest hij worden afgezet.¹⁷⁹

Operatie

In april 1954 kwam John Foster Dulles met een officiële klacht jegens Arbenz, waarbij hij vijftien miljoen dollar eiste voor het geconfisqueerde land van UFCO. Arbenz weigerde dit, voornamelijk omdat Guatemala niet in staat was om een dergelijke compensatie te betalen. Daarnaast weigerde hij dat de zaak voor het internationaal Hof van Arbitrage in Den Haag zou komen. Dit maakte de weg vrij voor actie.¹⁸⁰

Net zoals John Foster Dulles, wilden ook Allen Dulles en zijn collega's bij de CIA van Arbenz af, maar hoe? De overwinning in Iran wees de weg. Er werd besloten een Guatemalteekse versie van operatie AJAX te ontwerpen en om het vertrouwen te onderstrepen gaven zij het de codenaam PBSUCCESS.¹⁸¹ Kim Roosevelt, de leider van operatie AJAX, zag niet in hoe de coup kans van slagen had en weigerde om mee te werken. De omstandigheden voor het ondernemen van een operatie waren nog slechter dan die in Iran. Zo had Guatemala in tegenstelling tot Iran

¹⁷⁵ Prados, *Safe for democracy*, 109, Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 54 en 55 en Cullather, *Secret history*, 98.

¹⁷⁶ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 38.

¹⁷⁷ Treverton, *Covert action*, 53 en 54 en Blum, *Killing hope*, 75.

¹⁷⁸ Prados, *Presidents' secret wars*, 98.

¹⁷⁹ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 77, Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 91 en Gleijeses, *Scattered hope*, 361.

¹⁸⁰ Treverton, *Covert action*, 53 en 54 en Ranelagh, *The Agency*, 265.

¹⁸¹ Kinzer, *Overthrow*, 136.

een stabiele regering en was het niet duidelijk aan welke kant het leger stond. Om de operatie te doen slagen was het cruciaal dat het leger aan de kant van de rebellen stond. Was het leger loyaal aan Arbenz? En kon die loyaliteit gebroken worden? Volgens Roosevelt had de CIA geen flauw idee.¹⁸²

Maar Arbenz moest weg, hoe dan ook.¹⁸³ In december 1952 werd in Guatemala de relatief kleine communistische partij *Partido Guatemalteco del Trabajo* (PGT) legaal verklaard. Arbenz ging hiermee een stap verder dan Mossadegh.¹⁸⁴ Toch was Arbenz geen communist. Daarbij had Arbenz ook geen communisten in zijn kabinet. Er waren enkel zes of zeven communisten met een adviserende functie. Maar zij bekleedden allemaal een wel erg zichtbare positie.¹⁸⁵ In maart 1953 werd daarbij ook nog eens een opstand van anticommunisten in Salama onderdrukt. Het was duidelijk: de communisten kregen te veel speelruimte in de 'Bananenrepubliek', meer ruimte dan zij ooit in Iran hadden gekregen.¹⁸⁶

Op 23 december stuurde ambassadeur John E. Peurifoy een telegram naar Buitenlandse Zaken, waarin hij liet weten ervan overtuigd te zijn dat de communisten steeds meer macht zouden verwerven in Guatemala zolang Arbenz aan de macht was.¹⁸⁷ Ook politici in Washington waren er onderwijl van overtuigd dat de communisten te veel macht hadden in Guatemala. Het feit dat de Sovjet-Unie geen militaire, economische of diplomatieke relaties had met Guatemala en dat er nooit een delegatie uit Guatemala was afgereisd naar de Sovjet-Unie, was niet interessant. Hoewel de Amerikaanse leiders ervan overtuigd waren dat er een band was tussen de landen, is er nooit bewijs geleverd dat deze bestond.¹⁸⁸

Toch werd er een plan gesmeed, dat door de NSC op 12 augustus 1953 werd goedgekeurd. De CIA kreeg de verantwoordelijkheid en Tracy Barnes werd aangesteld als leidinggevende over de operatie. Hij kwam onder supervisie van Frank Wisner, de *Deputy*

¹⁸² Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAR] 80 en 81, Weiner, *Legacy of Ashes*, 93 en Cullather, *Secret history*, 47 en 89.

¹⁸³ Volgens Treverton was het daadwerkelijke doel van PBSUCCESS slechts Arbenz angst aan jagen zodat hij een stapje terug zou doen, niet om hem ook daadwerkelijk af te zetten. Zie: Treverton, *Covert action*, 63.

¹⁸⁴ Koch, *Zendebad Shah!*, [NSAR] 79.

¹⁸⁵ Cullather, *Secret history*, 22, CIA, *NIE-84: Probable developments in Guatemala* (8 mei 1953), [FOIA], laatst geraadpleegd op 13 december 2013, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000914889.pdf en Immerman, *The CIA in Guatemala*, 68.

¹⁸⁶ De PGT had nooit meer dan een paar duizend actieve leden, dit ten overstaan van een bevolking van drie miljoen mensen. Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 58 en 59, Kinzer, *Overthrow*, 135, CIA en Gerald, K. Haines, *CIA and Guatemala assassination proposals 1952-1954* (1995), [FOIA], laatst geraadpleegd op: 15 januari 2014, van: <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB4/docs/doc01.pdf>, Cullather, *Secret history*, 99 en Gleijeses, *Scattered hope*, 366.

¹⁸⁷ U.S. Department of State, *FRUS, 1952-1954. Volume IV: the American republics (1952-1954)*, 'Guatemala. Relations of the United States and Guatemala, with special reference to the concern of the United States over communist activity in Guatemala', 1027 – 1239, aldaar 'The Ambassador in Guatemala (Peurifoy) to the Department of State (23 december 1953) 1093-1095, aldaar 1093, geraadpleegd op 16 januari 2014, van: <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs2/1952-54v04/reference/frus.frus195254 v04.i0025.pdf>.

¹⁸⁸ Ambrose, *Ike's Spies*, 222 en Kinzer, *Overthrow*, 136, 147 en 197.

Director of Plans.¹⁸⁹ Kolonel Albert Haney zou als veldcommandant de operatie ter plaatse gaan coördineren. Haney had veel ervaring opgedaan met het vormen van guerrilla-eenheden in Korea. Het hoofdkwartier werd gevestigd op een militaire luchthaven in Opa-Locka, Florida.¹⁹⁰

Het plan voor PBSUCCESS bestond uit een combinatie van militaire, economische, politieke en psychologische strategieën. Het was van belang dat Buitenlandse Zaken en Defensie nauw zouden samenwerken. Buitenlandse Zaken en de Defensie moesten ervoor zorgen dat Guatemala diplomatiek, militair en economisch geïsoleerd raakte. Zij zouden samenwerken om een wapenembargo af te dwingen en om de omliggende landen militair te versterken. Het leger en de luchtmacht zorgden voor de logistieke ondersteuning en de training van paramilitaire strijdkrachten. Het was de bedoeling dat Buitenlandse Zaken een klimaat van angst zou creëren. Het was van belang dat de internationale gemeenschap een coup tegen Arbenz zou accepteren of zelfs zou aanmoedigen. PBSUCCESS was een regeringsbrede operatie, geleid door de CIA.¹⁹¹

Een rebellenleger, bestaande uit circa 300 huurlingen en Guatemalteekse ballingen, zou in Nicaragua gevormd en getraind worden. Het zou bij het binnenvallen van Guatemala luchtsteun krijgen. Daarnaast moest er een propagandacampagne (operatie SHERWOOD) komen om de bevolking te laten geloven dat Arbenz slecht was voor het land. De propaganda moest een afschrikwekkend effect hebben en moedigde geweld aan, hopend dat dit zou leiden tot een volksoptstand tegen Arbenz. Zo zond het radiostation *La voz de la liberation* valse rapporten uit over volksonrusten en militaire rebellie. Het radiostation leek uit te zenden vanuit de jungle van Guatemala, maar was in werkelijkheid gevestigd in Opa-Locka in de VS.¹⁹²

De radio-uitzendingen bleken cruciaal. De meeste Guatemalteken geloofden namelijk wat *La voz de la liberation* vertelde. Zo bestond er een actieve ondergrondse rebellenbeweging en hadden zich daar veel Guatemalteekse soldaten bij aangesloten.¹⁹³ Deze geruchten werkten demoraliserend.

Begin december 1953 stelde de CIA drie miljoen dollar ter beschikking om het complot in werking te stellen.¹⁹⁴ De operatie was groter en zou langer duren dan de operatie in Iran.

¹⁸⁹ Ambrose, *Ike's Spies*, 226, CIA en Haines, *CIA and Guatemala*, [FOIA] en Cullather, *Secret history*, 99.

¹⁹⁰ Prados, *Presidents' secret wars*, 99 en Kinzer, *Overthrow*, 137.

¹⁹¹ Cullather, *Secret history*, 7, 40-44 en 48, Prados, *Presidents' secret wars*, 101, Lowenthal, *Intelligence*, 21, Haines, *CIA and Guatemala*, [FOIA] en Immerman, *The CIA in Guatemala*, 141, 143 en 159.

¹⁹² Prados, *Presidents' secret wars*, 101, Kinzer, *Overthrow*, 136 en 141, Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 111 en Cullather, *Secret history*, 76 en 77. Om exact te zien wat de propagandacampagne inhield raad ik u aan om de tactische instructies van de operatie te lezen. Te raadplegen in FOIA, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000135829.pdf.

¹⁹³ Cullather, *Secret history*, 107 en 109, Kinzer, *Overthrow*, 144 en Cullather, *Secret history*, 63 en 64.

¹⁹⁴ Zie voor een uitgebreide budgetverdeling: CIA, *Eyes Only. Budget Summary* (1 Augustus 1953), [FRUS], geraadpleegd op 16 januari 2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000924037.pdf.

Allen Dulles stelde voor om naast het bestaande plan een geschikte oppositieleider te zoeken onder de Guatemalteekse ballingen; hem voorzien van wapens zodat hij een rebellenleger kon vormen; het inhuren van Amerikaanse piloten om Guatemala City te bombarderen; en wanneer het land in chaos verkeerde moest de Amerikaanse ambassadeur in Guatemala de commandanten vertellen dat de vrede enkel terug kon keren als Arbenz zou worden afgezet. De ambassadeur die hiervoor werd aangesteld was John Peurifoy (CIA-codenaam JMBLUG).¹⁹⁵ Als rebellenleider werd uiteindelijk voormalig legerleider Carlos Castillo Armas (CIA-codenaam: Calligeris/PANCHO) aangesteld. Hij had een mislukte opstand in 1950 geleid en was een bekend figuur in Guatemala.¹⁹⁶ Volgens Ambrose was hij zelfs zoiets als een volksheld.¹⁹⁷

Hoewel Allen Dulles dit volgens de auteurs van *Bitter Fruit* een briljant plan vond, stonden Frank Wisner en Joseph Cadwell King (*Head of Operations for the CIA's directorate of plans in the Western Hemisphere*) een stuk behoudender tegenover het plan. Zij dachten dat het plan wel eens te groot kon zijn om de *plausible denial* te kunnen waarborgen.¹⁹⁸ Daarbij maakte King zich zorgen over de langetermijneffecten van het ambitieuze plan van Haney. 'He'll be starting a civil war in the middle of Central America!'¹⁹⁹

Hoewel het moeilijk, zo niet onmogelijk was om aan te tonen dat Guatemala banden had met Moskou, gebeurde er in mei 1954 iets ideaals. Het bewijs voor de samenzwering van Guatemala en de Sovjet-Unie werd uiteindelijk geleverd in de vorm van een boot, de *Alfhem* genaamd. Deze boot, afkomstig uit het communistische Tsjecho-Slowakije, zat volgeladen met wapens voor Guatemala. Deze wapens waren volgens een CIA-publicatie van David Barrett zelfs geproduceerd in de Sovjet-Unie. De levering van de wapens vond slechts een paar weken voor de geplande invasie plaats. *Alfhem* gaf John Foster Dulles het bewijs waar hij naar zocht. De wapens onderschreven dat er sprake was van een Sovjet-samenzwering. De Sovjet-Unie zou uit zijn op de macht in Guatemala, de omverwerping van Midden-Amerika en overname van het Panamakanaal.²⁰⁰

Achteraf gezien bleek Arbenz niets aan de *Alfhem*lading te hebben. Het waren grotendeels verouderde, niet praktische en niet functionele wapens.²⁰¹ De wapens waren bedoeld om een volksmilitie te vormen. Arbenz vertrouwde de door de Amerikanen bewapende

¹⁹⁵ Kinzer, *Overthrow*, 136, Cullather, *Secret history*, 39, 43 en 44, Weiner, *Legacy of Ashes*, 94 en Cullather, *Secret history*, 98.

¹⁹⁶ Kinzer, *Overthrow*, 138.

¹⁹⁷ Ambrose, *Ike's Spies*, 226.

¹⁹⁸ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 112.

¹⁹⁹ Kinzer, *Overthrow*, 137 en Prados, *Presidents' secret wars*, 99 en 100.

²⁰⁰ FRUS, 1952-1954, 'Guatemala', aldaar 'memorandum of conversation, by the Secretary of State' (11 mei 1954) 1106, Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 151, 152 en 159, Weiner, *Legacy of Ashes*, 98 en David M. Barrett, *Sterilizing a "Red Infection". Congress, the CIA, and Guatemala, 1954*, [CSI], (Washington 2011), 25.

²⁰¹ Prados, *Presidents' secret wars*, 102 en 103, *Safe for democracy*, 118 en Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 152.

Guatemalteekse soldaten niet meer.²⁰² Dat Guatemala wapens bestelde uit het Oostblok was volgens president Eisenhower genoeg om te bewijzen dat de communisten een machtsovername wilden plegen in Guatemala. Het werd tijd om het invasieplan van PBSUCCESS in gang te zetten.²⁰³

Om de invasie te doen slagen moesten rebellen via land het treinstation in Zacapa, Guatemala, overmeesteren. Daarnaast moesten enkele mannen overzee de haven van Puerto Barrios innemen. Tegelijkertijd zou Guatemala City door CIA-piloten gebombardeerd worden. Armas betrad met zijn leger van circa 140 man op 18 juni het Guatemalteekse grondgebied. Na zes mijl stopte hij en wachtte hij op de volksopstand die hem zou steunen. Deze kwam nooit. Armas bereikte daarnaast ook nooit Zacapa. En Puerto Barrios? Dat werd nooit veroverd.²⁰⁴

Op advies van zijn minister van Buitenlandse Zaken, Guillermo Toriello, besloot Arbenz hier niet tegen op te treden. Toriello hoopte dat deze 'invasie' op een diplomatieke manier kon worden opgelost. Hij wilde de wereld laten zien dat door het buitenland gesponsorde troepen het Guatemalteekse grondgebied betraden en wilde de situatie niet verergeren door militair ingrijpen. Diezelfde dag deed Toriello een dringend beroep op de Veiligheidsraad van de VN. Hij vroeg de raad om direct samen te komen en de invasie te veroordelen. Hij wilde een onderzoeksteam in Guatemala, maar dit was precies hetgene dat Amerika wilde voorkomen. Er werd daarom achter de schermen hard gewerkt om Engeland en Frankrijk aan Amerikaanse zijde te krijgen. Op 25 juni besloot de Veiligheidsraad dat er geen onderzoek kwam naar de toestand in Guatemala.²⁰⁵

Deze flinke tegenslag voor Arbenz kwam net na een eerdere tegenslag op 23 juni. Arbenz was namelijk gewaarschuwd dat het leger niet meer achter hem stond. Uit ongeloof stuurde Arbenz een van zijn loyaalste officieren op pad om met de veldcommandanten te spreken. Deze officier kwam echter terug met dezelfde boodschap. Hij voegde daar nog aan toe dat het leger geloofde dat Amerika enkel Guatemala bedreigde vanwege Arbenz en zijn communistische vrienden. Als hij niet zou aftreden, dan zou het leger hem afzetten, aldus Nick Cullather, een historicus die in opdracht van de CIA jaren onderzoek deed naar de operatie.²⁰⁶

Als het leger niet voor hem wilde vechten, zou hij hen bewapenen die wel voor hem zouden vechten, zo liet Arbenz op 25 juni aan zijn kabinet weten. Maar Arbenz was te laat. Zonder de loyaliteit van het leger was hij nergens. Niemand durfde namelijk nog voor hem te

²⁰² Ambrose, *Ike's Spies*, 216.

²⁰³ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 151 en 152, Ambrose, *Ike's Spies*, 225 en 228 en Cullather, *Secret history*, 85.

²⁰⁴ Kinzer, *Overthrow*, 142 en Prados, *Presidents' secret wars*, 101 en 104.

²⁰⁵ Kinzer, *Overthrow*, 142 en 143, Prados, *Presidents' secret wars*, 104 en Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 181 en 182.

²⁰⁶ Cullather, *Secret history*, 97.

vechten als het leger niet aan zijn kant stond.²⁰⁷ Diezelfde dag had Arbenz nog meer pech. De CIA bombardeerde de paradeplaats van de grootste militaire basis in Guatemala City. Dit brak de wil van de officieren, aldus Weiner.²⁰⁸ Op 25 juni ontving Arbenz een ultimatum van het front: Hij moest aftreden of het leger zou een overeenstemming bereiken met de aanvallers.²⁰⁹

Er hebben tijdens operatie PBSUCCESS meerdere 'toevallige' gebeurtenissen plaatsgevonden die cruciaal lijken te zijn geweest voor het doen slagen van de operatie. Zo was binnen 72 uur ruim de helft van Armas' mannen uitgeschakeld. Zij hadden meer eten, meer mensen en meer wapens nodig. Armas smeekte de CIA om meer luchtsteun.²¹⁰ Op 21 juni vroeg Haney aan Allen Dulles om zo snel mogelijk nieuwe bommenwerpers te sturen. Hij betoogde dat het complot zou vallen of staan met het aantal luchtaanvallen dat de CIA zou uitvoeren.²¹¹ Dulles haastte zich op 22 juni naar Eisenhower en legde de situatie voor. Hij legde uit dat de operatie niet kon slagen zonder luchtsteun, maar dat de kans van slagen met luchtsteun waarschijnlijk ook maar zo'n twintig procent bedroeg. Eisenhower besloot toch extra vliegtuigen in te zetten.²¹² Als reactie op de bombardementen begon Arbenz met het verminderen van de burgerlijke vrijheden en arresteerde honderden mensen, onder wie een grote groep protesterende studenten die door de CIA ingehuurd was. Zij werden gemarteld, vermoord en begraven in massagraven. Dit versterkte het heersende negatieve beeld van Arbenz.²¹³

Een ander beslissend moment had wederom te maken met een schip. Er lag een schip in een haven van Guatemala wat daar niet mocht aanmeren. De relatief eigenwijze president van Nicaragua, Luis Somoza, vond dat als de Guatemalteekse rebellen gebruik maakten van zijn vliegveld, zij ook zijn orders moesten opvolgen. Op 27 juni gaf hij daarom een piloot de opdracht het desbetreffende schip, *de Springfjord*, te bombarderen. Nadat de bemanning was gewaarschuwd, werd het schip tot zinken gebracht. De Springfjord voer echter in opdracht van de Britten en bleek enkel katoen en koffie aan boord te hebben.²¹⁴ De schok was groot. Een schip dat niets te maken had met de gebeurtenissen in Guatemala, was tot zinken gebracht. Zouden de Amerikanen daadwerkelijk doorgaan met het bombarderen van zelfs (commerciële) schepen, totdat het land compleet was afgesloten van de rest van de wereld?²¹⁵

Het psychologisch effect was zo groot dat het leger dacht dat de CIA niet te stoppen was tot Arbenz was afgezet. Het overwoog zelfs een coup tegen Arbenz. Toen Arbenz hiervan hoorde,

²⁰⁷ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 190 en Cullather, *Secret history*, 100.

²⁰⁸ Weiner, *Legacy of Ashes*, 103.

²⁰⁹ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 189.

²¹⁰ Weiner, *Legacy of Ashes*, 100 en 102.

²¹¹ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 174.

²¹² Prados, *Presidents' secret wars*, 108 en 109.

²¹³ Weiner, *Legacy of Ashes*, 99, Cullather, *Secret history*, 66 en 67 en Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 184.

²¹⁴ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 193 en 194.

²¹⁵ *Ibidem*, 194.

restte hem nog maar één ding. Nog diezelfde dag maakte Arbenz zijn aftreden bekend en vroeg politiek asiel aan bij de Mexicaanse ambassade.²¹⁶

Communisme als motivatie?

Hoe kon het dat Eisenhower een operatie goedkeurde waarbij een democratisch gekozen premier werd afgezet? Wat was zijn motivatie? Dit discours is tweeledig. Enerzijds wordt de regering-Eisenhower ervan beschuldigd te hebben gehandeld uit belang van Amerikaanse investeerders in UFCO. Anderzijds wordt veelal verklaard dat het beleid bepaald werd door anticommunistische paranoia.²¹⁷ Iemand die het eerste argument onderschrijft is Jeffreys-Jones. Volgens hem ging de CIA zich met Guatemala bemoeien omdat het Amerikaanse belang, de UFCO, daar bedreigd werd. Ook ik neig naar deze constatering. Communisme was het middel, geld het doel.²¹⁸ Dit standpunt wordt kracht bijgezet door het feit dat John Foster Dulles een lange tijd een van de belangrijkste adviseurs was van UFCO.²¹⁹ Tegenstrijdig is echter dat UFCO had besloten om niet mee te werken aan de operatie. Dus misschien was het dan toch de heersende angst voor het dreigende communisme? In dat geval hadden de lobbyisten van UFCO goed werk geleverd.²²⁰

Volgens Cullather, die in opdracht van de CIA jaren onderzoek deed naar de operatie, waren de meeste CIA-agenten er destijds van overtuigd dat de communisten vastbesloten waren Guatemala te verwijderen uit het 'westerse kamp'. Agenten zagen een geheime operatie als de enige oplossing om een communistische overname te voorkomen. Dit terwijl analisten geen direct gevaar zagen.²²¹ De overtuiging van het communisme in Guatemala is niet enkel terug te zien bij CIA-agenten maar ook bij John Foster Dulles en verschillende senatoren die spraken van een 'red infection' in Midden-Amerika.²²² Deze visie werd mede gevormd doordat kranten veel publiceerden over de toename van het communisme in Guatemala.²²³

Maar zij niet alleen, ook de NSC zag een toename van het communisme, maar noemt dit in een verslag van 19 augustus (1953) in een zin samen met de bedreiging van de commerciële belangen van de VS in Guatemala. 'In Guatemala Communism has achieved its strongest position in Latin America, and is now well advanced on a program which threatens important American commercial enterprises in that country and may affect the stability of neighboring

²¹⁶ Prados, *Presidents' secret wars*, 105 en 106, *Safe for democracy*, 121, Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 194, Kinzer, *Overthrow*, 145 en FRUS, 1952-1954, 'Guatemala', aldaar 'The Ambassador in Guatemala (Peurifoy), to the Department of State' (27 juni 1954) 1188 en 1189.

²¹⁷ Cullather, *Secret history*, 8 en Ambrose, *Ike's Spies*, 217.

²¹⁸ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 91.

²¹⁹ Kinzer, *Overthrow*, 129 en Gleijeses, *Scattered hope*, 361.

²²⁰ Prados, *Presidents' secret wars*, 100.

²²¹ Cullather, *Secret history*, 24 en 25.

²²² Barrett, *Sterilizing a "Red Infection"*, [CSI] 25.

²²³ *Ibidem*, 27.

governments.²²⁴ Des te tegenstrijdiger is daarom de volgende zin in datzelfde document: 'Communist success in Guatemala thus far does not constitute a direct military or economic threat to the United States.'²²⁵ Ditzelfde zagen we ook in de NSC-documenten betreffende Iran. De kern van het probleem is zoals de raad zelf letterlijk zegt: "The treatment of private United States interests."²²⁶ Het communisme blijkt net als in Iran, nooit een groot gevaar te zijn geweest.

Juist daarom is het zo moeilijk om te geloven dat dreiging van het communisme als de reden voor een invasie wordt aangewezen. Desalniettemin stelt Richard Immerman dat de VS niet ingreep om UFCO te beschermen, maar 'It intervened to halt what it believed to be the spread of the international Communist conspiracy.'²²⁷ Het moet een samenloop van omstandigheden zijn geweest. De combinatie van belangen en angst gold als de motivatie om in te grijpen in Guatemala. Zoals historicus Piero Gleijeses het samenvat: er waren drie dingen die het Amerikaanse beleid in de Cariben bepaalden: de zoektocht naar economisch gewin, de zoektocht naar veiligheid en de Amerikaanse imperiale hoogmoed. Deze waren alle in Guatemala te vinden. "There is Jack Peurifoy, that "abusive, arrogant ambassador," there is the red Jacobo, and there are bananas."²²⁸

Succes?

Arbenz was afgezet, Armas werd de nieuwe president van Guatemala, de UFCO had meer ruimte en vrijheden dan voorheen en de VS was in staat haar hegemonie te beschermen over het strategisch zo belangrijke Panamakanaal.²²⁹ Het doel was net zoals in Iran behaald en liet zien dat het succes in Iran niet op zichzelf stond. In tegenstelling tot Iran was de operatie in Guatemala een succes van de hele regering; iedereen had samengewerkt. Operatie geslaagd, of toch niet?²³⁰

Ten eerste is de operatie meerdere malen uitgelekt. Zo verscheen op 30 januari 1954 het plan van Barnes, Armas en Haney uitgebreid in de pers. Elke grote westerse krant publiceerde de beschuldigingen van Arbenz dat er een plot tegen Guatemala bestond, dat gesponsord werd door een noordelijke regering.²³¹ Door de juiste reactie van de CIA, zagen de Amerikaanse

²²⁴ FRUS, 1952-1954, 'Guatemala', aldaar 'Draft policy paper prepared in the Bureau of Inter-American Affairs' (Washington 19 augustus 1953) 1074-1086, aldaar 1074.

²²⁵ Ibidem, 1075.

²²⁶ Ibidem, 1079.

²²⁷ Immerman, *The CIA in Guatemala*, 82.

²²⁸ Gleijeses, *Scattered hope*, 361.

²²⁹ Kinzer, *Overthrow*, 6 en Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 91.

²³⁰ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 83, Lowenthal, *Intelligence*, 21 en Barrett, *Sterilizing a "Red Infection"*, [CSI] 24.

²³¹ Weiner, *Legacy of Ashes*, 95.

kranten het uitlekken van de operatie uiteindelijk als een communistische tactische zet, een provocatie. De VS en zeker de CIA waren onschuldig.²³²

Volgens Ambrose slaagde de operatie voornamelijk omdat er goed op lokale politieke omstandigheden werd ingespeeld.²³³ Het Alfhem-incident is hier een goed voorbeeld van. De doelen van de operatie waren net zoals in Iran duidelijk. Zij bleken daarentegen niet realistisch en haalbaar. Het ziet ernaar uit dat de operatie uiteindelijk toch geslaagd is door een samenloop van omstandigheden. Het belangrijkste was hierbij dat het leger zich uiteindelijk toch tegen Arbenz keerde.

Volgens Daugherty mag een geheime operatie niet worden ingezet om een falend politiek systeem te redden. Dit is een frappante constatering in het verband met deze operatie. Voornamelijk omdat er in tegenstelling tot Iran eigenlijk helemaal geen sprake was van een falend politiek systeem. Het is daarom ook logisch dat de operatie niet aansloot op de Amerikaanse waarden en interesses. Hoe kan het afzetten van een democratische regering hierop aansluiten? In de bipolaire wereld van de jaren vijftig was geen ruimte voor het overwegend nationalistische Guatemala. De wereld bestond uit twee kampen, waar weinig ruimte overbleef voor het nationalisme.²³⁴

Daugherty laat zien dat er niet meteen resultaat verwacht mag worden na een operatie. In Guatemala werd al van tevoren van het succes uitgegaan door de operatie alleen al de naam PBSUCCESS te geven. De operatie werd, net zoals in Iran, als een groot succes beschouwd. Dat beide operaties meerdere malen dreigden te mislukken wordt in die perceptie vaak buiten beschouwing gelaten. Cullather stelt zelfs dat operatie PBSUCCESS misschien wel een onverwacht succes was: 'how a disaster-prone operation-marked by bad planning, poor security, and incompetent execution-was raised to legendary status by its almost accidental triumph'²³⁵

Op korte termijn leken de operaties in Iran en Guatemala geslaagd. De regering-Eisenhower werd mede door de positieve feedback gemotiveerd om meer van zulke operaties te ondernemen. De langetermijneffecten bleken echter onvoorspelbaar. Zo bleken de coups in Iran en Guatemala totaal niet succesvol uit te pakken. De VS bleek niet in staat om de regeringen te controleren die zij installeerde. Door de operaties vervielen hele gebieden in een periode van instabiliteit.²³⁶ Onder Castillo Armas werden duizenden verdachten van communistische activiteiten gearresteerd. Velen daarvan raakten vermist of verminkt. Tussen 1954 en 1990 werden volgens schattingen van mensenrechtenorganisaties meer dan 100.000 burgers

²³² Cullather, *Secret history*, 56.

²³³ Ambrose, *Ike's Spies*, 241 en 242.

²³⁴ Prados, *Presidents' secret wars*, 107.

²³⁵ Cullather, *Secret history*, achterflap.

²³⁶ Prados, *Presidents' secret wars*, 107 en Kinzer, *Overthrow*, 6 en 196.

vermoord door de militaire regimes.²³⁷ 'While PBSUCCESS succeeded in removing a government, it failed to install an adequate substitute.'²³⁸ Als 'succesvolle' operaties in Iran en Guatemala op lange termijn enkel negatieve effecten teweegbracht. Hoe kun je dan spreken over een succesvolle operatie? Ik ben daarom van mening dat er niet over succes dient te worden gesproken, maar een (eventueel tijdelijk) geslaagde operatie.

Lessons learned?

Volgens Lowenthal is het evalueren van een geheime operatie net zo belangrijk als de andere stappen van het intelligenceproces, maar voor evaluaties had de CIA geen tijd. Hoewel Wilber een uitgebreide analyse over Iran schreef - waar niets mee werd gedaan - kwam er helemaal geen onderzoek naar Guatemala.²³⁹ Zonde. Alleen al door het inlezen van het dossier van Wilber, hadden fouten voorkomen kunnen worden of had de operatie misschien wel helemaal niet plaatsgevonden. Maar de CIA werd pretentius en inhalig van zijn successen.

De operatie werd als een nog groter succes beschouwd dan de operatie in Iran. Er werd gedacht dat de operatie overal herhaald kon worden. Geheime operaties waren het goedkope alternatief voor militaire interventie.²⁴⁰ Volgens Treverton was TPAJAX indrukwekkend, maar een beetje eigenzinnig. Daarbij was het optreden van Roosevelt virtuoos, maar hing dat veelal samen met de nodige improvisatie. Maar bovenal was de operatie in Iran een samenwerking met de Britten, terwijl de operatie in Guatemala een Amerikaanse regeringsbrede onderneming was. Het was een triomf voor de CIA.²⁴¹

De CIA zou nooit meer dezelfde worden na PBSUCCESS. De overwinning liet zien wat bereikt kon worden met geheime operaties. Het succes van de operatie en de positieve feedback die de CIA ontving, zorgden ervoor dat de reputatie van de CIA steeg, aldus Cullather.²⁴² Het gemak waarmee de CIA Arbenz en Mossadegh had afgezet, moedigde de dienst aan om soortgelijke operaties te ondernemen tegen Soekarno in Indonesië en Castro in Cuba.²⁴³

Opvallend is dat vele historici het succes van operatie TPAJAX en PBSUCCESS als de oorzaak aanwijzen voor het mislukken van de invasie in de Varkensbaai. De CIA was hoogmoedig geworden. Het succes onderstreepte het geloof van velen; geheime operaties waren een veilige, niet te dure vervanging voor gewapende methoden tegen het opkomende

²³⁷ Blum, *Killing hope*, 81 en Doyle en Kornbluh (ed.), *CIA and Assassinations*, [NSAr].

²³⁸ Cullather, *Secret history*, 113.

²³⁹ Gleijeses, *Scattered hope*, 373.

²⁴⁰ Ambrose, *Ike's Spies*, 242.

²⁴¹ Treverton, *Covert action*, 83.

²⁴² Ambrose, *Ike's Spies*, 242 en Cullather, *Secret history*, 36, 105 en 106.

²⁴³ Schlesinger en Kinzer, *Bitter Fruit*, 228 en Ambrose, *Ike's Spies*, 241.

communisme in de Derde Wereld.²⁴⁴ Maar Arbenz had geen kwade wil jegens de VS. Door hem af te zetten, vernietigde de VS een veelbelovend democratisch experiment, aldus Kinzer.²⁴⁵

²⁴⁴ Cullather, *Secret history*, 7.

²⁴⁵ Kinzer, *Overthrow*, 136 en 147.

4. HAIK, 'It was a very strange war'²⁴⁶

'The US will use all necessary means to prevent the establishment of a communist government in Indonesia and to overthrow such a government if one should temporarily get into power.'²⁴⁷ Ondanks dat de CIA nooit officieel bekend heeft operatie HAIK te hebben uitgevoerd, omschrijft bovenstaand citaat van Felix B. Stump, *commander in Chief, Pacific*, duidelijk de gedachte over de situatie in Indonesië zoals die in het najaar van 1957 heerste.

Dankzij de relatief succesvolle uitkomsten van PBSUCCESS en TPAJAX werden geheime operaties als lucratief middel beschouwd door beleidsmakers. Geheime operaties waren het recept; propaganda, het opbouwen van een oppositie en het eventueel ondersteunen van paramilitaire interventie, waren de benodigde ingrediënten.²⁴⁸ Het was de uitgelezen methode om het communisme te bestrijden, zo ook eind jaren vijftig in Indonesië, waar de eigenzinnige linkse Soekarno aan de macht was. Washington wenste een meer anticommunistische, pro-Amerikaanse houding van de Indonesische regering en door het succes van voorgaande operaties leken de risico's bij het herhalen van deze methode klein.²⁴⁹

Al in de beginjaren vijftig waren beleidsmakers in de VS bang dat het communisme in Azië teveel aan populariteit zou winnen. In 1954 werden de vier grootste problemen in Azië weergegeven als: communistische infiltratie, fanatiek nationalisme, zwakte door het gebrek aan capabele bestuurders en economische instabiliteit.²⁵⁰ Deze problemen waren overal op verschillende niveaus zichtbaar in Azië. Maar in één land vond men al deze problemen: Indonesië. Indonesië was van cruciaal belang voor het Westen. Rubber, tin, olie, rijst, kruiden en belangrijke mineralen zoals bauxiet werden in grote mate verrijkt en geproduceerd in

²⁴⁶ DCI Allen Dulles op 24 april 1958 tijdens de 323e NSC-meeting. Hij doelde hiermee op de situatie in Sumatra, waar geen samenhang bestond tussen de rebellen, in: U.S. Department of State, *Indonesia (1958-1960)*, 'January-May 1958. U.S. Concern Over the Political Orientation of Indonesia and the regional Rebellions in Sumatra and Sulawesi', 1-592, aldaar 1-211, aldaar Nr. 70 'Editorial note' (24 april 1958), [FRUS], 121-122, laatst geraadpleegd op 10 januari 2014, van: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=article&did=FRUS.FRUS195860v17.i0008&id=FRUS.FRUS195860v17&isize=M&q1=indonesia>. HA was de CIA codenaam voor Indonesië, IK was de codenaam voor de operatie. Verwarrend is dat er in Indonesische literatuur meerdere varianten van woorden bestaan. Hierdoor komen we in de later geschreven literatuur van historici meerdere vormen van woorden tegen. Zo is zowel Menado en Manado als Permesta en Pemesta gangbaar.

²⁴⁷ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Nr. 323: 'Telegram from the Commander in Chief, Pacific (Stump), to the Chief of Naval Operations (Burke)', (12 december 1957), [FRUS] 548, geraadpleegd van: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=article&did=FRUS.FRUS195557v22.i0009&id=FRUS.FRUS195557v22&isize=M&q1=Indonesia>.

²⁴⁸ Treverton, *Covert action*, 83.

²⁴⁹ Kennedy, *Operation HAIK, The Eisenhower administration and the Central Intelligence Agency in Indonesia 1957-1958* (Georgia 1996) 6 en 94.

²⁵⁰ Van der Vlugt, *The third Korea*, [FOIA].

Indonesië.²⁵¹ Als gevolg van de dekolonisatie, de daaruit voortgevloeide politieke strijd en het conflict met Nederland om West-Irian (het huidige Nieuw-Guinea) was er sprake van een economische chaos in Indonesië. Zo fluctueerden de prijzen van rubber en tin enorm begin jaren vijftig.²⁵²

Om te voorkomen dat het communisme te veel speelruimte kreeg in Azië werd in 1954 door de VS en enkele andere westerse en Aziatische landen de *South East Asia Treaty Organization* (SEATO) opgericht. Deze verdragsorganisatie diende de Aziatische wereld te beschermen tegen het communisme en gaf de mogelijkheid om militair in te grijpen. Indonesië was niet bereid om zich bij deze organisatie aan te sluiten. Dit was verdacht en daarom moest vanaf nu al het nodige gedaan worden om te voorkomen dat Indonesië communistisch zou worden.²⁵³

Het beleid ten opzichte van Indonesië werd volgens Tim Weiner door drie dingen bepaald: de hoeveelheid olie die de Indonesische bodem rijk was, het feit dat Soekarno niet de kant koos van de VS in de Koude-Oorlog en de verontrustende Indonesische verkiezingsresultaten van 1955.²⁵⁴ Toen Indonesië na eeuwenlange bezetting door de Nederlanders eindelijk zijn eerste democratische verkiezingen hield, ontving de communistische partij *Partai Komunis Indonesia* (PKI) maar liefst zestien procent van de stemmen. Dit verontrustte de VS. De Amerikaanse regering was bang dat de Indonesische bevolking zou bezwijken voor het communisme en paste zijn beleid hier op aan.²⁵⁵ President Soekarno moest in westerse richting worden gedirigeerd. Daarbij zou de CIA anticommunistische sentimenten steunen. Dit deed de dienst bijvoorbeeld al bij de verkiezingen van 1955. De NSC gaf de CIA de opdracht er alles aan te doen om te zorgen dat Indonesië niet in handen van linkse machthebbers viel. Ongeveer een miljoen dollar werd geïnvesteerd in de tegenhanger van Soekarno's partij, de (niet-communistische) Moslim Masjumi Partij. De partij eindigde als tweede, achter die van Soekarno. De PKI werd de vierde partij van het land.²⁵⁶

Wat de VS nog meer verontrustte was dat de handel van Indonesië met het *Sino-Soviet Bloc* (China en de Sovjet-Unie) enorm was toegenomen. Ook al was het maar een klein

²⁵¹ Van der Vlugt, *The third Korea*, [FOIA].

²⁵² Prados, *Presidents' secret wars*, 132.

²⁵³ Andrew Roadnight, *United States policy towards Indonesia in the Truman and Eisenhower years*, (Londen 2002) 123 en 124 en der Vlugt, *The third Korea*, [FOIA].

²⁵⁴ Weiner, *Legacy of Ashes*, 142.

²⁵⁵ Kennedy, *Operation HAIK*, 8 en 9.

²⁵⁶ Daugherty, *Executive Secrets*, 141 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 143 en 144.

percentage van de totale Indonesische handel en was de hoeveelheid een stuk lager dan de handel met de VS, de toename op voorgaande jaren was groot, te groot.²⁵⁷

In Indonesië woont een verscheidenheid van volken en gelovigen, een potpourri van moslims, lokale stammen, christelijke en boeddhistische invloeden. Doordat Indonesië uit zoveel eilanden bestaat, waren de verschillende sociale groepen op een geografische wijze van elkaar gescheiden. De grootste uitdaging voor de nieuwe Indonesische regering was van deze uiteenlopende groepen een eendrachtige samenleving te vormen.²⁵⁸ Om een poging te wagen kondigde president Soekarno in februari 1957 zijn nieuwe beleid *Konsepsi* aan. Ongeduldig geworden door de ineffectiviteit van het parlement, wat volgens hem te wijten viel aan het machtsgebrek in het toenmalige parlementaire systeem, kondigde hij de hervorming van de regering aan. Hij concludeerde dat de 'western style' van democratie ontoereikend en daarom ongeschikt voor zijn land was.²⁵⁹ Zijn *Konsepsi* kwam bekend te staan als geleide democratie en hield machtsvermindering voor het democratisch gekozen parlement in. Daarentegen werd de macht van Soekarno en een kleinere conglomeratie van meer invloedrijke partijen, waaronder ook de Communistische partij PKI, vergroot. Dit zorgde voor veel protest, voornamelijk onder lokale commandanten die de autoritaire stijl van Soekarno zagen als nog schadelijker voor de al ineffectieve regering. Soekarno hoopte dat het toe-eigenen van meer macht hem zou helpen in het regeren over de eilanden, maar de regionale commandanten van Sumatra en Sulawesi verlangden juist naar het vergroten van hun regionale autonomie en zij bleven protesteren tegen Soekarno.²⁶⁰

Naast toenemende frustraties bij lokale commandanten zorgde Soekarno's *Konsepsi* ook voor verwarring en ongerustheid in Washington.²⁶¹ Eisenhowers vicepresident Richard Nixon had Soekarno in januari 1954 ontmoet en verklaarde dat Soekarno absoluut geen communist was. Maar de gebroeders Dulles trokken het statement van Nixon sterk in twijfel, want 'Sukarno had declared himself a noncombatant in the cold war, and there were no neutrals in their eyes', aldus Weiner.²⁶² Tijdens een NSC-bijeenkomst op 28 februari 1957 uitte Allen Dulles zijn grote zorgen over de omslag van Soekarno en sprak van een 'dramatic turn'. Door de Westerse democratie van de hand te wijzen kwam er ruimte vrij voor de communisten, zij waren de enige winnaars van deze verdachte stap van Soekarno. De introductie van *Konsepsi* kwam vlak nadat

²⁵⁷ CIA, *Soviet bloc economic penetration of Indonesia*, (30 november 1956), [FOIA], laatst geraadpleegd op 17 februari 2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000278362.pdf

²⁵⁸ Prados, *Presidents' secret wars*, 131.

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Kennedy, *Operation HAIK*, 9 en 10.

²⁶¹ U.S. Department of State, *Southeast Asia, 'Indonesia'*, aldaar Nr. 257: 'National Intelligence Estimate 65-57', (27 augustus 1957), [FRUS] 429-431.

²⁶² Weiner, *Legacy of Ashes*, 143.

Soekarno de Sovjet-Unie, China en andere Oost-Europese landen had bezocht in het najaar van 1956.²⁶³

De Amerikaanse ambassadeur in Indonesië reageerde een stuk minder verontrust op de invoering van *Konsepsi*, dan Allen Dulles. Hugh Smith Cumming jr. die ambassadeur van Indonesië was van oktober 1953 tot en met maart 1957, zag Soekarno niet als communist, maar als iemand die de communisten nodig had. In maart werd Cumming vervangen. Zijn opvolger John Allison had echter hetzelfde beeld van Soekarno als Cumming.²⁶⁴

Operatie

In het najaar van 1956 begonnen beleidsmakers in Washington ideeën te vormen voor een ander 'geheim' beleid jegens Indonesië. Het begin hiervan wordt veelal toegeschreven aan het moment in november dat Frank Wisner tegen Al Ulmer, *the chief of CIA's Far Eastern office*, de woorden sprak: 'I think it's time we held Sukarno's feet to the fire.'²⁶⁵ De daaropvolgende maanden opereerde de CIA zelfstandig, de dienst had namelijk nog geen officiële opdracht ontvangen vanuit de NSC. Dit veranderde in de herfst van 1957.²⁶⁶ De zorgen namen toe. Zo liet Allison aan Washington weten dat 'It is not clear ... what final form of this new system will be but it could take either form of Communism or Hitlerian national socialism.'²⁶⁷ Het werd tijd om in te grijpen.

Op 1 augustus 1957 liet Allen Dulles aan de NSC weten dat Soekarno "[has] gone beyond the point of no return".²⁶⁸ De NSC besloot vervolgens om een onderzoek te starten en de *Ad Hoc Interdepartmental Committee on Indonesia* werd diezelfde dag nog opgericht. Dit gebeurde met goedkeuring van de president, onder NSC Actie nr. 1758. Werknemers van de Amerikaanse ambassade in Indonesië, inclusief Allison, waren uitgesloten om hier aan deel te nemen.²⁶⁹ Allison reageerde gefrustreerd. Hij was bang voor eenzijdige besluitvorming.²⁷⁰ Volgens Andrew Roadnight werd de groep enkel gevormd door medestanders van John Foster Dulles. Tegenstand kon hij niet gebruiken.²⁷¹

²⁶³ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Nr. 213: 'Editorial note' (28 februari 1957), [FRUS] 357-358.

²⁶⁴ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Cumming, Nr. 186: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (27 oktober 1956), [FRUS] 316-319.

²⁶⁵ Prados, *Presidents' secret wars*, 132, Blum, *Killing Hope*, 99, Audrey R. Kahin en George Kahin, *Subversion as foreign policy. The secret Eisenhower and Dulles debacle in Indonesia* (New York 1996) 84 en Roadnight, *United States policy*, 141 en 142.

²⁶⁶ Kennedy, *Operation HAIK*, 16 en 20.

²⁶⁷ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 248: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (17 augustus 1957), [FRUS] 412-414.

²⁶⁸ Weiner, *Legacy of Ashes*, 146 en 147.

²⁶⁹ Kennedy, *Operation HAIK*, 23 en 29.

²⁷⁰ Kahin, *Subversion as foreign policy*, 91 en 92.

²⁷¹ Roadnight, *United States policy*, 149.

Op 3 september, na zeven bijeenkomsten, presenteerde de commissie haar 'top-secret'-rapport aan belangrijke politici in Washington. Het advies van de Ad Hoc-commissie was als volgt: Een communistische overname van Java, of nog erger Indonesië, moest voorkomen worden door ten eerste de niet-communistische partijen te ondersteunen. Ten tweede moest voorkomen worden dat het Indonesische leger op Java zou worden uitgebreid, omdat wanneer Java in communistische handen viel, het leger tegen de anticommunisten kon worden ingezet op de andere eilanden. De niet- en anticommunisten in het leger op Java moesten daarnaast ondersteund worden. Ten derde moest er een bewustzijn van communistische dreiging op Java gecreëerd worden. Dit moest worden bewerkstelligd door de PKI in verband te brengen met het *Sino-soviet bloc*, de communistische invloed van Soekarno te benadrukken en door de PKI en/of Soekarno aan te wijzen als schuldige van de spanningen op de andere eilanden. Om duidelijk te maken dat Java bedreigd werd door het communisme moest deze methode overal in Indonesië en de wereld worden ingezet. Dit alles moest in het geheim gebeuren.²⁷²

De 'openlijke' diplomatieke relatie met Indonesië moest gehandhaafd worden. Het beleid van de VS jegens Indonesië was dus tweeledig, enerzijds meer steun voor de (anticommunistische) dissidenten onder leiding van de lokale commandanten in Indonesië terwijl anderzijds de bestaande relatie met Indonesië werd voortgezet met economische steun.²⁷³ Dit alles werd door de NSC en president goedgekeurd in NSC actie nr. 1788. De operatie kon in gang gezet worden.²⁷⁴

Allison was het niet eens met het advies van de Ad Hoc-commissie en vond dat er meer onderzoek nodig was.²⁷⁵ In november 1957 liet hij nogmaals aan Buitenlandse Zaken weten ervan overtuigd te zijn dat Soekarno liever vrienden was met de Amerikanen dan elk ander land, maar dat hij elke hulp van buitenaf moest aanpakken om zijn land bij elkaar te houden.²⁷⁶ Soekarno was geen communist. Zijn beleid, ook wel *gotong-rojong* genaamd, sloot niemand uit, dus ook de PKI niet. Dit was een onderdeel van de Indonesische cultuur en een principekwestie

²⁷² U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Nr. 262: 'Report prepared by the Ad Hoc Interdepartmental Committee on Indonesia for the National Security Council' (3 september 1957), [FRUS] 436-440.

²⁷³ Kennedy, *Operation HAIK*, 43 en Kenneth J. Conboy en James Morrison, *Feet to the Fire. CIA covert operations in Indonesia, 1957-1958* (Annapolis 1999) 126 en 127.

²⁷⁴ U.S. Department of State, *Indonesia (1958-1960)*, 'January-May 1958. U.S. concern over the political orientation of Indonesia and the regional rebellions in Sumatra and Sulawesi', 1-592, aldaar 1-211, aldaar Nr. 15 'Memorandum From Special Assistant to the Joint Chiefs of Staff for National Security Council Affairs (Triebel) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Cutler)', (10 februari 1958), 'enclosure A', [FRUS], 30-34, laatst geraadpleegd op 13 januari 2014, van: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=article&did=FRUS.FRUS195860v17.i0008&id=FRUS.FRUS195860v17&isize=M&q1=Indonesia>.

²⁷⁵ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 265: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (13 september 1957), [FRUS] 442-444.

²⁷⁶ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 288: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (15 november 1957), [FRUS] 501-502.

voor Soekarno, maar had volgens Allison niets met communistisch zijn te maken.²⁷⁷ Allison voelde zich niet begrepen door de beleidsmakers in Washington.²⁷⁸ John Foster en Allen Dulles begrepen volgens hem Aziaten niet goed en waren geneigd hen te beoordelen naar westerse normen.²⁷⁹ Toch vond Allison dat er een keuze gemaakt moest worden. Het was 'one way or the other' want 'the middle course will fail'.²⁸⁰ Er diende daarom snel te worden ingegrepen als de VS wilde voorkomen dat 'this rich country' in complete chaos en uiteindelijk in communistische handen zou belanden.²⁸¹

Operateurs en andere betrokkenen in Indonesië hadden duidelijk een heel ander beeld van de situatie dan de beleidsmakers en analisten in Washington. Op 30 december 1957 werd door Allison nogmaals herhaald dat zowaar iedereen in Indonesië overtuigd was dat de Indonesiërs vriendschap wilden sluiten met de Amerikanen en dat deze wens niet enkel gebaseerd was op de materiële voordelen die daarmee gemoeid waren.²⁸² Op 3 januari kreeg Allison vervolgens het verzoek om ambassadeur van Tsjecho-Slowakije te worden.²⁸³ John Foster Dulles ging dus zelfs zo ver dat hij tegenspraak niet dulde en Allison liet overplaatsen.

In februari werd de nieuwe ambassadeur Howard P. Jones aangesteld. Beleidsmakers in Washington waren schijnbaar in de veronderstelling dat hij 'meer' achter het Amerikaanse beleid in Indonesië stond. Niets bleek minder waar. Zo liet Jones na een kennismakingsgesprek met Soekarno op 19 maart aan Washington weten dat 'Sukarno ... seemed to be demonstrating genuine interest in keeping door to US open.'²⁸⁴ Jones geloofde net zoals Allison dat Soekarno een politieke pragmatist was en door de regering-Eisenhower verkeerd begrepen werd.²⁸⁵

Maar de CIA werkte door. De dienst begon met het steunen van de dissidenten op Sulawesi en Sumatra. Opvallend is dat uit de *National Intelligence Estimate* (NIE) van juni 1953 blijkt dat de CIA geloofde dat de dissidenten helemaal niet in staat waren om de regering omver

²⁷⁷ Kennedy, *Operation HAIK*, 30.

²⁷⁸ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 7 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (21 januari 1958), [FRUS] 13-14.

²⁷⁹ Weiner, *Legacy of Ashes*, 146.

²⁸⁰ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 299: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (27 november 1957), [FRUS] 517.

²⁸¹ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 316: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (9 december 1957), [FRUS] 537-539.

²⁸² U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 341: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (30 december 1957), [FRUS] 576-578.

²⁸³ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 4 'Editorial Note' (3 januari 1958), [FRUS] 10.

²⁸⁴ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 43 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (19 maart 1958), [FRUS] 74-80.

²⁸⁵ Kennedy, *Operation HAIK*, 88.

te werpen. Was dit een voorbode? Waarom besloot de CIA in het najaar van 1957 toch om hen te steunen in de hoop dat Soekarno af zou treden of en een andere richting zou opgaan?²⁸⁶

Er deden zich al snel problemen voor tussen de dissidenten. Ook zij werden verkeerd ingeschat door beleidsmakers in Washington. Volgens Allison was het probleem tussen de regionale commandanten en de centrale regering er niet zomaar een van communisme, maar lag het veel ingewikkelder. Hoewel de regionale leiders zeker anticommunisten waren, was communisme niet hun cruciale reden om te breken met de centrale regering. Dit was namelijk hun ontevredenheid over het niet vervullen van hun 'lokale' economische behoeftes door de regering.²⁸⁷ De dissidenten waren anti-Soekarno, wat in de VS vertaald werd als anticommunist.²⁸⁸ Lokale Indonesische commandanten in Noord- en West-Sumatra waren gefrustreerd dat er van alles in het leger veranderde. Zij verklaarden zich daarom onafhankelijk en niet gebonden aan de regels van het nationale leger. Op 2 maart 1957 werd door de regionale commandant van Noordoost-Sulawesi, luitenant-kolonel H.N. Ventje Sumual, Piagam Perjuangan Semesta Alam (PERMESTA) - ook wel de 'totale strijd'-beweging - opgericht. Zijn voorbeeld werd gevolgd door andere regionale commandanten in Sulawesi en Sumatra.²⁸⁹ Deze rebellenbewegingen buiten Java wilden af van Soekarno en de CIA moedigde hen daarin aan.

Op 10 februari 1958 beschuldigden de rebellen Soekarno en de communisten ervan dat zij Indonesië naar de vernietiging hielpen. Zij stelden een ultimatum en de regering kreeg vijf dagen om hierop te reageren. Toen dit niet gebeurde kondigde rebellenleider Ahmad Husein een nieuwe alternatieve regering aan, genaamd *Pemerintah Revolusioner Republik Indonesia* (PRRI). Ventje Samual kondigde meteen aan dat PERMESTA de PRRI zou steunen. De rebellen dachten dat de strijdkrachten hen zouden steunen, maar het tegenovergestelde gebeurde. Op 21 februari viel de Indonesische luchtmacht de rebellen aan. De bombardementen hadden een groot afschrikkend effect.²⁹⁰

Allen Dulles vond de stap van de rebellen ondoordacht, maar zag nog steeds kansen. Volgens hem waren de Sumatraanse soldaten namelijk de beste van heel Indonesië. Maar wanneer de rebellen zouden verliezen, zou Indonesië vervallen in het communisme. John Foster Dulles, zeker van deze aanname, overtuigde daarom de NSC dat er risico's genomen moesten

²⁸⁶ NIE-77: *Probable developments in Indonesia* (11 juni 1953), [FOIA], laatst geraadpleegd op: 17 februari 2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119713.pdf

²⁸⁷ U.S. Department of State, *Southeast Asia, 'Indonesia'*, aldaar Allison, Nr. 255: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (26 augustus 1957), [FRUS] 425-426.

²⁸⁸ Kennedy, *Operation HAIK*, 13.

²⁸⁹ Kennedy, *Operation HAIK*, 10 en Roadnight, *United States policy*, 158. Prados spreekt van Menedo en Zuid-Sulawesi. Hij zal echter Manado bedoeld hebben, dat juist in het noordelijkste puntje van Sulawesi ligt. Als hij tekort komt in het opzoeken van geografische plaatsen, in hoeverre is hij dan tekort geschoten in het vergaren van de andere informatie? Prados, *Presidents' secret wars*, 133 en *Safe for democracy*, 168.

²⁹⁰ Kennedy, *Operation HAIK*, 56 en 60, Roadnight, *United States policy*, 156, Ambrose, *Ike's Spies*, 249 en 250 en Kahin, *Subversion as foreign policy*, 143.

worden. Hoewel de president vond dat dit pas diende te gebeuren wanneer er daadwerkelijk een grote kans was op een communistische overname, overtuigde Dulles hem met het argument dat de kans op een succesvolle interventie groter was met de steun van een inheemse regering op Sumatra, dan wanneer zij later zouden moeten interveniëren zonder.²⁹¹

Een probleem dat zich hierbij voordeed was de vermoedelijke botsing met de openlijke steun van de VS aan Indonesië. Vanwege de West-Iriankwestie wenste de VS een neutrale positie tussen Nederland en Indonesië in te nemen. De financiële steun die de VS aan Indonesië bood was vanwege haar neutrale houding al jaren gering. Soekarno had echter veel geld nodig om het sinds kort onafhankelijke Indonesië te controleren en op te bouwen. Omdat hij te weinig steun kreeg van de Amerikanen, voelde de Indonesische regering zich uiteindelijk in het voorjaar van 1958 verplicht om een lening van 100 miljoen roebel af te sluiten bij de Sovjet-Unie, dit tot grote onvrede van de VS.²⁹² De VS kon echter niet haar 'open' beleid naar Indonesië toe veranderen, Eisenhower wilde namelijk niet in conflict komen met de Sovjet-Unie.²⁹³ Maar toen de Indonesische minister van Buitenlandse Zaken, Subandrio begon te dreigen om Engels-Amerikaanse olie-installaties in Padang te bombarderen, concludeerde Eisenhower dat wanneer dit zou gebeuren de rebellen op Sumatra zich moesten kunnen verdedigen.²⁹⁴ De president ging akkoord met het intensiveren van operatie HAIK.

Op 18 maart maakten rebellen op Sulawesi bekend een revolutionaire luchtmacht op te gaan bouwen, genaamd *Angkatan Udara Revolusioner (AUREV)*.²⁹⁵ Met hulp van de CIA zouden wapens geleverd worden aan de rebellen. Dit stond haaks op het 'open' politieke beleid van de VS. Maar mede door de successen van de operaties in Iran en Guatemala zag de NSC een mogelijkheid om Soekarno af te zetten. Daarnaast dacht zij dat Soekarno niet zeker wist of het leger achter hem stond. Maar zij had dit onderschat. Net zoals zij de mogelijkheden en het moraal van de rebellen had overschat.²⁹⁶

De CIA ging de fout in door te vertrouwen op de rebellenbewegingen, maar de rebellen in Sumatra waren totaal niet eensgezind. Naast hun veelal culturele verschillen draaide het voor de rebellen voornamelijk om persoonlijk gewin. De PERMESTA-rebellen in Noord-Sulawesi waren door religie wel verbonden, maar waren daarentegen slecht bewapend. Dit maakte de strijd tegen de Indonesische regering een oneerlijke strijd. De regering had een leger, luchtmacht, marine en paratroepen terwijl de rebellenleiders enkel lokaal georganiseerd waren. Dit deed het moraal van de rebellen drastisch dalen. Officieren deserteerden en hele rebellenbewegingen

²⁹¹ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 26 'Editorial note' (27 februari 1958), [FRUS] 49.

²⁹² Kahin, *Subversion as foreign policy*, 82.

²⁹³ Kennedy, *Operation HAIK*, 94.

²⁹⁴ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 30 'Editorial note' (6 maart 1958), [FRUS] 54-55.

²⁹⁵ Conboy en Morrison, *Feet to the Fire*, 85.

²⁹⁶ Kennedy, *Operation HAIK*, 59 en 69 en Roadnight, *United States policy*, 157.

liepen over of gewoon weg.²⁹⁷ Door het gebrek aan eensgezindheid en moraal was de missie op Sumatra al zo goed als ingestort. 'The dissident leaders had been unable to provide their soldiers with any idea of why they were fighting. It was a very strange war, aldus Allen Dulles.²⁹⁸

Door de politieke crisis in Indonesië werd het steeds moeilijker om operatie HAIK geheim te houden. De Indonesische regering zat in een lastig pakket. Enerzijds gaf zij aan te hopen op Amerikaanse steun tegen het communisme, anderzijds was zij ervan overtuigd dat de Amerikanen de rebellen ondersteunden. Dit kon de regering niet bewijzen.²⁹⁹

Zolang Indonesië dit niet kon, ging de CIA verder. Naast psychologische oorlogsvoering werd er ook een radiostation opgezet door de rebellen in Sumatra. Deze werd echter door de Indonesische luchtmacht al snel vernietigd. Voorgaande successen moedigden de dienst aan om dezelfde methoden te gebruiken als in Iran en Guatemala. Naast de oprichting van een radiostation had luchtsteun een cruciale rol gespeeld bij het slagen van PBSUCCESS. Het werd tijd om deze stap ook in Indonesië te zetten.³⁰⁰

In eerste instantie was het de bedoeling dat piloten enkel goederen en wapens aan de rebellen leverden, maar dit veranderde snel. De missie was inmiddels overgegaan op bombarderen. AUREV had hiervoor goede piloten nodig, maar had die niet. Hoewel de CIA eerst buitenlandse piloten rekruteerde, besepte de dienst al snel dat de ervaren piloten vlogen voor de Aziatische luchtvaartmaatschappij *Civil Air Transport* (CAT), een commerciële luchtvaartmaatschappij in handen van de CIA. Deze piloten waren echter veelal Amerikanen. Zij mochten van Eisenhower meewerken, zolang zij niet in verband konden worden gebracht met de Amerikaanse regering.³⁰¹ Dit staat in contrast met het argument van Weiner die stelt dat John Foster Dulles ongehoorzaam was aan de president en Amerikaanse piloten inzette zonder goedkeuring van de president. Uit documenten van Buitenlandse Zaken blijkt dat de president geen Amerikaanse burgers wilde inzetten die werkzaam waren voor de Amerikaanse regering. Het was van belang om de *plausible denial* te kunnen waarborgen, maar de president vond niet dat dit ook moest gelden voor 'private persons operating on their own'.³⁰² Samengevat: zolang piloten niet naar de Amerikaanse regering te herleiden vielen, interesseerde het de president niet of zij de Amerikaanse nationaliteit hadden.

²⁹⁷ Prados, *Presidents' secret wars*, 141.

²⁹⁸ Allen Dulles in: U.S. Department of State, *Indonesia*, (1958-1960), Nr. 70 'Editorial note' (24 april 1958), [FRUS], 121-122 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 151.

²⁹⁹ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 78 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (3 mei 1958), [FRUS] 133-137 en Kennedy, *Operation HAIK*, 76.

³⁰⁰ Kennedy, *Operation HAIK*, 65 en Prados, *Presidents' secret wars*, 138.

³⁰¹ Roadnight, *United States policy*, 159 en Kennedy, *Operation HAIK*, 44, 62 en 81.

³⁰² Weiner, *Legacy of Ashes*, 151 en U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 4 'Memorandum of conversation with president Eisenhower' (15 april 1958), [FRUS] 109 en 110, aldaar 109.

Op 30 april beschuldigde Soekarno de VS ervan vliegtuigen en piloten te leveren aan de rebellen. Hij waarschuwde “not to play with fire in Indonesia.”³⁰³ Diezelfde dag nog gaf Eisenhower een persconferentie. Op de vraag wat hij van Soekarno’s beschuldigingen vond antwoorde hij: ‘Our policy is one of careful neutrality and proper deportment all the way through so as not to be taking sides where it is none of our business... Now on the other hand, every rebellion that I have ever heard of had its soldiers of fortune.’ Dit argument bleek desastreus.³⁰⁴

CAT leverde de Indonesische rebellen circa 6 B-26 bommenwerpers, aldus Ambrose. Het doel van deze bommenwerpers was om Soekarno’s militaire aanhangers angst aan te jagen en ervoor te zorgen dat zij zouden deserteren. Dit alles ging goed totdat op 18 mei 1958 piloot Allen Lawrence Pope tijdens een bombardement in de Molukken werd beschoten en een noodlanding moest maken. Pope werd gearresteerd door de Indonesiërs. Hij had een verscheidenheid aan Amerikaanse papieren bij zich die hem in verband brachten met de rebellen, CAT en de Amerikaanse regering. Zijn papieren bewezen de betrokkenheid van de VS bij de opstanden en bombardementen in Sulawesi en Sumatra. Pope werd van grote waarde voor de Indonesische regering.³⁰⁵

De Amerikaanse ambassadeur in Indonesië, Howard P. Jones, volgde Eisenhowers voorbeeld door Pope neer te zetten als een Amerikaanse ‘soldier of fortune’. Dit kon echter niet lang stand houden.³⁰⁶ Op 20 mei verklaarde John Foster Dulles tegenover de pers dat de Indonesische rebellie een interne aangelegenheid was en diende te worden opgelost zonder buitenlandse inmenging.³⁰⁷ Allen Dulles verloor zijn enthousiasme en Eisenhower wilde er niets meer mee te maken hebben. De CIA trok CAT terug en de Indonesische rebellie stortte in elkaar. Het Indonesische leger, dat loyaal was gebleven aan Soekarno, had de opstand neergeslagen.³⁰⁸

Communisme als motivatie?

Uit vrijgegeven documenten van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt dat beleidsmakers in Washington bang waren. Bang dat Indonesië onder het communisme zou vallen. De gevolgen hiervan zouden desastreus zijn. Dit moest dus voorkomen worden.³⁰⁹ Toch lijkt communisme nooit echt een dreiging te hebben gevormd in Indonesië. Soekarno was eerder

³⁰³ Ambrose, *Ike’s Spies*, 249 en 250.

³⁰⁴ Ibidem, 250, Prados, *Presidents’ secret wars*, 143, *Safe for democracy*, 178 en David Wise en Thomas B. Ross, *The invisible government* (Londen 1965) 137.

³⁰⁵ Ambrose, *Ike’s Spies*, 251, Kennedy, *Operation HAIK*, 84 en Wise en Ross, *The invisible government*, 136.

³⁰⁶ Ambrose, *Ike’s Spies*, 251.

³⁰⁷ Prados, *Presidents’ secret wars*, 140 143 en 144.

³⁰⁸ Blum, *Killing hope*, 103 en Ambrose, *Ike’s Spies*, 251.

³⁰⁹ U.S. Department of State, *Indonesia*, Nr. 15 ‘Memorandum From Special Assistant to the Joint Chiefs of Staff for National Security Council Affairs (Triebel) to the President’s Special Assistant for National Security Affairs (Cutler)’, (10 februari 1958), ‘enclosure A’, [FRUS] 30-34.

een nationalist dan een communist.³¹⁰ 'I am left-winger but I assure you I am not a communist.'³¹¹

De operatie in Indonesië is moeilijk in kaart te brengen. Dit komt veelal door tegenstrijdige informatie van verschillende auteurs. Zo lijken de data, plaatsen en informatie die auteurs opnoemen soms met willekeur te zijn gekozen. John Prados weet bijvoorbeeld niet waar Manado ligt en spreekt constant van Zuid-Sulawesi, terwijl Manado toch echt helemaal in de noordelijke punt van het eiland ligt. Aan willekeur zal het niet hebben gelegen, maar wel aan de gedegenheid van de onderzoeken, of was er sprake van een 'politieke' agenda? Net zoals de agenda's van de verschillende auteurs, waren ook de agenda's van de betrokken beleidsmakers niet geheel duidelijk. Was het de CIA die in eerste instantie zelfstandig opereerde? Was het de gedreven John Foster Dulles die Indonesië voor geen goud aan de communisten wilde verliezen? Of was het toch de president zelf?

Volgens Blum opereerde de CIA zelfstandig maar wel op initiatief van John Foster Dulles. Er werd dan ook niet gewacht op een opdracht vanuit de *Special Group*. De CIA voorzag Buitenlandse Zaken en Defensie enkel van de informatie die belangrijk was om Washington van dezelfde mening te voorzien: een operatie was nodig.³¹² De operatie in Indonesië is volgens Prados uniek, omdat zij duidelijk de leidinggevende rol van John Foster Dulles in geheime oorlogsvoering laat zien.³¹³

Douglas Kennedy onderschrijft de mening van Blum en Prados en beschuldigt John Foster Dulles ervan zijn eigen beleid jegens Indonesië te hebben uitgevoerd, maar acht het logischer dat Dulles dit in opdracht van Eisenhower deed. De aantekeningen van NSC-vergaderingen en andere vrijgegeven documenten van Buitenlandse Zaken, laten volgens Kennedy zien dat Operatie HAIK is ontwikkeld door Eisenhowers verlangen om de invloed van het communisme in Indonesië te beperken. Zijn doel was het veroorzaken van een zo een groot mogelijke afschrikking voor een zo een laag mogelijke prijs.³¹⁴ Ook volgens Tim Weiner was Eisenhower degene die de operatie in gang zette.³¹⁵ Allen Dulles zegt zelfs dat de CIA nooit enige actie van politieke aard heeft ondernomen zonder goedkeuring van mensen op hoog niveau binnen de regering.³¹⁶

³¹⁰ Blum, *Killing hope*, 100 en Kennedy, *Operation HAIK*, 42.

³¹¹ U.S. Department of State, *Southeast Asia*, 'Indonesia', aldaar Allison, Nr. 223: 'Telegram from the Embassy in Indonesia to the Department of State' (11 april 1957), [FRUS] 373-374.

³¹² Blum, *Killing hope*, 100.

³¹³ Prados, *Presidents' secret wars*, 135.

³¹⁴ Kennedy, *Operation HAIK*, 3, 6, 18 en 98.

³¹⁵ Weiner, *Legacy of Ashes*, 147.

³¹⁶ Dulles, *The craft of intelligence*, 186

Lessons learned?

Op 16 december 1958 ontving Eisenhower een rapport van zijn inlichtingenadviesgroep, PBCFIA. De groep adviseerde hem om de CIA te hervormen. De adviseurs waren namelijk bang dat de CIA niet objectief naar zichzelf keek. Wisner werd vervangen door Richard Bissell en Allen Dulles beloofde de president dat de vervanging van Wisner de organisatie en zijn missies zou verbeteren.³¹⁷

Opvallend is dat in de vrijgegeven documenten van de CIA en van de *Foreign Relations of the United States* (FRUS) niet over HAIK wordt gesproken. Heeft HAIK dan nooit plaatsgevonden? Jawel, alleen de naam HAIK blijft ongenoemd. De documenten laten namelijk wel duidelijk zien dat er vergaande plannen waren voor een geheime operatie. Doordat echter veel informatie niet is vrijgegeven en dus buiten beschouwing wordt gelaten is het moeilijk om een waardeoordeel aan de situatie te hangen. De vraag blijft toch in hoeverre de beschikbare documenten de hele waarheid laten zien. Uit de documenten is in ieder geval wel duidelijk gebleken dat beleidsmakers in Washington niet luisterden naar het advies van de ambassadeur in Indonesië.

Vergelijkend met TPAJAX en PBSUCCESS valt op dat de opbouw van HAIK vrijwel identiek is aan deze operaties. De president en de NSC werden of waren reeds overtuigd van het belang van een operatie, na goedkeuring werd er vervolgens gestart met een psychologische oorlogsvoering om vervolgens net zoals in Guatemala uiteindelijk paramilitair in te grijpen. Maar het beleid jegens Indonesië was ondoordacht en onvoorzichtig. Had de CIA last gekregen van grootheidswaan? Er konden veel lessen getrokken worden uit de operatie in Indonesië, maar uiteraard werden deze net zoals de lessen van voorgaande operaties, genegeerd of nog erger verbloemd.

Volgens Daugherty, is het belangrijk dat tijdens een geheime operatie de doelen duidelijk, logisch en haalbaar zijn. Het is daarbij van groot belang dat overal rekening mee wordt gehouden. In Indonesië gebeurde dit niet. Beleidsmakers in Washington geloofden namelijk dat Soekarno niet zeker wist of het leger achter hem stond, zij hadden dit onderschat, net zoals zij de mogelijkheden en het moreel van de rebellen hadden overschat.³¹⁸ De cruciale fout is dat alle beslissingen, net zoals tijdens PBSUCCESS, in Washington werden gemaakt. Indonesië lag verder van huis en de politieke verhoudingen lagen ingewikkelder. Daarbij vond er weinig overleg tussen de beleidsmakers en operateurs plaats. Ook werd het adviesorgaan PBCFIA niet vooraf geïnformeerd en geraadpleegd. PBCFIA concludeerde later dat:

³¹⁷ Weiner, *Legacy of Ashes*, 154, 155 en 167.

³¹⁸ Kennedy, *Operation HAIK*, 59 en Roadnight, *United States policy*, 157.

'There was no proper estimate of aims nor proper planning on the part of anyone, and in its active phases the operation was directed, not by the DCI, but personally by the Secretary of State, who, ten thousand miles away from the scene of operation, undertook to make practically all decisions down to and including even tactical military decision.'³¹⁹

Net zoals als in Iran en Guatemala is ook uit de operatie in Indonesië gebleken dat een operatie niet kan functioneren als crisisoplossing. In tegenstelling tot de operaties in Iran en Guatemala mislukte de operatie en functioneerde zij nooit als laatste redmiddel. Het tweeslachtige beleid van de VS - het openlijk steunen van de Indonesische regering en het in het geheim steunen van de rebellen - deed de operatie uiteindelijk de das om. Geheime operaties waren geen middel om falende politiek te redden en in tegenstelling tot Guatemala was de politieke situatie in Indonesië precair. Soekarno bleef nog jaren aan de macht, tot hij in 1965 werd afgezet en de rechtse Soeharto de macht overnam. Honderdduizenden Indonesische 'communisten' werden daarbij omgebracht.³²⁰

³¹⁹ Kennedy, *Operation HAIK*, 98.

³²⁰ H. W. Brands, 'The limits of manipulation: How the United States didn't topple Sukarno', *The journal of American history*, vol. 76, nr. 3 (1989), 785-808, aldaar 785 en 786 en Remco Raben, 'De Indonesische coup van 1965', *Historisch Nieuwsblad*, nr.9 (2005), laatst geraadpleegd op 3 maart 2014, van: <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6713/de-indonesische-coup-van-1965.html>.

5. ZAPATA, 'It was like a one-man show.'³²¹

Toen John F. Kennedy in januari 1961 Eisenhower opvolgde als president van de VS, kwam hij in aanraking met de CIA dat het zenit van macht en geloofwaardigheid had bereikt. De mislukking van operatie HAIK kon worden weggemoffeld en de sterke reputatie van de dienst hield stand. Maar met de inauguratie van Kennedy kwam er een einde aan het succesvolle CIA-Eisenhower tijdperk. De operatie in Cuba datzelfde jaar laat dat grandioos zien.

De Cubaanse 'utopische socialist' Fidel Castro opereerde als guerrillastrijder in de jaren vijftig tegen het oneerlijke heersende regime van dictator Fulgencio Batista. Onder Batista, die met harde hand regeerde, waren de verschillen tussen arm en rijk immens. Oneens met het dictatoriale beleid van Batista begon Castro in 1957 als leider van de revolutionairen met het ondernemen van guerrilla-operaties tegen Batista. Op 1 januari 1959 werd Batista uiteindelijk verbannen en werd Castro de nieuwe dictator van Cuba.³²²

Hoewel Castro nooit lid werd van de communistische partij, stelde hij zich wel anti-Amerikaans op. Daarnaast leek het erop alsof hij probeerde de Cubaanse revolutie naar omliggende Latijns-Amerikaanse landen te verspreiden.³²³ Dit verontrustte Amerikaanse beleidsmakers en heeft er uiteindelijk voor gezorgd dat de VS een gigantische fout beging. Zij raakte betrokken bij de invasie in Cuba, die uitmondde in een groot fiasco: het Varkensbaai-incident (17-19 april 1961). De VS schond de Cubaanse soevereiniteit en de wereld sprak er schande van. De inmenging in Cuba zou uiteindelijk leiden tot de apotheose van de Koude Oorlog.

Operatie

Eenmaal aan de macht stuitte Castro op een probleem. De 'rijke' conservatieven verlieten massaal Cuba, bang voor represailles. Door hun vertrek vloeide ook al het geld weg uit Cuba. Als oplossing begon Castro, naar voorbeeld van Arbenz, met het nationaliseren van Amerikaanse eigendommen. In de geschreven literatuur vindt echter enige discrepantie plaats wanneer Castro hier exact mee begon, het was in ieder geval in 1959.³²⁴ Net als Arbenz bood ook Castro de eigenaren een vorm van compensatie, in zijn geval in de vorm van *twenty-year bonds*. Dit was

³²¹ Lino B. Fernandez in: James G. Blight en Peter Kornbluh (ed.), *Politics of illusion. The Bay of Pigs invasion reexamined* (Boulder 1999) 13. [Historicus Blight en anlist Kornbluh hebben in hun boek *Politics of illusion* de 'Musgrove conference on the Bay of Pigs' -tijdens het laatste weekend van mei 1996- uiteengezet. Op deze conferentie kwamen betrokkenen van het incident samen om nieuwe vrijgegeven documenten en hun ideeën te bespreken. Lino B. Fernandez is van de 'movement to recover the revolution'. Hij zegt over het Varkensbaai-incident dat 'The CIA tried to do everything themselves, It was like a one-man show'].

³²² Howard Jones, *The Bay of Pigs* (Oxford 2008) 10 en 12.

³²³ Jones, *The Bay of Pigs*, 12.

³²⁴ De eerste annexatie vond volgens Prados plaats in december 1959, dit terwijl Ranelagh al spreekt van annexaties in mei datzelfde jaar. Prados, *Presidents' secret wars*, 174 en Ranelagh, *The Agency*, 355.

volgens de VS niet afdoende, maar Castro weigerde te onderhandelen.³²⁵ Toen vicepresident Nixon Castro datzelfde jaar ontmoette was hij overtuigd. Castro 'is incredibly naive about communism or is under communist discipline.'³²⁶ Maar volgens Prados had Cuba destijds geen diplomatieke relaties met de Sovjet-Unie.³²⁷

Hoe dan ook Fidel Castro accepteerde steun van communisten en blies de beloofde verkiezingen af. Dit alarmeerde Amerikaanse beleidsmakers.³²⁸ Volgens de CIA was Castro een bondgenoot van de Sovjet-Unie; het speeltje van het communisme. Een land vatbaar voor het communisme, zo dicht bij huis, dat kon gewoon niet geaccepteerd worden.³²⁹ Toen Castro ook nog eens guerrillatroepen naar de Dominicaanse Republiek, Panama, Haïti en Nicaragua stuurde, was de maat vol. De VS kreeg het te benauwd. Cuba lag op slechts 90 mijl van de zuidgrens van de VS. Een socialistische regering, met banden met de Sovjet-Unie, kon niet en bovenal mocht niet. Hierbij buiten beschouwing gelaten dat Amerika's bondgenoot Pakistan, dicht bij de Sovjet-Unie lag dan Cuba bij de VS.

President Eisenhower keurde eind oktober 1959 een programma goed om anti-Castro-sympathisanten te steunen.³³⁰ Maar dit was niet genoeg. Groot voorstander van ingrijpen was J.C. King. Hij vond dat het extreem linkse dictatorschap van Castro niet mocht worden toegestaan. Op 11 december waarschuwde hij daarom Allen Dulles dat Amerikaanse eigendommen werden toegeëigend tot een alarmerend niveau. Wanneer er niet tegen Castro werd opgetreden, zou Castro andere Latijns-Amerikaanse landen aanmoedigen om ook Amerikaanse bezittingen te annexeren. Hij adviseerde daarom om Castro te elimineren.³³¹

In diezelfde maand overwoog de CIA twee operaties te ondernemen tegen Castro. Enerzijds werd gedacht aan een paramilitaire operatie, waarbij guerrillatroepen getraind diende

³²⁵ Ranelagh, *The Agency*, 355.

³²⁶ *Official history of the Bay of Pigs release. Evolution of CIA's Anti-Castro policies, 1959-January 1961* (december 1979), [FOIA] 243, laatst geraadpleegd op 3 april 2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/4186/bop-vol3.pdf.

³²⁷ Prados, *Presidents' secret wars*, 185.

³²⁸ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 96 en U.S. Department of State, *Cuba (1958-1960), U.S. Interest in the Cuban revolution, the overthrow of the Batista government, and the consolidation of power by Fidel Castro*, aldaar Nr. 483, 'Memorandum of discussion at the 437th meeting of the National Security Council' (17 maart 1960), [FRUS] 856-859, laatst geraadpleegd op 10 mei 2014, van: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=article&id=FRUS.FRUS195860v06&did=FRUS.FRUS195860v06.i0008&q1=cuba>

³²⁹ Michael Warner, *Lessons Unlearned. The CIA's internal probe of the Bay of Pigs affair*, [CSI], laatst geraadpleegd op 25 maart 2014, van: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol42no5/html/v42i5a08p.htm>.

³³⁰ *Bay of Pigs. 40 years after. Chronology*, [NSAR], laatst geraadpleegd op 25 maart 2014, van: <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/bayofpigs/chron.html>

³³¹ *Official history of the Bay of Pigs release*, [FOIA] 29, Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 97, Ambrose, *Ike's Spies*, 308 en Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 159. [Prados, *Presidents' secret wars*, 176 spreekt van een memorandum op 4 december].

te worden, anderzijds werd overwogen om Castro te elimineren.³³² Op 13 januari 1960 legde Dulles het idee om Castro af te zetten voor aan de *Special Group* en in februari besprak hij het probleem met Eisenhower. Volgens Ambrose reageerde de president sympathiek maar niet echt enthousiast.³³³ 'Allen, this is fine. But if you're going to make any move against Castro, don't just fool around with sugar refineries. Let's get a program that will really do something about Castro.'³³⁴ In maart werd *A program of Covert Action against the Castro Regime* gepresenteerd door de *Special Group*. De kern was 'to induce, support, and so far as possible direct action, both inside and outside of Cuba, by selected groups of Cubans.' Hierbij moest uiteraard de Amerikaanse betrokkenheid verborgen blijven.³³⁵

Richard M. Bissell, de opvolger van Frank Wisner als *Deputy Director of Plans* (DDP), de baas van alle geheime operaties, moest het plan ontwerpen. Haney's operatie in Guatemala had een positieve indruk op hem achtergelaten en hij baseerde het plan daarom op PBSUCCESS.³³⁶ Bissell kreeg tevens de autorisatie om een speciale eenheid op te richten voor de omverwerping van Castro. Om dit te bewerkstelligen werd de westelijke halfronddivisie 4 (*Branch 4 of the Western Hemisphere Division, WH-4*) opgericht. Bissell selecteerde veel personen die betrokken waren bij PBSUCCESS. Zo werd Tracy Barnes Bissells assistent en was voormalig *station chief*

³³² Jones, *The Bay of Pigs*, 13.

³³³ Ambrose, *Ike's Spies*, 309 en Prados, *Presidents' secret wars*, 176.

³³⁴ Prados, *Presidents' secret wars*, 177.

³³⁵ U.S.O.H., 'A program of covert action against the Castro regime. Paper prepared by the 5412 committee', *Foreign Relations of the United States, 1958-1960. Volume VI. Cuba. Document 481* (Washington 16 maart 1960), laatst geraadpleegd op 03 mei 2014, van: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v06/d481> en [John Prados spreekt van 16 maart, *Presidents' secret wars*, 178.

³³⁶ Ambrose, *Ike's Spies*, 309 en 310 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 96.

There are 11 points found in PBSUCCESS that are also found in the Bay of Pigs invasion seven years later:

1. The U.S. government decided there was a communist threat too close to home
2. The United States felt the government in question was turning towards communism
3. The opportunity to act was quickly fading and would be lost
4. There was little to no intelligence on the country but the go-ahead was given anyway
5. A huge propaganda mission involving radio, leaflets, and other measures
6. There was a shroud of interdepartmental secrecy creating a need to know onlys basis which kept others important actors and resources from getting involved
7. Somoza and Nicaragua were involved
8. The U.S. stopped and or blocked arms going to the country
9. The blockaded country still obtained weapons and support from the communist bloc
10. The government learned of the operations against them and the Unites States went forward anyway
11. The operation got to a point where the planners felt there was no turning back.

In: Amaury Murgado, *The Bay of Pigs invasion. A case study in foreign policy decision-making* (Orlando 2003) 80.

Jacob L. Esterline de aangewezen persoon om de speciale eenheid te gaan leiden en de plannen voor een operatie verder uit te werken.³³⁷

De eerste stap was het creëren en organiseren van een oppositie buiten Cuba. Stap twee was het starten van een sterke propagandacampagne om de Cubaanse bevolking aan de kant van de oppositie te krijgen. Ook dit moest net zoals in Guatemala voornamelijk via radio-uitzendingen gebeuren. Ditmaal vanuit *Radio Swan*, voor de kust van Honduras.³³⁸ Hier was al een radiostation gebouwd voor de operatie tegen Arbenz stelt Piero Gleijeses. Dit is opvallend want *La voz de la liberation* zond uit vanuit Opa-Locka.³³⁹ Als laatste zou een paramilitaire operatie ondernomen worden, georganiseerd buiten Cuba. Cubaanse ballingen zouden in Guatemala getraind worden om Cuba in Trinidad binnen te vallen.³⁴⁰ Luchtsteun was daarbij cruciaal.³⁴¹ De essentie van het plan was een mix van guerrilla-infiltratie en psychologische oorlogsvoering. Net zoals in Guatemala.

Eisenhower gaf op 17 maart 1960 zijn goedkeuring voor de operatie.³⁴² Opvallend is dat er tegelijkertijd een NIE werd opgesteld waarin stond dat Castro niet onder communistische controle stond.³⁴³ Was communisme dan wel de belangrijkste drijfveer voor de operatie? Daar zag het wel naar uit. Voornamelijk het feit dat Cuba naar het communisme neigde, Cuba zo dicht bij huis lag en Castro zijn gedachtegoed over heel Midden-Amerika leek te willen verspreiden, werkten overtuigend.

In juli werd echter duidelijk dat het plan niet goed in elkaar zat. Het plan was namelijk gebaseerd op de veronderstelling dat er een sterke guerrillabeweging zou ontstaan in Cuba, maar dat leek steeds onwaarschijnlijker. Volgens Ambrose viel dit mede te danken aan het feit dat de anti-Castro-Cubanen niet goed georganiseerd waren.³⁴⁴ De Amerikaanse verkiezingen van 1960 kwamen dichterbij en vicepresident Nixon zag dat de CIA niet klaar was om Castro aan te vallen. Hij waarschuwde WH-4 niets te ondernemen tot na de verkiezingen.³⁴⁵ Castro was op de

³³⁷ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 159 en 160 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 156. Waar eerstgenoemde auteurs stellen dat Dulles Bissell de opdracht gaf, stelt Immerman dat Bissell de autorisatie kreeg van Eisenhower in *The CIA in Guatemala*, 194.

³³⁸ Prados, *Presidents' secret wars*, 178 en *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 213.

³³⁹ Piero Gleijeses, 'Ships in the night. The CIA, the White House and the Bay of Pigs', *Journal of Latin American Studies*, vol 27, nr. 1 (1995) 1-42, aldaar 6.

³⁴⁰ Prados, *Presidents' secret wars*, 178, Gleijeses, 'Ships in the night', 4 en 5 en Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 121. [Weiner spreekt in *Legacy of Ashes*, 164, van 500 man. Jones spreekt in *The Bay of Pigs*, 39 van ongeveer 750 man].

³⁴¹ Prados, *Presidents' secret wars*, 183 en *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA], 74.

³⁴² *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 57 en 291, Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 160 en Gleijeses, 'Ships in the night', 4.

³⁴³ *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 74 en *U.S. Department of State, Cuba*, aldaar Nr. 485, Christian A. Herter, 'Memorandum from the Secretary of State to the President' (17 maart 1960), [FRUS], 860.

³⁴⁴ Ambrose, *Ike's Spies*, 311.

³⁴⁵ Weiner, *Legacy of Ashes*, 164.

hoogte van een mogelijk invasie en de vertraging gaf hem de uitgelezen kans om zijn leger op te bouwen en zijn inlichtingendiensten uit te breiden. Hij trad daarbij hard op tegen politieke dissidenten. De CIA wist van niets en overschatte de steun van de Cubaanse bevolking, net zoals het in Indonesië de rebellen overschatte.³⁴⁶

In november 1960 werd duidelijk dat de operatie geen geheim meer was. De samenwerking van de Cubaanse ballingen met Amerikaanse ambtenaren in Panama en Guatemala maakte het onmogelijk om Amerikaanse betrokkenheid te ontkennen. De operatie werd zo groot dat deze uitlekte.³⁴⁷ Op 10 januari 1961 publiceerde *the New York Times* een artikel aangevuld met kaarten over de operatie. De regering-Eisenhower negeerde het artikel en 'continued to deny the undeniable', aldus historicus Howard Jones.³⁴⁸ Maar het verrassingseffect was weg.

Volgens Eisenhower bleven er twee opties over: of de ballingen steunen om in maart de invasie uit te voeren, of de operatie afblazen.³⁴⁹ Maar omdat de operatie op de voorpagina van *The New York Times* belandde werd er geen keuze gemaakt, totdat Kennedy de nieuwe president van de VS werd. Er was geen operatieplan, behalve dat reeds was uitgelekt.³⁵⁰ Hoewel de operaties in Iran en Guatemala beide dreigden uit te lekken en door verschillende publicaties alvorens het einde van de operatie niet heel erg geheim waren, was het wel gelukt om de rol van de VS hierbij verborgen te houden. In Indonesië was de rol duidelijk maar de operatie nooit uitgelekt, dus waarom zou het in Cuba wel misgaan?³⁵¹

Op 20 januari 1961 trad Eisenhower af. Bij zijn overdracht liet hij zijn beleidsmakers weten er een beperkte agenda op na te houden. Zij interpreteerden dat alsof zij helemaal niets inhoudelijks van de NSC-bijeenkomsten aan Kennedy mochten vertellen. Hierdoor ging er cruciale informatie verloren tijdens de overdracht van Eisenhower op Kennedy. Volgens Weiner had Eisenhower nooit formeel een 'invasie' van Cuba goedgekeurd. Kennedy wist dit echter niet.³⁵² Eisenhower liet weten dat de VS Cubaanse vluchtelingen aan het trainen was en hen voorbereidde op een terugkeer naar eigen land. Maar had tot op heden nog geen geschikte leider gevonden, waardoor het onmogelijk bleek om specifieke plannen te maken voor een militaire

³⁴⁶ [Op 26 september 1960 beschuldigde Fidel Castro tijdens de Algemene Vergadering van de VN de VS ervan *Swan Island* over te hebben genomen en daar een zeer krachtig radiozendstation te hebben gevestigd. Dit is een van de vele voorbeelden waardoor Castro wist dat hij op zijn hoede moest zijn. In: Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 161]. Weiner, *Legacy of Ashes*, 164 en Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 123.

³⁴⁷ Prados, *Presidents' secret wars*, 183 en 189.

³⁴⁸ Ambrose, *Ike's Spies*, 314 en 315 en Jones, *The Bay of Pigs*, 43.

³⁴⁹ Prados, *Presidents' secret wars*, 191.

³⁵⁰ Ranelagh, *The Agency*, 360.

³⁵¹ Treverton, *Covert action*, 94.

³⁵² Weiner, *Legacy of Ashes*, 166.

invasie.³⁵³ Gleijeses daarentegen suggereert dat Eisenhower op 28 november het idee goedkeurde om in plaats van guerrilla-infiltratie een invasie te gaan uitvoeren. Dit wordt echter nergens concreet onderschreven.³⁵⁴ Hoe dan ook, volgens Jones adviseerde Eisenhower op 19 januari Kennedy '[to] speed up the process'.³⁵⁵

Ondanks de opgelopen vertraging moest de operatie zo snel mogelijk worden uitgevoerd, zo vond ook kolonel Jack Hawkins (Bissells militaire adviseur). In januari 1961 schreef hij Esterline dat bij een succesvolle uitvoering van een invasie de controle van de lucht en zee aldaar cruciaal was. De Cubaanse luchtmacht en marine moesten daarom alvorens vernietigd worden. 'If this is not done, we will be courting disaster.' Omdat Castro zijn leger snel aan het uitbreiden was, diende de operatie uiterlijk 1 maart plaats te vinden.³⁵⁶ Hawkins was een marineofficier, een specialist in amfibische operaties. Hij had de taak om samen met Esterline het originele plan, een luchtlanding, te transformeren naar een amfibische landing met circa 1500 Cubaanse getrainde ballingen in de Varkensbaai (Bay of Pigs).³⁵⁷

Het plan veranderde van infiltratie naar invasie. De CIA had eerder de betrokkenheid van de JCS uitgesloten, omdat het geen militaire operatie betrof. Maar met een amfibische landing groeide de operatie uit tot zoiets groots, dat de kans van slagen onoverkomelijk werd. De CIA had de capaciteiten en ervaringen niet. De planning, training en uitvoering van de operatie had onder de verantwoordelijkheid van Defensie moeten geschieden.³⁵⁸

Bissell had Kennedy's veiligheidsadviseur McGeorge Bundy overtuigd van zijn plan: een amfibische landing op het strand. De beoogde invasiegroep, *Brigade 2506*, moest een bruggenhoofd vestigen met een verdedigbare perimeter en deze zo lang mogelijk vast zien te houden. Door de anti-Castro-propaganda zou er vervolgens een spontane opstand ontstaan.³⁵⁹ Maar volgens Jones, vergat Bissell de president te vertellen dat de CIA gefaald had om in Cuba een grote groep tegen Castro op te zetten. Er was daarom ook geen kans op een spontane opstand.³⁶⁰ Het argument van Kermit Roosevelt dat een geheime operatie aan de condities in het desbetreffende land moesten worden aangepast werd in de wind geslagen. 'The planners were definitely trying to fit a square peg in a round hole.'³⁶¹ Desalniettemin had volgens John Ranelagh

³⁵³ *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 199 en 200.

³⁵⁴ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 25 en 53 en Gleijeses, 'Ships in the night', 12 en 13.

³⁵⁵ Jones, *The Bay of Pigs*, 44.

³⁵⁶ *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 191-193.

³⁵⁷ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, xv.

³⁵⁸ Jones, *The Bay of Pigs*, 61.

³⁵⁹ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 1 en Ranelagh, *The Agency*, 363 en 364.

³⁶⁰ Jones, *The Bay of Pigs*, 59.

³⁶¹ Murgado, *The Bay of Pigs invasion*, 80.

- de auteur van *The Agency. The rise and decline of the CIA* - het plan kunnen werken, maar toen greep Kennedy in.³⁶²

Kennedy had veel minder kennis van militaire operaties dan Eisenhower, die tijdens WWII-operatie *Overlord* had geleid. Kennedy had geen flauw idee wat er nodig was om een operatie te doen slagen. Wat hij volgens Ranelagh wel begreep was dat hij de operatie heel serieus moest nemen.³⁶³ Volgens Jeffreys-Jones ontstond eind jaren vijftig een ander beeld van de CIA. De gedachte heerste dat de CIA te veel verantwoordelijkheden had gekregen. Zo werd de CIA beschuldigd van het onderschatten van de consequenties van zijn handelen. Kennedy wilde vanwege alle heersende beschuldigingen vooral de *plausible denial* zien te waarborgen in Cuba. Alles wat tot uitlekken van Amerikaanse betrokkenheid kon leiden, moest zoveel mogelijk worden beperkt. De invasie was een operatie van Cubaanse ballingen, en dat alleen.³⁶⁴

Wat als de Amerikaanse betrokkenheid zou uitlekken? Waren de gevolgen dan nog wel te overzien? Kennedy vond het plan te spectaculair en wilde andere opties dan een grootschalige invasie. Was het mogelijk om een stille landing in de donkere nacht uit te voeren, waardoor het leek op een binnenlandse invasie vanuit de hooglanden? Hier had de CIA helemaal geen ervaring mee. Maar niemand die zich geroepen voelde om dat de president te vertellen.³⁶⁵ Kennedy stuitte op een gigantisch dilemma. Infiltratie kon de Amerikaanse betrokkenheid misschien enigszins verbergen, maar dat had geen dramatische flair. Een invasie daarentegen vergrootte de kans op militair succes, maar verkleinde de kansen op plausible denial aanzienlijk. Het uiteindelijke resultaat, operatie ZAPATA, werd een compromis: een 'geheime' nachtlanding. Verrassing en snelheid waren daarvoor de cruciale factoren.³⁶⁶

Omdat het oorspronkelijke plan uitgebreid in *The New York Times* was besproken, werd ervoor gekozen om de landingszone te verplaatsen. Op deze manier hoopte de CIA de plausible denial te kunnen waarborgen. De nieuwe landingszone Zapata lag ruim honderd kilometer ten westen van de oorspronkelijke landingszone Trinidad. Daar zou een nachtelijke invasie plaats gaan vinden in de Varkensbaai. Het was meer dan duidelijk dat een spontane opstand, cruciaal was voor het verloop van de operatie, maar men vergat dat een nachtelijke landing, in een

³⁶² Ranelagh, *The Agency*, 362.

³⁶³ Ibidem, 364.

³⁶⁴ Lowenthal, *Intelligence*, 22 en Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 119 en 120.

³⁶⁵ Prados, *Presidents' secret wars*, 199, Jones, *The Bay of Pigs*, 50, Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 165 en *The Taylor Committee Investigation of the Bay of Pigs* (9 november 1984), [FOIA] 142, laatst geraadpleegd op 27-03-2014, van: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/4186/bop-vol4.pdf

³⁶⁶ Jones, *The Bay of Pigs*, 62.

vrijwel onbewoond gebied, hier weinig kans voor bood. 'Nobody was there except alligators and ducks', aldus Esterline.³⁶⁷

De JCS zagen liever een infiltratie in Trinidad dan een invasie in de Varkensbaai. Zij hadden echter niets in te brengen. Door nooit hele stevige kritiek te uiten op het plan bleef de president in het ongewisse. Eerder hadden zij wel al laten weten onzeker te zijn of er een opstand zou komen en onderschatte de CIA de kracht van het Cubaanse leger.³⁶⁸ Zij bleken niet de enige die twijfelden aan een succesvolle afloop van de operatie.

Op 5 april, laat de *special assistant* van Kennedy, (Arthur Schlesinger) aan Kennedy weten niet achter een invasie te staan.³⁶⁹ Enkele dagen later uitten ook Esterline en Hawkins hun twijfels. Zij poogden Bissell te overtuigen om de operatie te annuleren. Het project liep uit de hand en had geen kans van slagen.³⁷⁰ Maar Bissell verzekerde de president juist dat de operatie zou slagen. Het ergste wat kon gebeuren was dat de rebellen al op het strand in conflict kwamen met het leger van Castro en de bergen (Escambray's) bij Trinidad in moesten vluchten, vanwaar zij dan een guerrillastrijd konden voeren.³⁷¹ Maar guerrilla kon eigenlijk nooit echt als optie beschouwd worden. Mede door de afstand zouden de bergen nooit zomaar door de ballingen bereikt kunnen worden. De route moest namelijk te voet worden afgelegd vanwege het geringe aantal motorische voertuigen, door een wirwar van jungles en moerassen.³⁷²

Twee dagen (D-2) voor de beoogde invasie op 17 april (D-Day) werd Castro's luchtmacht verwoest. Althans, de helft. De VS zette te weinig vliegtuigen in. Kennedy's onzekerheid maakte hem extreem voorzichtig. Dit had grote gevolgen voor het verloop van de operatie. Schlesinger zegt hierover; 'Kennedy's basic approach ... was to try to do something, but as little as possible.'³⁷³ Op verzoek van Kennedy besloot Bissell om het aantal B-26 te halveren naar acht.³⁷⁴ Dit bleek een cruciale fout. De relatief zwakke luchtmacht van Castro diende geheel vernietigd worden, wilde de invasie kans van slagen hebben. Niet alleen het aantal vliegtuigen was gehalveerd, ook Castro's radioverbindingen werden niet vernietigd. Hierdoor bleef zijn informatienetwerk in tact. En bovenal was Castro nu gewaarschuwd. Na alle speculaties over mogelijke invasies, diende het bombardement voor hem als een bevestiging. Amerika zat

³⁶⁷ Prados, *Presidents' secret wars*, 199 en Jones, *The Bay of Pigs*, 51 en 84.

³⁶⁸ *The Taylor Committee Investigation*, [FOIA] 53 en 67 en Jones, *The Bay of Pigs*, 50.

³⁶⁹ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 166.

³⁷⁰ *Ibidem*, xiv, xv en 166.

³⁷¹ *Ibidem*, 166, Weiner, *Legacy of Ashes*, 173 en Jones, *The Bay of Pigs*, 50.

³⁷² Jones, *The Bay of Pigs*, 59 en *The Taylor Committee Investigation*, [FOIA], 214, 215 en 240.

³⁷³ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 64.

³⁷⁴ Prados, *Safe for democracy*, 250 en Weiner, *Legacy of Ashes*, 174. [Kolonel Hawkins stelde dat de luchtmacht van Castro kon worden uitgeschakeld 'by six to eight simultaneous sorties of B-26s', uiteraard bestuurd door Cubanen in: Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 220 en 221.]

hierachter en was iets van plan.³⁷⁵ De CIA maakte daarnaast een inschattingsfout. De dienst verwachtte dat Castro minstens enkele dagen de tijd nodig had om te kunnen reageren op de landingen. Maar Castro was voorbereid en na de luchtaanvallen wist hij het zeker. Hij had zijn leger paraat.³⁷⁶

De brigade stuitte op 17 april vrijwel direct op Castro's strijdkrachten. De circa 1500 tellende brigade kwam tegenover een zesduizend man groot leger te staan, dat ook nog eens over tanks en artillerie beschikte.³⁷⁷ Dit kon niet goed gaan. Doordat Kennedy de inzet van vliegtuigen had gehalveerd op D-2 en ook nog eens de Amerikaanse luchtsteun tegen hield op D-Day had de operatie geen schijn van kans. Op de derde dag was de bemanning van de vloot gedemoraliseerd. De brigade was niet opgewassen tegen de guerrillastijl van vechten.³⁷⁸ De Brigade hoopte dat hun Cubaanse kameraden zich zouden aansluiten en verwachtte tijdens de invasie assistentie van het Amerikaanse leger, maar die kwam niet.³⁷⁹

Binnen drie dagen waren zij verslagen. Het was een deceptie. Erger nog was dat de betrokkenheid van de CIA uitlekte. Er waren foto's van de door de VS gebruikte vliegtuigen uitgelekt. De vliegtuigen hadden het Cubaanse logo, maar geen plastic neuzen zoals Castro's B-26s.³⁸⁰ Het was een schande. De CIA had gefaald. Maar als ZAPATA mislukte, waarom was PBSUCCESS dan wel geslaagd? Meer rebellen werden ingezet, meer bommen werden gegooid en de brigade was beter getraind en bevoorrad.³⁸¹

Verwarring

Inschattingsfouten, miscommunicatie en foute veronderstellingen, alles ging fout, maar dan ook alles. Zo verwachtte de CIA dat Kennedy er alles aan zou doen om de operatie te laten slagen, net zoals Eisenhower gedaan zou hebben. Maar dit was een verkeerde veronderstelling, Kennedy wilde zich hier helemaal niet aan branden.³⁸²

Niet alleen inschattingsfouten werden gemaakt, er was ook slecht vooronderzoek gedaan. Doordat de locatie van de operatie enkele weken van te voren veranderde, bleef er weinig tijd over om het terrein nader te onderzoeken. Het was een moeras. Een 'impossible tangle of mangrove roots and mud', aldus Weiner.³⁸³ De omliggende koraalriffen en zandbanken

³⁷⁵ Peter Wyden, *Bay of Pigs. The untold story*. (New York 1979) 180, Prados, *Safe for democracy*, 258 en *The Taylor Committee Investigation*, [FOIA] 43, 103 en 104.

³⁷⁶ Prados, *Presidents' secret wars*, 205.

³⁷⁷ Weiner, *Legacy of Ashes*, 164.

³⁷⁸ Jones, *The Bay of Pigs*, 51 en 84 en Prados, *Presidents' secret wars*, 206 en 207.

³⁷⁹ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 1.

³⁸⁰ Prados, *Safe for democracy*, 251, *Presidents' secret wars*, 202 en Wyden, *Bay of Pigs*, 176.

³⁸¹ Immerman, *The CIA in Guatemala*, 194 en 195.

³⁸² Ranelagh, *The Agency*, 372.

³⁸³ Weiner, *Legacy of Ashes*, 173 en Jones, *The Bay of Pigs*, 83.

waren niet goed in kaart gebracht.³⁸⁴ Boten werden hierdoor gehinderd. Zij raakten beschadigd of liepen vast. Er kan wel geconcludeerd worden dat dit alles geen bevorderend effect had op de benodigde snelheid van de operatie.

Er heerste niet enkel verwarring tussen alle betrokkenen, ook historici die zich verdiepten in het Varkensbaai-incident zijn het duidelijk niet altijd eens met elkaar. Zij zijn het niet zozeer oneens over het interpreteren van informatie, maar nog veel erger: de harde feiten. Juist dit maakt een onderzoek naar een geheime operatie zo moeilijk. Want hoewel veel materiaal is vrijgegeven en auteurs zich vaak op elkaar baseren, blijft er sprake van inconsistentie tussen dezen. Zo wordt er in de *Official history of the Bay of Pigs* gesproken over 1200 rebellen, spreekt Ambrose er over 2000, Jeffrey-Jones van circa 1400 en Jones over 1511 mannen.³⁸⁵

Opvallend is ook dat Jeffrey-Jones aanhaalt dat een van de drie landingszones in de Varkensbaai, *blue beach*, ook wel het strand van *Playa Giron* het nieuwe *Coney Island* was. Er werd een groot vakantieoord gebouwd, dat over een maand open moest gaan. De planners van de operatie hadden geen idee gehad dat het strand was veranderd in kustplaats, met goede wegen naar de prachtige stranden.³⁸⁶ Tot op heden is Playa Giron echter niet te bestempelen als het nieuwe Coney Island. Het kustplaatsje heeft namelijk maar één resort.³⁸⁷ Hoe dan ook de CIA was duidelijk niet op de hoogte van de omgeving van landingszone.

Achteraf concludeerden de JCS dat de ballingen na de strandlandingen zo snel mogelijk moesten doorbreken. Dit stond haaks op het idee van de CIA dat de brigade juist stand moest houden tot de tijd daar was dat de VS de groep openlijk kon gaan steunen. Dat beide partijen totaal opposanten waren in hun ideeën over het plan, daar leek Kennedy niets van te weten. Volgens Prados waren zijn adviseurs het vergeten te vertellen.³⁸⁸

Vrijwel direct na afloop van de operatie werd een onderzoek uitgevoerd onder leiding van generaal Maxwell Taylor. Daarin viel te lezen dat ZAPATA buiten de bevoegdheden viel van NSC 5412-2 en buiten de capaciteiten van de CIA. De verantwoordelijkheid had volgens het rapport in november 1960 van de CIA overgedragen moeten worden aan het ministerie van Defensie.³⁸⁹

³⁸⁴ Ranelagh, *The Agency*, 370 en 371.

³⁸⁵ Ambrose, *Ike's Spies*, 307, Jones, *The Bay of Pigs*, 96 en Jeffrey-Jones, *The CIA and American democracy*, 122.

³⁸⁶ Jeffrey-Jones, *The CIA and American democracy*, 121 en 122 en Jones, *The Bay of Pigs*, 99.

³⁸⁷ Lonely Planet, *Introducing Playa Giron*, laatst geraadpleegd op 10 mei 2014, van:

<http://www.lonelyplanet.com/cuba/playa-giron>

³⁸⁸ Prados, *Presidents' secret wars*, 197 en 198.

³⁸⁹ *The Taylor Committee Investigation*, [FOIA] 267 en *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 145.

Iedereen rekende erop dat de luchtmacht van Castro vernietigd zou worden. Dat dit niet gebeurde werd door vele als de cruciale misstap beschouwd. De rebellen konden enkel ondersteund worden, wanneer er complete beheersing over het Cubaanse luchtruim was.³⁹⁰ Maar dan nog was de kans van slagen gering. In het rapport valt te lezen dat de operatie eigenlijk alleen kon slagen als er een spontane opstand ontstond en een grote groep zich zou aansluiten bij de rebellen, of als Amerika de invasie openlijk zou steunen.³⁹¹ Volgens Allen Dulles ging de CIA te veel van het positieve uit en vergat de dienst met alle andere mogelijke uitkomsten rekening te houden.³⁹² Er werd verwacht dat veel Cubanen zich bij de opstand zouden aansluiten. Sommige rekenden zelfs op zo'n 20.000 mensen. Dit waren er uiteindelijk ongeveer vijftig.³⁹³

Het meest opzienbarende van de operatie was dat WH/4 al in november 1960 niet geloofde dat de operatie kans van slagen had, mits het geen 'open' invasie zou worden, gesteund door het Amerikaanse leger.³⁹⁴

'Our [CIA's] second concept (1500-3000 man force to secure a beach with airstrip) is also now seen to be unachievable, except as a joint Agency/DOD action. Our Guatemala experience demonstrates we cannot staff nor otherwise timely create the base and lift needed.'³⁹⁵

Hoe was het mogelijk dat als WH/4, maar ook de JCS, toen al geen kans van slagen zagen in een invasie, de operatie uiteindelijk wel werd uitgevoerd met enkel circa 1200 man, zonder steun van het leger?

Over stap twee werd al helemaal niet nagedacht. Mocht er een succesvol bruggenhoofd worden gevestigd en er geen spontane opstand komen, wat dan? 'We had no plan on how to end the war', aldus Bissel.³⁹⁶ Maar wat maakte dat uit, ze hadden toch ook geen back-upplan in Iran? Kennedy dacht dat als stap één mislukte, stap twee het vluchten naar de hooglanden inhield, om vanuit daar als guerrillas de strijd voort te zetten. Maar voor de CIA betekende stap twee 'US intervention'.³⁹⁷

³⁹⁰ *The Taylor Committee Investigation*, [FOIA] 159 en 160.

³⁹¹ *Ibidem*, 198 en 199.

³⁹² Dulles, *The craft of intelligence*, 164.

³⁹³ Prados, *Presidents' secret wars*, 206.

³⁹⁴ Peter Kornbluh, *Top secret CIA 'official history' of the Bay of Pigs. Revelations* (2011), [NSA], laatst geraadpleegd op 17 april, van: <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB355/> en *Official history of the Bay of Pigs release*, [FOIA], 139 en 149.

³⁹⁵ *Official history of the Bay of Pigs release*, [FOIA] 149.

³⁹⁶ Gleijeses, 'Ships in the night', 28.

³⁹⁷ *Ibidem*, 28-33 en 36-39.

De CIA en Kennedy begrepen elkaar niet. De CIA ging ervan uit dat Kennedy er alles aan zou doen om de operatie te redden. De dienst vergistte zich.³⁹⁸ 'Kennedy said that whatever happens, there will be no American military involvement. He meant it. They [CIA] did not understand that he meant it.'³⁹⁹ Kennedy werd daarnaast eenzijdig voorgelicht en niet geïnformeerd over de twijfels van analisten. De leden van de nieuwe regering misten de gestalte of expertise om de deskundigen te confronteren, ook was het voor Kennedy onmogelijk om te weten wie hij kon geloven en vertrouwen.⁴⁰⁰ Daarbovenop voelde Kennedy volgens zijn broer Robert veel sociale druk. Als Kennedy de operatie zou afblazen zou iedereen stellen dat hij geen moed had.⁴⁰¹

Niet alleen Kennedy, maar ook Castro werd door de CIA onderschat. Een groot verschil tussen Arbenz en Castro was dat het leger achter Castro stond. Hij had alle Batista-gezinde legerofficieren vervangen door mensen die hij vertrouwde en had een systeem van ideologische indoctrinatie in het leger geïntroduceerd.⁴⁰² Waar Arbenz ogenschijnlijk een zwakke leider was, was Castro dit absoluut niet.⁴⁰³

Naast de invasie liepen er gelijktijdig ook vergevorderde plannen om Castro te laten liquideren door de maffia. Ook dit kan bepalend zijn geweest voor het verloop van de operatie, want als Bissell ervan uitging dat Castro nog voor de invasie werd uitgeschakeld, had het heel anders kunnen aflopen in Cuba.⁴⁰⁴

Lessons learned?

De operatie bleek te groot. De Amerikaanse betrokkenheid kon niet verborgen blijven. Of de operatie nu zou slagen of niet. Het spreekt van grote mate van naïviteit van de betrokkenen dat zij in de veronderstelling leefden dat de operatie geheim kon blijven.⁴⁰⁵ De grote mislukking van de operatie onderschrijft de stelling van Lowenthal. Hoe groter de operatie hoe kleiner de plausible denial. Het Varkensbaai-incident legt duidelijk de beperkingen van paramilitaire operaties bloot. Het falen van de operatie liet inzien dat er limieten waren aan grootschalige paramilitaire operaties. Het was een mislukking en schaadde de betrouwbaarheid van Kennedy, de regering en de CIA. DCI Allen Dulles en enkele andere hoge functionarissen, zoals alle leden van de JCS moesten met vervroegd pensioen.⁴⁰⁶

³⁹⁸ Murgado, *The Bay of Pigs invasion*, 81.

³⁹⁹ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 65.

⁴⁰⁰ Treverton, *Covert action*, 91, 94 en 95 en Jones, *The Bay of Pigs*, 83.

⁴⁰¹ Gleijeses, 'Ships in the night', 25.

⁴⁰² Warner, *Lessons Unlearned*, [CSI].

⁴⁰³ *Official history of the Bay of Pig's release*, [FOIA] 54.

⁴⁰⁴ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 84, 85 en 104.

⁴⁰⁵ Ranelagh, *The Agency*, 371.

⁴⁰⁶ Lowenthal, *Intelligence*, 22.

Niet alleen Kennedy maar ook de ballingen voelden zich na het incident verraden. Verraden door de VS. Zij schaarden zich daarom na de operatie achter Castro. Hoewel Cuba nog de schade probeerde te beperken, door toenadering te zoeken tot de VS, keerde de VS zijn rug toe. Castro draaide zich om en stak over naar de Sovjet-Unie, waardoor de VS Castro zelfstandig tegen zich in het harnas heeft gejaagd.⁴⁰⁷

Volgens Daugherty functioneert een geheime operatie niet als crisisoplossing. De operatie in Cuba is daar geen uitzondering op. De coördinatie was ronduit slecht. De doelen waren daarbij absoluut niet duidelijk en logisch. Zo had de CIA geen ervaring met een nachtelijke zeelanding, was er niet over stap twee nagedacht, was er geen rekening met een slecht scenario gehouden en was de omgeving van de Varkensbaai verre van ideaal. Daarbij is een operatie volgens Daugherty geen laatste redmiddel, dat mag blijken. Net zoals het geen middel is om falende politiek te redden. Beleidsmakers kunnen niet zomaar beslissingen maken over operationele componenten. Alle door Daugherty benoemde criteria werden tijdens operatie ZAPATA in de wind geslagen.

Er is een hele lijst aan punten waarom de operatie niet slaagde. Grootmoedigheid; slecht vooronderzoek; het klakkeloos overnemen van PBSUCCESS; het plan niet aan de omgeving aanpassen; slechte coördinatie; onderschatten van Castro; misinterpretatie van Kennedy; misinterpretatie door Kennedy; verkeerde verwachtingspatronen; miscommunicatie; weinig tot geen communicatie; halvering van de luchtbombardementen op D-2; afgelasten van de bombardementen op D-Day; en ga zo nog maar even door. Alles ging fout.

Maar wie was er verantwoordelijk voor het debacle? Kennedy, de CIA? De JCS, WH/4? Castro? Of misschien wel Eisenhower? Allemaal speelden zij in ieder geval een rol. Hoewel de rol van Kennedy misschien wel het meest bepalend was, zijn zijn keuzes alleszins te begrijpen. Hij handelde veelal uit verkeerde veronderstellingen. Zo dacht hij een stille nachtlanding goed te hebben gekeurd; dat de ballingen altijd nog de bergen in konden vluchten; dat er een spontane opstand zou komen; dat de ballingen geen steun van de VS verwachtten; en dat door het groeiende Cubaanse leger, de operatie zo snel mogelijk diende te worden uitgevoerd. Dit in tegenstelling tot de ballingen, die te kennen gaven dat zij meer tijd nodig hadden.⁴⁰⁸ Mede hierdoor kan Kennedy niet enkel als schuldige worden aangewezen, maar was het zoals meestal, een samenvatting van omstandigheden, die allen samen het slotstuk hebben bepaald.

Door het mislukken van de invasie in de Varkensbaai werd de CIA de zondebok van politici wereldwijd.⁴⁰⁹ Kennedy wilde de CIA vernietigen, maar besloot uiteindelijk zijn broer

⁴⁰⁷ Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 22 en 23.

⁴⁰⁸ Jones, *The Bay of Pigs*, 127 en Blight en Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 13 en 15. ['If it had come later, the invasion would still have failed, but our resistance might have survived'].

⁴⁰⁹ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 123, 124 en 126.

Robert de controle te geven. Het aantal geheime operaties steeg enorm, maar succesvol? Dat valt te betwijfelen. 'Beginning with the Kennedy administration, the rot set in', Aldus Jeffrey-Jones.⁴¹⁰

*This event, more than any other, sowed the seeds of decades of bitter enmity between the United States and Cuba.*⁴¹¹

⁴¹⁰ Ibidem, 118 ['President Kennedy satisfied his desire for direct leadership, eliminating the levels of staff offices within the NSC that he thought had stifled government under his predecessor. What the new President did not see was the positive value of these institutions'].

⁴¹¹ Blight en Peter Kornbluh (ed.), *Politics of illusion*, 2.

CONCLUSIE

Hoewel wordt gesproken over de teloorgang van de CIA, die in gang werd gezet in januari 1961, tijdens de overdracht van Eisenhower op Kennedy, heeft dit onderzoek laten zien dat dit omslagpunt niet zo evident is. Juist een samenloop van omstandigheden heeft ervoor gezorgd dat de CIA zijn onschendbaarheid verloor. Succesvolle operaties konden niet zomaar herhaald worden. Andere omstandigheden vroegen om andere maatregelen. Door dit niet in ogenschouw te nemen maakte de CIA een grote fout. De CIA faalde in Indonesië en met de komst van Kennedy faalde de CIA nog erger in Cuba. Het was een proces, bepaald door slechte communicatie al dan niet het gebrek aan communicatie tussen de 'grote' mannen. Mannen die het allemaal wel wisten.

Dit onderzoek heeft laten zien dat de stelling van Lowenthal correct is. Hoe groter de operatie, des te kleiner de kans om betrokkenheid bij de operatie te ontkennen. Des te kleiner de operatie, des te groter de kans op ontkenning is, ook wel *plausible denial* genoemd. Door de grootte van de operatie kon HAIK worden weggemoffeld en was daar bij de invasie in de Varkensbaai geen beginnen aan. Kijkend naar de zeven fasen van het intelligenceproces valt op dat stap zes en zeven, consumptie en feedback, inderdaad vaak werden overgeslagen.⁴¹² Juist door geen 'goede' lessen te trekken uit voorgaande operaties werden dezelfde fouten gemaakt die voorkomen hadden kunnen worden. Bij het Varkensbaai-incident ging het echter al vanaf stap twee mis: de collectie. Door het niet verzamelen van correcte informatie, werd onjuiste informatie verspreid, waardoor vervolgens verkeerde strategieën werden bepaald.

Daugherty, ervaringsdeskundige, stelde in zijn boek *Executive Secrets, covert action and the presidency*, de grondbeginselen van covert action op. Of deze grondbeginselen alomvattend zijn valt te betwijfelen. Wel waren deze punten ideaal om de operaties in kaart te brengen en met elkaar te vergelijken. Acht punten zijn volgens hem cruciaal als men wil dat een operatie zou slagen. Ten eerste functioneert een operatie nooit als crisisoplossing. Bij alle vier de behandelde operaties is gebleken dat, al dan niet op lange termijn, de operatie inderdaad niet functioneerde als crisisoplossing. Het lukte in eerste instantie niet in Iran. Het lukte in Guatemala alleen voor korte termijn. De operatie in Guatemala had op lange termijn enkel negatieve effecten voor de VS. In Indonesië kreeg de CIA geen voeten aan de grond en in Cuba, bovenal in Cuba had de operatie geen schijn. Het inzetten van een geheime operatie werkte volgens Daugherty ook niet als laatste redmiddel. De CIA en de regering hadden naar andere methoden moeten kijken.

⁴¹² De zeven stappen: 1. Vaststellen van behoeften, 2. Collectie, 3. verwerking en verspreiding, 4. analyses en productie, 5. verspreiding, 6. consumptie, 7. Feedback.

Als derde punt haalt Daugherty de coördinatie van betrokkenen bij de overheid aan. Het zag er naar uit dat zowel Eisenhower als Kennedy de operaties zelf probeerde te coördineren. Alleen ontbrak het Kennedy aan ervaring. De vraag is echter in hoeverre hadden zij overzicht? Het leek erop dat Eisenhower cruciale informatie veelal via de NSC ten gehore kreeg. Kennedy daarentegen, zag het nut van deze commissie niet zo in. Volgens Daugherty kunnen beleidsmakers niet zomaar beslissingen maken over operationele componenten, wat bij elke operatie wel gebeurde. Een slag, een paramilitaire operatie, is niet op afstand te winnen. Misschien nu met lange afstandsruketten, maar destijds in ieder geval niet. Beleidsmakers hadden geen idee van de omstandigheden ter plekke. De slag in Iran werd gewonnen omdat operateurs ter plaatse zoals Kermit Roosevelt alle vrijheid kregen om naar eigen inzicht te handelen. Terwijl in Cuba de beslissingen van Kennedy, die overigens zeer goed te begrijpen zijn, de operatie in de Varkensbaai finaal verpestte. De verschillen in de operaties en de uitvoering ervan lagen bij de besluitvoering aan de top.

Een ander punt waar het gigantisch misging is het feit dat tijdens een operatie de doelen duidelijk en logisch moeten zijn. Is overal rekening meegehouden? De interne sfeer en de voorgaande successen van de CIA zorgden voor een zekere mate van grootheidswaan. Zoals Allen Dulles het zelf stelde: We gingen teveel van het positieve uit en vergaten met de rest rekening te houden.⁴¹³ Tijdens elke operatie bleek dit het geval, maar het Varkensbaai-incident liet de gevolgen hiervan weergaloos zien. Hoe kon men vergeten dat er in een moeras niet stand te houden viel, opstandelingen zich niet bij de invasie konden aansluiten, de bergen om naar toe te vluchten te ver lagen en Castro een veel sterker leger had? Samengevat: Hoe kon men vergeten dat een invasie in de Varkensbaai geen kans van slagen had? Hoe kon dat?

In hoeverre sloten de doelen dan aan bij de interesses en waarden van de VS? Hoewel de dreiging van het opkomende communisme bij elke operatie als grootste motivatie naar voren werd gebracht, hebben er duidelijk ook andere belangen meegespeeld, zoals olie. Het is logisch dat de VS zoveel mogelijk democratische, kapitalistische, VS-vriendelijke landen om zich heen zag, maar is handelsbelang een goede beweegreden voor het schenden van andermans soevereiniteit?

Een geheime operatie is geen middel om falende politiek te redden. Hoewel Mossadegh, Soekarno, Arbenz en Castro geen communisten waren, faalden zij wel naar Amerikaanse maatstaven. Dit terwijl de regeringsleiders het lang niet slecht deden in hun land. Het leek erop dat men in de VS vergat dat cultuurverschillen een belangrijke rol spelen voor de politiek ingeslagen richting van een land. Een socialist en een nationalist waren rood, net zoals een communist.

⁴¹³ Dulles, *The craft of intelligence*, 164.

Maar als een operatie eenmaal werd uitgevoerd, mocht er niet direct resultaat worden verwacht volgens Daugherty. Op lange termijn laten de operaties in Iran en Guatemala dit zeer goed zien. Ik durf te stellen dat de operaties in beide landen de VS meer nadelen dan voordelen hebben bezorgd. Want op lange termijn keerden beide landen zich faliekant tegen de VS. Hoe kon de VS destijds besluiten de operaties als succesvol te bestempelen? Als succes samengaat met het verwoesten van een land, is daar naar mijn mening weinig succesvols aan. Zeker als dat vele doden tot gevolg heeft. Het is daarom beter om misschien van een tijdelijk 'geslaagde' operatie te spreken, dan van een succesvolle. Als we bij alle operaties niet over een succesvolle operatie kunnen spreken, kunnen we dan wel spreken van een omslagpunt?

Persoonlijk spreek ik liever van een proces. Ik ben mij ervan bewust dat dit onderzoek te beperkt is om aan te kunnen tonen of er daadwerkelijk sprake van een omslag was. Wel laat dit onderzoek de overmoedigheid van de CIA en Amerikaanse beleidsmakers zien. Daarnaast is gebleken dat beleidsmakers nauw verbonden waren met de operatie, ook al was dit een selectieve groep. De president, de DCI en de DDP hebben bepalende rollen gespeeld bij de gang van zaken van alle vier de operaties.

Daarbij leek de CIA en zijn werknemers last te hebben gekregen van grootheidswaan. Zij waren overmoedig geworden. Door de successen in Iran en Guatemala dachten zij alles aan te kunnen en hielden zij niet meer rekening met een *what if*-scenarion. Want wat als stap één mislukte? Dit zou simpelweg niet gebeuren, maar gebeurde wel. Bij de CIA waren ze enkel nog gefocust op succes. Betrokkenen vergaten te reflecteren en te kijken naar de fouten van voorgaande operaties. Zoals Daugherty het stelt: 'it was simpler to forget and move on rather than to look for lessons learned.'⁴¹⁴ Er bestonden geen duidelijke richtlijnen en kaders voor operaties waardoor voorgaande operaties makkelijk gekopieerd werden. Hierdoor vergat men operaties aan de lokale omstandigheden aan te passen.

Maar waar ging het dan fout? Zoals eerder gezegd heb ik geen specifiek punt kunnen aanwijzen. De rollen van betrokken beleidsmaker waren echter cruciaal. Na het vertrek van John Foster Dulles leek alles mis te gaan. Is dat toeval? Ik denk het wel, maar het zou interessant zijn om zijn rol nader in kaart te brengen. De crux zit hem niet in een specifiek punt en de verantwoordelijkheid is daarom ook niet enkel aan Kennedy toe te schrijven, wat veel historici wel doen. Om Jeffreys-Jones te citeren: 'Beginning with the Kennedy administration, the rot set in'.⁴¹⁵ Zo simpel ligt het echter niet. Het is niet eerlijk en bovenal te makkelijk om Kennedy verantwoordelijk te houden voor het Varkensbaai-incident en dit als het omslagpunt aan te wijzen. Het was een proces, dat al zichtbaar was bij operatie HAIK, maar door Kennedy enkel

⁴¹⁴ Daugherty, *Executive Secrets*, 149.

⁴¹⁵ Jeffreys-Jones, *The CIA and American democracy*, 118.

verergerd werd. Het was een samenloop van omstandigheden. Dat zichtbaar werd door het Varkensbaai-incident.

Om een duidelijk beginpunt van dat proces aan te wijzen zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar andere geheime operaties onder auspiciën van Eisenhower. ZAPATA onder Kennedy was enkel het begin van een nieuw tijdperk, maar de weg van verandering daarheen is gelegd tijdens het Eisenhower-tijdperk. Voor vervolgonderzoek zou het daarom dermate interessant zijn om operaties uit de tweede termijn van Eisenhower nader te onderzoeken, zoals bijvoorbeeld het U2-incident. Door de hoeveelheid aan informatie en de beperkte ruimte binnen dit onderzoek zijn niet alle beschikbare bronnen geraadpleegd en zijn sommige belangrijke spelers buiten beschouwing gelaten. Het zou daarom interessant zijn om door meer bronnenonderzoek op zoek te gaan naar de rollen van betrokken personen. Waarom kwam bijvoorbeeld Robert Amory in geen enkele bron naar voren, terwijl hij het hele tijdperk de *Deputy Director of Intelligence* was? Zijn functie impliceert immers dat hij een belangrijke rol moet hebben gespeeld. En wat waren de rollen van andere belanghebbenden?

Door meer bronnenonderzoek te verrichten, kan meer 'juiste' informatie boven tafel gehaald worden. Want de inconsistentie tussen de argumentatie van verschillende belangrijke historici, maakt de zoektocht naar 'de waarheid' er niet gemakkelijker op. En in hoeverre geven de vrijgegeven CIA-bronnen een werkelijke kijk op de gebeurtenissen? Dit onderzoek is enkel een kleine stap en roept daarnaast misschien wel meer vragen op dan dat het deze beantwoordt.

'Your successes are unheralded, your failures are trumpeted.'*

*Dulles, *The craft of intelligence*, 39. [Na het mislukken van operatie Varkensbaai concludeerde Kennedy dat; 'Your successes are unheralded, your failures are trumpeted.']

EEN KRITISCHE NOOT EN EEN WOORD VAN DANK

Nooit was een onderzoek zo moeilijk. Want wat is waarheid als historici op andere manieren met andere gegevens over dezelfde gebeurtenis spreken. Hebben zij wel dezelfde gegevens ingezien? Zo spreken zij met enige regelmaat over verschillende hoeveelheden van betrokkenen en zien zijn gegevens soms in een ander perspectief. Als iemand spreekt over een moeras en de ander over een toeristenparadijs, wie moet je dan nog geloven? Wanneer er zo veel over geschreven is, waar houd je dan op met lezen?

En hoe bieden de vrijgegeven documenten van de CIA een volledig perspectief? Wat blijft er achter? Belangen zijn meermaals met elkaar vervlochten. Wat is dan de leidraad voor een historicus? De bron. Maar wat als de bron niet het hele of eerlijke beeld schept, wat dan?

Nog nooit heb ik zo veel afwegingen gemaakt. Zo vaak een argument van een auteur nagezocht en bovenal mijzelf de vraag gesteld: Klopt dit? Daarom heb ik getracht bij elk statement van andere auteurs kritisch te zijn en mijn eigen argumenten op meerdere bronnen proberen te baseren. Hoe graag ik ook zou willen dat dit onderzoek een volledig en eerlijk beeld schept over de behandelde operaties, ook ik heb mij op veelal dezelfde bronnen en literatuur moeten baseren.

Hiernaast ben ik een woord van dank verschuldigd aan enkele mensen die mij bijstonden tijdens het schrijven van dit onderzoek. Allereerst mijn scriptiebegeleider Professor Bob de Graaff voor zijn sturing. Daarnaast wil ik Laura van Rutten danken voor haar taaltechnische en inhoudelijke kritiek. Verder ben ik dank verschuldigd aan Eline Nederstigt en bovenal Gerben Solleveld voor hun taaltechnische adviezen. Ook dank ik al mijn vriendinnen die mij hebben bijgestaan afgelopen jaar, zorgden voor de nodige afleiding en mij uren over dit onderzoek moesten aanhoren. Daarnaast dank ik mijn grootvader Klaas Smit, die door zijn grote kennis mij onbewust heeft uitgedaagd en aangezet tot een studie geschiedenis. Maar bovenal dank ik mijn ouders, zij waren mijn grootste steun en toeverlaat en hebben mij beter dan ik had mogen wensen, opgevangen in het afgelopen turbulente jaar. Mijn dank is groot.

BIBLIOGRAFIE

Vanwege de hoeveelheid aan gebruikt online bronnenmateriaal, is er besloten om hieronder enkel de databank, titel en jaar van publicatie te vermelden. De internetlink is daarbij dus weggelaten. De uitgebreide annotatie van het gebruikte bronnenmateriaal, kunt u terugvinden in de desbetreffende voetnoten.

Bronnen

Central Intelligence Agency, Centre for the Study of Intelligence,

__Cullather, Nick, *Secret history. The CIA's classified account of its operations in Guatemala, 1952-1954* (Washington 1994).

__*Directors and Deputy Directors of Central Intelligence.*

__*Our first line of Defense. Presidential Reflections on US intelligence.*

__*The Office of Strategic Services: America's First Intelligence Agency.*

__*The Presidents' Directors of Central Intelligence, 1946-96.*

__Troy, Thomas F., *Truman on CIA* (22 september 1993).

__Warner, Michael, *Lessons Unlearned. The CIA's internal probe of the Bay of Pigs affair.*

Central Intelligence Agency, *Freedom of Information Act Electronic Reading Room.*

__*Eyes Only. Budget Summary* (1 Augustus 1953).

__*Following is proposed text of State Department release* (5 augustus 1953).

__Haines, Gerald, K., *CIA and Guatemala assassination proposals 1952-1954* (juni 1995).

__*National intelligence estimate. Probable developments in Iran through 1953* (13 november 1952 en 9 januari 1953).

__*NIE-77: Probable developments in Indonesia* (11 juni 1953).

__*NIE-84: Probable developments in Guatemala* (8 mei 1953).

__*Official history of the Bay of Pig's release. Evolution of CIA's Anti-Castro policies, 1959- January 1961* (december 1979).

__*PBSUCCESS. Tactical instructions (part II)*, (26 mei 1954).

__*Soviet bloc economic penetration of Indonesia* (30 november 1956).

__*Special estimate. Current developments in Iran* (22 mei 1951).

__*Special estimate. Prospects for survival of Mossadeq regime in Iran* (14 oktober 1952).

__*Special estimate. The current crisis in Iran* (16 maart 1951).

__ *The current situation in Iran* (20 oktober 1947).

__*The Taylor Committee Investigation of the Bay of Pigs* (9 november 1984).

__Van der Vlugt, E. *The third Korea. Our last round before World War III* (1954).

__Wilber, Donald N., *Overthrow of Premier Mossadeq of Iran. November 1952 - August 1953* (1954).

Joint Chiefs of Staff, *U.S. Department of Defense Dictionary of Military Terms*, (New York 2010), [As amended through 15 oktober 2013].

National Security Council, *Act of July 26, 1947*, [*National Security Act*]

__ [*As Amended Through P.L. 110-53, Enacted August 3, 2007*].

__*NSC 4-A. Washington, December 9, 1947.*

The National Security Archive

__*Bay of Pigs. 40 years after. Chronology.*

__Byrne, Malcolm (ed.), *CIA confirms role in 1953 Iran coup. Documents provide new details on Mosaddeq overthrow and its aftermath* (Washington 2013).

__Cullather, Nicolas, *Operation PBSUCCESS. The United States and Guatemala 1952-1954* (Washington 1994).

__ Doyle, Kate en Peter Kornbluh (ed.), *CIA and Assassinations. The Guatemala 1954 documents* (Washington).

__ History staff, *The battle for Iran* (z.j. waarschijnlijk omstreeks 1957) gedeclasseerd in juni 2011.

__Koch, Scott A., *Zendebad Shah!* (Washington 1998).

__Kornbluh, Peter, *Top secret CIA 'official history' of the Bay of Pigs. Revelations* (2011).

__Wilber, Donald, *Clandestine Service History. Overthrow of premier Mossadeq of Iran. November 1952-August 1953* (1954).

U.S. Department of State, Office of the historian, *Foreign Relations of the United States, 1945-1950. Retrospective Volume, Emergence of the Intelligence Establishment. Document 292* [NSC 10/2].

— ‘A program of covert action against the Castro regime. Paper prepared by the 5412 committee’, *Foreign Relations of the United States, 1958-1960. Volume VI. Cuba. Document 481*. (Washington 16 maart 1960).

U.S. Department of State, [FRUS]

— CIA, *Eyes Only. Budget Summary*, (1 Augustus 1953).

— ‘U.S. Interest in the Cuban revolution, the overthrow of the Batista government, and the consolidation of power by Fidel Castro’, *Cuba*, (1958-1960).

— ‘January-May 1958. U.S. Concern Over the Political Orientation of Indonesia and the regional Rebellions in Sumatra and Sulawesi’, *Indonesia*, (1958-1960) 1-592, aldaar 1-211.

— ‘Indonesia’, *Southeast Asia*, (1955-1957) 125-578.

— ‘Guatemala. Relations of the United States and Guatemala, with special reference to the concern of the United States over communist activity in Guatemala’, *The American republics*, (1952-1954) 1027-1239.

Voltairenet, *National Security Council Directive NSC 10/2. Office of Special Projects*.

Warner, Michael, (ed.), *Central intelligence. Origin and evolution* (Washington 2002).

Literatuur

Ambrose, Stephen E., *Ike's Spies. Eisenhower and the Espionage Establishment* (Mississippi 1999).

Barrett, David M., *Sterilizing a "Red Infection". Congress, the CIA, and Guatemala, 1954* [Centre for the Study of Intelligence], (Washington 2011).

Bayandor, Darioush, *Iran and the CIA, the fall of Mosaddeq revisited* (Basingstoke 2010).

Berkowitz, Bruce D. en Allan E. Goodman, ‘The logic of covert action’, *National Interest*, nr. 51 (1998) 38-46.

Blight, James G. en Peter Kornbluh (ed.), *Politics of illusion. The Bay of Pigs invasion reexamined* (Boulder 1999).

Blum, William, *Killing hope. US military and CIA interventions since World War II* (Londen 2004).

Brands, H. W., ‘The limits of manipulation: How the United States didn't topple Sukarno’, *The journal of American history*, vol. 76, nr. 3 (1989), 785-808.

Conboy, Kenneth J. en James Morrison, *Feet to the Fire. CIA covert operations in*

- Indonesia, 1957-1958* (Annapolis 1999).
- Corke, Sarah-Jane, *US covert operations and Cold War strategy. Truman, secret warfare And the CIA, 1945-53* (London 2008).
- Cullather, Nick, *Secret history. The CIA's classified account of its operations in Guatemala, 1952-1954* (Stanford 1999).
- Daugherty, William, *Executive Secrets. Covert action and the presidency* (Kentucky 2004).
- Dulles, Allen W., *The craft of intelligence. America's legendary spy master on the fundamentals of intelligence gathering for a free world* (Guilford 2006).
- Garthoff, Douglas F., *Directors of central intelligence as leaders of the U.S. intelligence community 1946-2005* (Washington 2007).
- George, Roger Z. en James B. Bruce (ed.), *Analyzing Intelligence. Origins, Obstacles, and innovations* (Washington 2008).
- Gleijeses, Piero, *Scattered hope. The Guatemalan revolution and the United States, 1944-1954* (Princeton 1991).
- __ 'Ships in the night. The CIA, the White House and the Bay of Pigs', *Journal of Latin American Studies*, vol 27, nr. 1 (1995) 1-42.
- Godson, Roy, 'Dirty tricks or Trump cards?', in: *Society*, vol. 38, nr. 6 (Dordrecht 2001), 38-51.
- Immerman, Richard H., *The CIA in Guatemala. The foreign policy of intervention* (Austin 1982).
- Jeffreys-Jones, Rhodri, *The CIA and American democracy* (New York 1989).
- Jones, Howard, *The Bay of Pigs* (Oxford 2008).
- Johnson, L. K. (ed.), *handbook of intelligence studies* (New York 2007).
- __ 'On Drawing a Bright Line for Covert Operations', *The American Journal of International Law*, vol. 86, nr. 2 (Washington DC 1992).
- __ *National Security Intelligence* (Cambridge 2012).
- Kahin, Audrey R. en George McT Kahin, *Subversion as foreign policy. The secret Eisenhower and Dulles debacle in Indonesia* (New York 1996).
- Kennedy, Douglas B., *Operation HAIK, The Eisenhower administration and the Central Intelligence Agency in Indonesia 1957-1958* (Georgia 1996).
- Kerr, Richard J. 'The track record. CIA analysis from 1950 to 2000.', in: Roger Z. George en James B. Bruce ed. *Analyzing intelligence* (Washington 2008).

- Kinzer, Stephen. *Overthrow. America's century of regime change from Hawaii to Iraq* (New York 2006).
- Lowenthal, Mark M., *Intelligence. From secrets to policy* (Los Angeles 2012).
- __ *U.S. Intelligence. Evolution and anatomy* (Westport 1992).
- McMurdo, Torey L., 'The Economics of Overthrow. The United States, Britain, and the Hidden Justification of Operation TPAJAX', *Studies in Intelligence* Vol. 56, Nr. 2 (2012) 15-26.
- Mokhtari, Fariborz, 'Iran's 1953 coup revisited. Internal dynamics versus external intrigue', *Middle East Journal*, Vol. 62, Nr. 3 (2008) 457-488.
- Murgado, Amaury, *The Bay of Pigs invasion. A case study in foreign policy decision-making* (Orlando 2003).
- Prados, John, *Keepers of the keys. A history of the National Security Council from Truman to Bush* (New York 1991).
- __ *Presidents' secret wars. CIA and Pentagon covert operations since World War II* (Chicago 1996).
- __ *Safe for democracy. The secret wars of the CIA* (Chicago 2006).
- Raben, Remco, 'De Indonesische coup van 1965', *Historisch Nieuwsblad*, nr.9 (2005).
- Ranelagh, John, *The Agency. The rise and decline of the CIA* (New York 1986).
- Richelson, Jeffrey T., *A century of spies. Intelligence in the twentieth century* (New York 1995).
- __ *The US intelligence community* (New York 2008).
- Risen, James, 'Secrets of history. The CIA in Iran. How a Plot Convulsed Iran in '53 (and in '79)', in: *The New York Times. On the web* (2000).
- Roadnight, Andrew, *United States policy towards Indonesia in the Truman and Eisenhower years* (Londen 2002).
- Ruehsen, Moyara de Moraes, 'Operation 'Ajax' revisited. Iran, 1953', *Middle Eastern Studies*, vol. 29, nr. 1 (Londen 1993) 467-487.
- Schlesinger, Stephen en Stephen Kinzer, *Bitter Fruit. The story of the American coup in Guatemala* (Cambridge 1999).
- Shulsky, Abram N. en Gary J. Schmitt, *Silent Warfare. Understanding the World of Intelligence* (Washington 2002).

Treverton, Gregory F. *Covert action. The CIA and the limits of intervention in the postwar world* (New York 1988).

Weiner, Tim, *Legacy of ashes. The history of the CIA* (New York 2007).

Wise, David en Thomas B. Ross, *The invisible government* (Londen 1965).

Wyden, Peter, *Bay of Pigs. The untold story* (New York 1979).